

Львівський державний університет внутрішніх справ

**Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Ю.С.
Гаврильців М. Т., Лук'янова Г.Ю., Годяк А.І., Бліхар М. М.**

СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

Навчальний посібник

Львів
2016

УДК 342.5+351.74
ББК 67.7
С 89

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 27 січня 2016 р.)

Рецензенти:

Н. П. Бортник, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права (Навчально-науковий інститут права та психології НУ «Львівська політехніка»)

М. П. Гурковський, кандидат юридичних наук, доцент, проректор (Львівський державний університет внутрішніх справ)

**Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Ю. С., Гаврильців М. Т.,
Лук'янова Г. Ю., Годяк А. І., Бліхар М. М.**

Судові та правоохоронні органи: навчальний посібник / М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, Ю. С. Назар, М. Т. Гаврильців, Г. Ю. Лук'янова, А. І. Годяк, М. М. Бліхар. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. – 388 с.

ISBN 978-617-511-197-0

У навчальному посібнику розкрито будову органів судової влади, їх систему і тих органів держави, які займаються правоохоронною діяльністю, принципи їх організації, завдання і мета діяльності, історія їх становлення та розвитку; координацію діяльності правоохоронних органів та взаємодію між ними та іншими державними органами та недержавними організаціями.

Навчальний посібник може стати корисним не лише для студентів, викладачів, а й для працівників правоохоронних органів, суддів, адвокатів. Полегшить вивчення інших навчальних дисциплін правничого спрямування і сприятиме професійному формуванню правової свідомості та правової культури, національної ідеології, поваги до Конституції України, держави та її законів.

Видано в авторській редакції

УДК 342.5+351.74
ББК 67.7

© Ковалів М. В., Єсімов С. С., Назар Ю. С.,
Гаврильців М. Т., Лук'янова Г. Ю., Годяк А. І.,
Бліхар М. М., 2016

ЗМІСТ

Передмова	6
РОЗДІЛ 1. ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА, ДЖЕРЕЛА КУРСУ «СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ»	8
1.1 Предмет і метод дисципліни «Судові та правоохоронні органи» та її значення для вивчення інших юридичних дисциплін	8
1.2 Структура дисципліни «Судові та правоохоронні органи». Законодавчі джерела дисципліни	13
1.3. Загальна характеристика правоохоронного органу та правоохоронної діяльності держави	17
1.3.1 Поняття правоохоронного органу	17
1.3.2 Поняття правоохоронної діяльності	20
1.4. Судова влада – одна з галузей державної влади	25
1.5. Правосуддя, його ознаки та принципи	27
РОЗДІЛ 2 СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ	36
2.1 Поняття судів загальної юрисдикції. Принципи їх побудови	36
2.2 Поняття підвідомчості та підсудності у судовій системі. Поняття «судової ланки» та «судової інстанції»	40
2.3 Місцевий суд як основна ланка системи судів загальної юрисдикції. Склад та повноваження місцевих судів	41
2.4 Апеляційні суди України. Порядок їх формування, склад, повноваження та структура	45
2.5 Вищі спеціалізовані суди України. Їх види, порядок формування, структура та повноваження	48
2.6 Верховний Суд України – найвищий судовий орган України	54
РОЗДІЛ 3 СТАТУС СУДДІВ В УКРАЇНІ	62
3.1 Суддя – носій судової влади. Гарантії незалежності суддів	62
3.2 Порядок призначення суддів і підстави звільнення їх з посади	67
3.3 Народні засідателі і присяжні як суб'єкти здійснення правосуддя, особливості їх діяльності	76
РОЗДІЛ 4 КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ	84
4.1 Місце та завдання Конституційного Суду України у системі судових органів, принципи його діяльності	84
4.2 Склад і порядок формування Конституційного Суду України. Вимоги, які ставляться до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України	87
4.3 Повноваження Конституційного Суду України. Форми та суб'єкти звернення до суду	93
4.4 Організаційна структура та форми діяльності Конституційного суду України	99
РОЗДІЛ 5 ВИЩА РАДА ЮСТИЦІЇ	106
5.1 Статус, склад та повноваження Вищої ради юстиції	106
5.2 Порядок добору та призначення членів Вищої Ради юстиції. Вимоги до її членів	108

5.3 Організація роботи та структура Вищої ради юстиції	117
5.4 Участь Вищої ради юстиції у формуванні суддівського корпусу	124
5.5 Вирішення питань щодо порушення вимог законодавства про несумісність	128
5.6 Порядок розгляду скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів та прокурорів	130
РОЗДІЛ 6 ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ	134
6.1 Конституційно-правовий статус прокуратури в Україні	134
6.2 Характеристика функцій прокуратури	139
6.3 Організаційні основи системи прокуратури України	151
6.4 Статус прокурора. Порядок зайняття посади прокурора та звільнення прокурора	159
6.5 Дисциплінарна відповідальність працівників прокуратури	166
6.6 Прокурорське самоврядування	170
РОЗДІЛ 7 ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	176
7.1 Органи внутрішніх справ у системі правоохоронних органів	176
7.2 Система органів внутрішніх справ	188
7.3 Національна поліція України	198
7.4 Державна служба надзвичайних ситуацій України	207
7.5 Державна міграційна служба України	223
7.6 Національна гвардія України	234
7.7 Державна прикордонна служба України	250
РОЗДІЛ 8 АДВОКАТУРА УКРАЇНИ	271
8.1 Загальне поняття про адвокатуру та її завдання. Принципи та організаційні форми діяльності адвокатури	271
8.2 Правове становище адвоката. Види та гарантії адвокатської діяльності	276
8.3 Договір про надання правової допомоги	291
8.4 Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Дисциплінарна відповідальність адвоката	294
8.5 Адвокатське самоврядування	299
РОЗДІЛ 9 НОТАРІАТ УКРАЇНИ	304
9.1 Поняття нотаріату, його завдання, основні принципи діяльності	304
9.2 Правовий статус нотаріуса	310
9.3 Порядок отримання та анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю	315
9.4 Організація роботи в нотаріальних органах	318
9.5 Компетенція нотаріальних органів і посадових осіб	328
РОЗДІЛ 10 ОРГАНИ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ	335
10.1 Система органів юстиції України, їх завдання і повноваження	335
10.2 Міністерство юстиції України як правоохоронний орган, його склад, завдання, і повноваження	338
10.3 Територіальні органи Міністерства юстиції України, їх склад, структура, завдання, та повноваження	351

10.4 Система органів, діяльність яких спрямовується та координується Міністром юстиції України	361
10.4.1 Державна архівна служба України (Укрдержархів)	367
10.4.2 Державна пенітенціарна служба України (ДПтС)	368

ПЕРЕДМОВА

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини в Україні, прав і законних інтересів усіх суб'єктів права, їх охорона і захист у випадках протиправного порушення є безпосереднім завданням органів судової влади та уповноважених державних правоохоронних органів, а також недержавних структур, які співпрацюють у процесі правоохоронної та правозахисної діяльності.

Навчальна дисципліна «Судові та правоохоронні органи» є вступною до загальної проблематики основних засад діяльності держави із захисту прав людини, охорони правового порядку, державного впливу на негативні явища. Вона передуює вивченню інших юридичних дисциплін, адже перш ніж вивчати інші галузі права та їх застосування в діяльності різноманітних судових і правоохоронних органів, необхідно глибоко засвоїти побудову цих органів, засади, на яких вони формуються, з'ясувати завдання та основні напрями їх діяльності.

Мета навчального посібника – надання допомоги студентам юридичних закладів освіти у засвоєнні предмета навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи», системи і структури судових і правоохоронних органів, в оволодінні сучасною юридичною термінологією.

Предметом вивчення дисципліни є, насамперед, побудова органів судової влади і тих органів держави, які займаються правоохоронною діяльністю, принципи їх організації, завдання і мета діяльності, історія їх становлення та розвитку; координація діяльності правоохоронних органів та взаємодія між ними та іншими державними органами та недержавними організаціями, міжнародна співпраця правоохоронних органів, комплектування і забезпечення правоохоронних органів, правовий статус і відповідальність працівників правоохоронних органів, окремі напрями правоохоронної діяльності тощо.

У пропонованому навчальному посібнику зроблена спроба викласти основні питання курсу: предмет, метод і система курсу «Судові та

правоохоронні органи», її структура і джерела, поняття правосуддя як інституту судового захисту, поняття правоохоронної діяльності, правоохоронних функцій тощо.

Опанування студентами курсу «Судові та правоохоронні органи» полегшить вивчення інших навчальних дисциплін правничого спрямування і сприятиме професійному формуванню правової свідомості та правової культури, національної ідеології, поваги до Конституції України, держави та її законів.

Таким чином, навчальний посібник містить системний виклад навчального матеріалу, відповідає основним вимогам сучасних навчальних програм з навчальної дисципліни «Судові та правоохоронні органи»

РОЗДІЛ 1

ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА, ДЖЕРЕЛА КУРСУ «СУДОВІ ТА ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ»

1.1 Предмет і метод дисципліни «Судові та правоохоронні органи» та її значення для вивчення інших юридичних дисциплін

На відміну від багатьох інших юридичних дисциплін – кримінального, адміністративного, трудового права тощо, основою яких є певна галузь права, дисципліна «Судові та правоохоронні органи» не має такої чіткої основи. Ця дисципліна ґрунтується переважно на базі тих чи інших правових інститутів, як от інститути судоустрою, статусу суддів, оперативно-розшукової діяльності, а також окремих положень тих чи інших галузей права, зокрема, конституційного, адміністративного, кримінально-процесуального тощо.

Зазначені правові інститути і окремі положення галузей права, власне кажучи, і складають предмет (те, на що спрямована пізнавальна діяльність) дисципліни «Судові та правоохоронні органи».

Як видно з самої назви дисципліни «Судові та правоохоронні органи» предметом вивчення є, насамперед, побудова органів судової влади і тих органів держави, які займаються правоохоронною діяльністю, принципи їх організації, завдання і мета діяльності, історія їх становлення та розвитку; координація діяльності правоохоронних органів та взаємодія між ними та іншими державними органами та недержавними організаціями, міжнародна співпраця правоохоронних органів, комплектування і забезпечення правоохоронних органів, правовий статус і відповідальність працівників правоохоронних органів, окремі напрями правоохоронної діяльності тощо.

Проте, до предмета дисципліни «Судові та правоохоронні органи» не входять питання, які стосуються, наприклад: вчення про поділ державної влади на окремі гілки, діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (це Конституційне право), обмеження правоохоронними органами

окремих конституційних прав людини і громадянина (кримінально-процесуальне і кримінально-виконавче право), діяльність правоохоронних органів щодо забезпечення прикордонного режиму, режиму перебування іноземців в Україні, правил дорожнього руху та інших адміністративних режимів і правил, а також внутрішніх управлінських аспектів діяльності правоохоронних органів, пов'язаних, скажімо, з виданням відомчих наказів та інших актів, пересиланням службової кореспонденції тощо (адміністративне право).

Юридична наука розрізняє предмет вивчення в даній дисципліні у широкому і вузькому (безпосередньому) значенні цього слова. Предметом вивчення у широкому розумінні є: історія виникнення і побудова органів судової влади, і правоохоронних органів (прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, СБУ), громадських організацій, які займаються правоохоронною діяльністю (адвокатура, громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону).

У вузькому (безпосередньому) розумінні – це норми ряду галузей права України, в яких закріплена побудова органів судової влади та інших правоохоронних органів (норми конституційного, адміністративного, інших галузей права).

Раніше, в 70-80х рр. ХХ ст. ця комплексна дисципліна не викладалася. У сучасний же період ця навчальна дисципліна не тільки успішно вивчається у всіх юридичних навчальних закладах і юридичних факультетах України, маючи свій предмет, але й має тенденцію до розширення. Це відбувається за рахунок як появи нових правоохоронних органів чи суттєвої реорганізації тих, що існували раніше, але не вважалися правоохоронними (наприклад, у радянські часи до таких органів відносили звичайно лише суди, прокуратуру, адвокатуру, органи міліції, а органи СБУ не вивчалися через їхню таємність), так і розширеної та більш детальної законодавчої регламентації окремих напрямів правоохоронної діяльності (боротьба з корупцією, організованою злочинністю,

наркобізнесом, кіберзлочинністю, легалізацією коштів, здобутих злочинним шляхом тощо).

Отже, предмет даної дисципліни є комплексним, оскільки комплексною, багатовекторною та багаторівневою є правоохоронна діяльність державних і недержавних органів та організацій у сфері правоохорони.

Безпосереднім предметом вивчення в даному курсі є ті норми конституційного права, які стосуються побудови судової влади (Розділ 8 Конституції України), Вищої ради юстиції України, прокуратури (Розділ 7 Конституції України), Конституційного Суду України (Розділ 12 Конституції України). Норми конституційного права закріплюють призначення адвокатури у державі – у ст. 59 Конституції України міститься положення: для забезпечення правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

Специфіка предмета дисципліни «Судові та правоохоронні органи» як синтетичної юридичної дисципліни обумовлює і його метод: розрізнені частини (різні правові інститути і ті чи інші положення різних галузей права: інститути судоустрою, статусу суддів) досліджуються в цілісності, єдності та взаємозв'язку і поступово узагальнюються (метод індукції).

Методологічну основу науки дисципліни «Судові та правоохоронні органи» становлять загальнонаукові та конкретні методи дослідження її предмета. Серед загальнонаукових методів можна виділити методи діалектики і в першу чергу застосування до пізнання предмета даної науки таких законів діалектики, як боротьба протилежностей, перехід нагромадженої певної кількості знань у нову якість, заперечення та таких категорій, як постійний розвиток системи органів, єдність форми і змісту судових та правоохоронних органів, наявність спільних можливих повноважень і дійсність таких повноважень тощо.

Конкретними методами вивчення науки дисципліни «Судові та правоохоронні органи» є такі конкретні способи, прийоми й засоби, які забезпечують ефективне пізнання і вивчення предмета аналізованої науки.

Серед них можна назвати такі методи: системного підходу; історичного підходу; формально-логічний; нормативно-логічного аналізу; статистичний; соціологічних досліджень; порівняння; моделювання та ін.

Системний підхід при вивченні дисципліни «Судові та правоохоронні органи» передбачає, що самі судові та правоохоронні органи являють собою певну систему знань. Порядок їх організації складається із законодавчо закріплених процедур утворення. Діяльність цих органів включає систему компетенцій, повноважень, прав та обов'язків, форм і методів, завдань і функцій для досягнення певної мети – правоохорони.

Сутність історичного методу полягає в тому, що, опановуючи і досліджуючи знання про організацію і діяльність судових та правоохоронних органів, дослідник підходить до розуміння сучасних явищ через такі прийоми, що характеризують пізнання предмета з моменту його виникнення у процесі розвитку до сучасного функціонування. Досліджується історія виникнення і побудова органів судової влади, і правоохоронних органів (прокуратура, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство юстиції України, СБУ, адвокатура, громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону).

Формально-логічний метод передбачає вивчення судових та правоохоронних органів за допомогою основних законів формальної логіки. Вивчаючи предмет науки дисципліни «Судові та правоохоронні органи», дослідник використовує поняття, судження, висновки, аналіз та синтез, індукцію і дедукцію та інші засоби формальної логіки.

Нормативно-логічний аналіз полягає у виявленні реальних результатів впливу правових норм на процес утворення і функціонування судових та правоохоронних органів. Разом з тим цей метод не можна вважати головним у галузевих науках. Дослідженню підлягають не лише юридичні сторони організації та діяльності судових та правоохоронних органів, а й політична, соціальна, економічна, психологічна, напрями їх функціонування, завдання, повноваження, форми й методи посадових і службових осіб цих органів.

Статистичний метод є засобом вивчення змін у судових та правоохоронних органах і використовується як спосіб обробки одержаних результатів для використання їх у наукових дослідженнях та практичній діяльності.

Метод соціологічних досліджень полягає у вивченні причин і обставин впливу судових та правоохоронних органів на соціальні явища.

Порівняльний метод використовують для порівняння судових та правоохоронних органів у різні періоди розвитку української держави. У сучасній державі розширені та більш детально законодавчо регламентовані окремі напрями правоохоронної діяльності (такі як боротьба з корупцією, організованою злочинністю, наркобізнесом, легалізацією коштів, здобутих злочинним шляхом тощо).

Моделювання у судових та правоохоронних органах полягає в утворенні теоретичної моделі певного правоохоронного органу, вивченні можливого функціонування такої моделі, наслідків, що можуть виникнути у процесі функціонування, та врахуванні їх у процесі організації і подальшої діяльності створеного інституту. Прогнозування має на меті передбачити можливі ситуації розвитку завдань, функцій, компетенції, форм і методів організації і діяльності судових та правоохоронних органів. Усі методи, що використовуються наукою дисципліни «Судові та правоохоронні органи» між собою тісно взаємопов'язані і утворюють методологію дослідження предмета цієї науки.

Судові та правоохоронні органи України – це дисципліна, яка, використовуючи норми конституційного, адміністративного, кримінально-процесуального та ряду інших галузей права, вивчає основи організації і найбільш суттєві напрями діяльності й завдання судових та правоохоронних органів України, їх взаємодію один з одним та з іншими органами.

1.2 Структура дисципліни «Судові та правоохоронні органи».

Законодавчі джерела дисципліни

Предмет дисципліни визначає його зміст, який повинен бути викладений за певною структурою – внутрішньою побудовою дисципліни, яка включає в себе дві частини:

- Загальну;

- Особливу.

Загальна частина дисципліни присвячена розгляду питань про загальну характеристику діяльності правоохоронних, судових та інших органів, їх взаємодію та іншими державними органами і вивчає основні поняття, систему, структуру, його законодавчі джерела.

Особлива частина містить розгляд кожного зокрема із органів судової влади і правоохоронних органів та організації з точки зору їх виникнення, побудови, внутрішньої будови і структури, мети, завдань, функцій.

Систему дисципліни утворюють органічно пов'язані між собою вчення (системні знання) про забезпечення законності в діяльності суду, правоохоронних органів, а також проблеми щодо змісту повноважень та компетенції правоохоронних органів, їх підпорядкованості та державного керівництва.

Систему дисципліни складає сукупність взаємозв'язаних між собою питань і завдань, які вивчаються в даній дисципліні.

Предмет дисципліни «Судові та правоохоронні органи» складають різні правові інститути та окремі положення тих чи інших галузей права. Тому пізнання загальних положень про судову владу і правосуддя, структура і організації діяльності правоохоронних органів, їхніх функцій та повноважень, правового статусу і відповідальності їх працівників, правового і соціального захисту працівників правоохоронних органів, окремих напрямів правоохоронної діяльності потребує вивчення багатьох актів законодавства.

Законодавчі джерела дисципліни – це нормативні акти, в яких містяться норми конституційного, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального та інших галузей права, що регламентують основи організації та діяльності правоохоронних органів і організацій.

Якщо рахувати лише закони, акти Президента і Кабінету Міністрів України, то навіть у цьому випадку мова йде про понад 100 правових актів, а разом з відомчими та міжвідомчими правовими актами їх кількість сягає кількох тисяч. Ця обставина суттєво відрізняє дисципліну «Судові та правоохоронні органи» від інших юридичних дисциплін, від дисципліни «Кримінальне право», яка вивчається на базі одного закону – Кримінального кодексу України. Але подолати труднощі такого характеру можна за допомогою класифікації правових актів, які складають цю базу.

Основними критеріями такої класифікації є: юридичне значення правових актів та їх зміст.

За юридичним значенням – усі нормативно-правові акти про правоохоронні органи та правоохоронну діяльність, як власне, і акти з інших питань, відрізняються між собою переважно тим, який державний орган їх прийняв і в якому порядку (за юридичною силою – властивість нормативно-правових актів, яка полягає в їх співвідношенні за формальною обов'язковістю).

1). Найвище місце в цій ієрархічній системі належить Конституції України. Відповідно до ст. 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Прийняття будь-яких змін до Конституції України є складним процесом, визначеним безпосередньо в Конституції України (Розділ XIII).

2). Із ст. 9 Конституції України та ст. 17 Закону України «Про міжнародні договори України» (в яких, зокрема зазначено: «якщо міжнародним договором України, укладання якого відбулось у формі закону, встановлено інші правила,

ніж ті, що передбачені законом України, то застосовуються правила міжнародного договору України») впливає, що друге місце в системі правових актів посідають чинні Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України. Вони не можуть суперечити Конституції України, але укладання міжнародних договорів, які суперечать їй, є можливим після внесення відповідних змін до Конституції України. За загальним принципом, загальновизнані норми Міжнародного права потребують імплементації у національне законодавство).

3). На третьому місці – закони. Згідно зі ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та Законами України. Фактично роль законів виконують рішення Конституційного Суду України, відповідно до яких закони та інші правові акти можуть бути визнані неконституційними повністю чи в окремій частині і втрачають чинність з дня ухвалення законного рішення (ст. 152 Конституції України).

4). Зі ст.ст. 85, 106, 117, 137, 150 Конституції України впливає, що далі в ієрархії нормативно-правових актів знаходяться постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

5). Завершують ієрархію нормативно-правові акти, що приймаються відомствами (відомчі та міжвідомчі накази, положення, інструкції, правила та інші нормативно-правові акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, господарського управління і контролю тощо), а також рішення органів місцевого самоврядування, які відповідно до ст. 144 Конституції України є обов'язковими до виконання на відповідній території.

Залежно від їх основного змісту усі нормативно-правові акти про правоохоронні органи можна поділити на кілька груп:

1). Акти загального характеру (Конституція України, Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р.).

2). Акти про суд, правосуддя і судоустрій (Закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України», укази Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення належних умов діяльності суддів та функціонування судів», «Питання мережі господарських судів України» тощо);

3) акти про статус окремих правоохоронних органів (Закони України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України» тощо, а також укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчі акти тощо).

4). Частково питання соціального і правового захисту відповідних працівників регулюються актами про окремі правоохоронні органи. Проте існують і спеціальні акти, присвячені виключно питанням про соціальний і правовий захист працівників правоохоронних органів (Закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей», укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчі акти тощо).

5). Акти про окремі напрями правоохоронної діяльності (Закони України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» тощо). Крім того, правоохоронної діяльності безпосередньо стосуються окремі положення Кримінально-процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Законів України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про державну таємницю»; підзаконні акти: Комплексна програма профілактики злочинності; указ Президента України «Про заходи щодо зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян»; постанови Кабінету Міністрів України тощо.

б). Акти про органи і установи, діяльність яких безпосередньо пов'язана з діяльністю правоохоронних органів (Закони України «Про Вищу раду юстиції», «Про державну виконавчу службу», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про безоплатну правову допомогу» тощо).

1.3. Загальна характеристика правоохоронного органу та правоохоронної діяльності держави

1.3.1 Поняття правоохоронного органу

Організація функціонування інституту публічної влади має свої конституційні основи і відповідає принципам правової державності. Тому проблема полягає в тому, щоб надати державної діяльності у сфері охорони права найбільш адекватні і доцільні правові форми, які відображали б не тільки організаційну сторону правоохоронної діяльності, але насамперед – змістовні принципи охоронної діяльності.

Системоутворюючою стороною у охороні прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина є правоохоронна діяльність, тому основна проблема створення державних правоохоронних органів корениться не в структурних перетвореннях, а у функціональному плані; функціональні характеристики є первинними по відношенню до формування системи правоохоронних органів і до правового забезпечення їх діяльності.

Функції сучасної української держави утворюють струнку систему, всі елементи якої тісно взаємопов'язані і впливають один на одного. У даній системі охоронна функція держави займає центральне місце і набуває системоутворюючі властивості. Віднесення правоохоронної функції до розряду системоутворюючих означає, що її зміст можна розглядати як визначальний елемент змісту всіх інших функцій, а реалізація кожної функції правової держави прямо чи опосередковано пов'язана з вирішенням проблеми правової охорони. Той факт, що правоохоронна функція стає системоутворюючою

функцією в правовій державі, означає також, що принципи правової держави стають принципами правової охорони, а це, у свою чергу, справляє визначальний вплив на зміст завдань правоохоронної діяльності.

Чим ширший зміст правоохоронної функції держави, тим різноманітніші форми її реалізації. Як наслідок, об'єктивно диференціюється система органів, які безпосередньо або опосередковано беруть участь у правовій охороні. У таких умовах надзвичайно важливі зусилля щодо зміцнення правоохоронних структур насамперед за допомогою створення координуючих центрів.

У правовій державі правова охорона є завданням всього суспільства, а не тільки держави, але ядро всієї правоохоронної системи суспільства утворює саме спеціалізована державна система правової охорони, яка функціонує відносно самостійно, що створює умови для її відокремлення від громадських структур і, як наслідок, зміни пріоритетів в організації правоохоронної діяльності. Внаслідок цього виникає необхідність у створенні системи гарантій і обмежень форм здійснення правоохоронної функції державними службами.

Функціонально і предметно розділена, але тісно взаємопов'язана, діяльність правоохоронних органів утворює систему правоохоронної діяльності держави, яка, в свою чергу, є лише однією з форм системи державної діяльності. Правоохоронна діяльність перебуває у нерозривному зв'язку із здійсненням інтересів тих членів соціальної спільності, для яких небайдуже, з якою метою організується і здійснюється правоохоронна діяльність: спрямована вона на підтримку їх соціального стану та стимулювання їх громадянської активності та правомірної поведінки або вона розгортається лише в інтересах позитивного права та стоїть на сторожі головним чином інтересів державної влади.

Правоохоронна діяльність є специфічною в структурі державної влади, поєднує в собі ознаки цивільної та військової державної служби, але при цьому, зберігаючи свою самостійність, перебуває з ними в тісному зв'язку, визначаючи свої завдання і функції у відповідності зі своєю конкретною моделлю.

Правоохоронні органи в їх строгому сенсі – лише частина, хоч і основна, державної правоохоронної системи.

В ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» подано перелік правоохоронних органів, до яких, зокрема, належать: органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Юрисдикцію правоохоронних органів становлять взаємопов'язані елементи, а саме: охорона та захист права, відновлення порушеного права, припинення або розгляд порушення права, виявлення або розслідування злочинів. За Законом до правоохоронного органу належить такий державний орган, предмет діяльності якого законодавчо фіксується як його завдання або функції саме охоронного призначення, хоч у назві це може й не відбиватись. Правоохоронні функції або завдання, як правило, залежать від участі того чи іншого органу в охороні (підтриманні) правопорядку (об'єктивна необхідність розвитку держави і суспільства; його забезпечення має відбуватися у межах законності).

Підтримання правопорядку та припинення правопорушень покладається на компетентні державні органи (прокуратура, органи внутрішніх справ), для яких діяльність з підтримання правопорядку, запобігання правопорушенням є обов'язковою і полягає у невідкладному й адекватному реагуванні на факти невиконання або неналежного виконання вимог правових норм з боку юридичних або фізичних осіб. Мотивація правопорушень, зокрема незнання правових норм, може враховуватися у більш-менш суворому характері реагування, але вона не може визнаватися підставою для невжиття відповідних заходів щодо припинення правопорушень. У процесі діяльності з припинення

правопорушень здійснюється, як правило, правомірний вплив (реагування на умови та причини правопорушень, роз'яснення процесуальних прав та обов'язків, інформування правопорушника та його мікросередовища про наслідки правопорушення тощо). При цьому неприпустимими є протиправні дії щодо правопорушників з боку працівників правоохоронних органів у вигляді погроз, залякувань, побоїв тощо.

Відновлення порушеного права - пріоритетне завдання у діях правоохоронних органів. Йдеться про систему правомірних дій, до яких примушується фізична або юридична особа, що спричинила своїми діями збитки або будь-які інші негативні наслідки, до їх відшкодування. Для цього передбачено процедури скасування незаконного рішення, прийнятого державним органом (або й правоохоронним органом), встановлено порядок відновлення порушених правовідносин, відшкодування моральної або матеріальної шкоди, закріплено компенсаційні виплати за неправомірні дії правоохоронних органів тощо.

Правоохоронні дії тісно пов'язані між собою. Вони утворюють цілісну правоохоронну сферу, охоплюючи відновлення неправомірно порушеного права органами виконання. Діяльність правоохоронних органів є багатоплановою. Кожен із зазначених органів відповідає, у межах наділених повноважень, за власний внесок у стан та розвиток предмета його діяльності.

Отже, **правоохоронний орган - це державний орган, основним предметом діяльності якого є законодавчо визначені функції або завдання з охорони права, відновлення порушеного права або організація виконання покарання, захист національної (державної) безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення стану законності.**

1.3.2 Поняття правоохоронної діяльності

Потреба у визначенні правоохоронної діяльності виникла внаслідок того, що у Конституції України людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку проголошено найвищою соціальною цінністю (ст. 3).

Отже, державні органи, що вирішують проблеми життєзабезпечення людини, мають дбати про її охорону та захист як найвищої соціальної цінності.

Поняття правоохоронної діяльності у правовій та соціально-політичній літературі застосовується широко. Проте воно не знайшло обґрунтування, хоч законодавство про статус правоохоронних органів, функції, завдання та конкретні напрями їх діяльності, повноваження окремих органів та службових осіб є досить розвиненим. Нечітко визначено в навчальній літературі ознаки правоохоронної діяльності. Не розмежовуються поняття правоохоронної діяльності та спеціальної правоохоронної діяльності, судової діяльності та правозахисної діяльності.

За кількістю суб'єктів та вагою у державі правоохоронна діяльність посідає значне місце і постійно привертає увагу органів влади, політичних партій, засобів масової інформації, громадськості. Правоохоронна діяльність як багатоаспектна діяльність спрямовується політичними та управлінськими засобами на блокування соціальних відхилень, локалізацію соціальної напруги або правових конфліктів. Складна система правоохоронної діяльності реалізується у різних типах правозастосовних дій, а саме: правовстановлюючих, правозабезпечувальних, правопримувальних та правовідновлювальних.

Структурно до системи правоохоронної діяльності входять такі напрями:

- а) діяльність державних органів із забезпечення правосуддя;
- б) діяльність органів прокуратури;
- в) діяльність з виявлення, запобігання та розслідування злочинів;
- г) діяльність із захисту державної безпеки, державного кордону та охорони правопорядку.

Кожний напрям правоохоронної діяльності має істотні особливості. Цим пояснюється існування правозахисних та «силових» структур державних органів, певні організаційні зв'язки між ними, автономне, тобто незалежне один від одного, відомче регулювання діяльності.

В Україні за чинним законодавством можлива лише державна правоохоронна діяльність. Недержавна правоохоронна діяльність не передбачена, хоч участь громадян в охороні правопорядку та державного кордону є досить розвинутою та

регламентованою. Для правоохоронної діяльності характерною є взаємодія між державними органами різних гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової. Та незважаючи на множинність її суб'єктів, така діяльність має цілісний характер. Цілісне виконання правоохоронної функції в державі утворюється системними зусиллями уповноважених органів з виявлення або розслідування правопорушень, відновлення порушеного права, захисту правопорядку, нагляду за додержанням законності.

Правоохоронна функція держави полягає у забезпеченні конституційного порядку, національної безпеки; вона зумовлює стан законності, актуалізує охорону конституційних прав людини і громадянина та відновлення порушених неправомірним чином цих прав.

Головна ознака правоохоронної діяльності полягає в її соціальній цінності охороняти права фізичної або юридичної особи певними юридичними процедурами. Позитивний вплив на соціальну поведінку людини (груп людей) за допомогою використання дозволів, приписів, заборон або реалізації юридичної відповідальності є своєрідним охоронним інструментом.

Діяльність уповноважених органів здатна позитивно впливати на людину, мотивувати її правомірний спосіб поведінки, застосовуючи до правопорушників правомірний примус. Тому протидія правоохоронній діяльності є небажаною, а в певних випадках, передбачених законом, неприпустимою. Особи, які перешкоджають правомірній правоохоронній діяльності, можуть бути притягнені до відповідальності.

Правоохоронна діяльність є способом діяльності уповноваженого органу, який позбавлений права діяти інакше ніж на основі закону або виходити за межі наданих повноважень. У процесі правоохоронної діяльності можуть бути використані лише офіційні (офіційна інформація) і правомірні (правомірним шляхом встановлені факти тощо) засоби впливу на юридичну або фізичну особу стосовно рухомого або нерухомого майна чи немайнових прав, які їм належать.

Другою ознакою правоохоронної діяльності є процедурна (процесуальна) ознака. Вона вказує на те, що способи здійснення правоохоронної діяльності

складаються із спеціально встановлених юридичних процедур. Порушення посадовими особами правоохоронних органів встановлених процедур визнається істотним порушенням процесуального законодавства і, як правило, тягне за собою визнання дії правоохоронного органу неправомірною.

На важливість додержання процедури правоохоронних дій вказує також і те, що під час масових репресій тридцятих років минулого століття порушення законності відбувалося саме у вигляді спрощення процедур та появи надзвичайних правоохоронних органів.

Усі процедури правоохоронного призначення є формально визначеними. Так, процедури звернення громадян до державних установ з питань захисту власного права, з питань притягнення до кримінальної відповідальності в порядку приватного обвинувачення, з вирішення трудових спорів, доставляння порушника для складання протоколу про адміністративне правопорушення докладно описано у відповідних законах, настановах, інструкціях. Характерною ознакою правоохоронних процедур є те, що вони мають протокольну форму. Це означає, що будь-яка процесуальна дія (допит, обшук, затримання підозрюваного, пред'явлення обвинувачення) має протоколюватися, при цьому вимоги до складання протоколу є однаковими для всіх учасників кримінального чи іншого виду провадження. Це стосується вимог і до складання процесуальних актів іншими суб'єктами правоохорони, а саме прокурора, слідчого. Отже, процедурна ознака правоохоронної діяльності вказує на формальну визначеність такої діяльності та неприпустимість її порушення.

Третьою істотною ознакою правоохоронної діяльності визнається статусна (професійна) особа, яка є уповноважена державою суб'єктом такої діяльності. Здійснювати заходи з охорони права, відновлення порушеного права, виявлення та розслідування злочинів, підтримання правопорядку має лише компетентна, процесуально уповноважена державою посадова особа, яка позбавлена права обіймати будь-яку іншу посаду або займатися іншою діяльністю (крім наукової та творчої діяльності) й делегувати свої повноваження іншій особі.

У повноваженнях такої посадової особи треба розрізнити їх характер, обсяг та межу. Характер повноважень у кожного суб'єкта правоохоронної діяльності адекватний предметів його професійних завдань; він передбачає перелік прав та обов'язків посадової особи щодо виконуваної правоохоронної діяльності. За характером виконуваних повноважень необхідно розмежовувати прокурорські, слідчі, оперативні, нотаріальні, виконавчі правоохоронні дії. Право здійснювати такі дії не може передаватися (делегуватися) іншій посадовій особі. Нотаріус, наприклад, не має права здійснювати прокурорські чи слідчі дії. Згідно з компетенцією посадові особи видають відповідні акти (накази, постанови, приписи, протести, протоколи). Сутність статусної ознаки полягає в тому, що рішення, які приймає уповноважена особа, підлягають переглядові за особливими, визначеними в законі обставинами.

Обсяг повноважень залежить від посади, яку обіймає особа, її державного (професійного) рангу або спеціального звання. Повноваження керівника органу (служби) завжди ширші, ніж у підлеглої особи, обсяги виконуваної роботи і повноважень не завжди є пропорційними.

Призначення правоохоронної діяльності склалося історично, воно функціонально визначено межами компетенції правоохоронних органів та посадових осіб. Залежно від цього розрізняють види компетенції (загальну, територіальну та відомчу). Відповідно до меж своєї компетенції посадові особи видають відповідні акти.

Кадри правоохоронних органів формуються, як правило, з юристів або осіб, які мають спеціальну підготовку. На замовлення правоохоронних органів щорічно до них влаштовується на роботу значна кількість громадян з вищою юридичною освітою. Підвищення ефективності правоохоронної діяльності багато в чому залежить від становлення системи виховної і соціально-психологічної роботи з особовим складом правоохоронних органів.

Таким чином, правоохоронна діяльність - це державна правомірна діяльність, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку уповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення порушеного

права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням встановлених у законі процедур для цієї діяльності.

1.4. Судова влада – одна з галузей державної влади

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конституції України державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Це конституційне положення закріплює концептуальний принцип розподілу влад, за якою кожна з гілок єдиної і неподільної державної влади здійснює лише їй властиву функцію, має свою сферу реалізації, свою компетенцію. Такий поділ державної влади обумовлений двома основними моментами, а саме необхідністю: по-перше, забезпечити найбільш ефективне функціонування державної влади в інтересах суспільства; по-друге, створити перешкоди для зловживань владою, її узурпації.

Поділ влади на вказані гілки також збалансовує діяльність різних структур державної влади.

Судова влада займає особливе місце в системі державної влади. Вона обумовлена специфікою її правової природи, функцій, завдань та засобів її досягнення. На судову владу покладається здійснення функції правосуддя. Як зазначається у ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

Делегування функцій, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається.

Особливістю судової влади є також те, що судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Судова влада у системі державної влади є, так би мовити, вирішальною, оскільки саме їй належить останнє слово у вирішенні спору (соціального конфлікту), у застосуванні закону.

Судова гілка влади є незалежною. Вона самостійно через специфічні органи (суди) здійснює свої передбачені законом повноваження; втручання в її діяльність з боку інших гілок влади є недопустимими.

За даними соціально-правових досліджень, в Україні поступово відбувається трансформація ролі суду з органу примусу на гілку влади, яка покликана здійснювати державний захист прав і свобод людини.

Поняття судової влади містить дві основні компоненти: по-перше, ця влада може реалізовуватися тільки спеціально уповноваженими органами (судами); по-друге, ці органи мають бути наділені притаманними тільки їм повноваженнями.

Судова влада реалізується через такі повноваження:

- здійснення правосуддя;
- конституційний контроль;
- контроль за додержанням законності та обґрунтованості рішень і дій державних органів та посадових осіб;
- формування органів суддівського самоврядування;
- роз'яснення судам загальної юрисдикції актів застосування законодавства;
- утворення державної судової адміністрації.

Здійснення судової влади за змістом є значно ширшим, ніж відправлення правосуддя. Судова влада реалізується у діях суду, які не пов'язані з розглядом справ. Це, насамперед, організаційні та інформаційно-аналітичні дії (узагальнення судової практики, аналіз судової статистики, внесення окремих ухвал в державні органи, установи, організації про усунення порушень закону, вирішення скарг підозрюваних, обвинувачених, адвокатів тощо).

Характерною особливістю судової влади є суворо регламентований законом процесуальний порядок її здійснення. Закон детально регулює процедуру розгляду спорів, процесуальну форму судових рішень та судових документів, передбачаючи при цьому як загальні для всієї діяльності щодо

здійснення правосуддя процесуальні засади, так і особливості процедури та процесуальні форми окремих видів такої діяльності.

В тому числі, судову владу характеризує те, що вона:

- є особливим видом державної діяльності;
- є незалежною, самостійною і виключною гілкою влади;
- здійснюється за визначеною законом процедурою.

У загальному вигляді під судовою владою слід розрізнати систему незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя.

1.5. Правосуддя, його ознаки та принципи

Судова влада реалізується шляхом здійснення правосуддя у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства. Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції (ч. 3 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Правосуддя – це специфічний вид державної діяльності, що здійснюється судом на підставі закону у встановленому ним порядку, полягає у розгляді та вирішенні судових справ з метою забезпечення гарантованих Конституцією України та Законами прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави, і завершується постановленням правосудного судового рішення, яке має загальнообов'язковий характер.

Правосуддя характеризується рядом ознак, що відрізняють діяльність суду від правоохоронної діяльності. Основними ознаками правосуддя є те, що:

- його суб'єктом може бути лише один державний орган – суд;
- його сутність полягає у розгляді та вирішенні судових (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних, конституційних) справ; розглядаються справи стосовно спорів, захисту прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави; розглядаються у судових засіданнях

кримінальні справи і вживаються встановлені законом заходи покарань до осіб, які винні у вчиненні злочину або виправдовуються невинні; вирішуються господарські спори, що виникають між учасниками господарських правовідносин;

– воно має за мету забезпечити гарантовані Конституцією України та законами права і свободи людини і громадянина, права і законні інтереси юридичних осіб, інтереси суспільства і держави;

– воно здійснюється за визначеною законом процедурою – тобто здійснюється відповідно до законодавства України, на основі кодифікаційних актів, які докладно регламентують порядок, процесуальну форму судового розгляду і рішень, які виносить суд;

– його результатом є правосудне (законне і обгрунтоване) судове рішення, що має загальнообов'язковий характер – судові рішення ухвалюються судами іменем України. Ці судові рішення є законом у кожній конкретній справі.

Завданнями кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке й повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Завданнями цивільного судочинства є охорона прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ відповідно до чинного законодавства.

Підприємства, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність, мають право звертатися до господарського суду за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронних законних інтересів згідно із встановленою підвідомчістю господарських справ.

Розгляд і вирішення у судових засіданнях цивільних, кримінальних та інших справ ґрунтуються на конституційних засадах (принципах). Усі

принципи тісно взаємопов'язані і в сукупності становлять єдину систему. Кожен з них відіграє самостійну роль, але між ними існує взаємозв'язок і взаємодія, які визначаються єдністю мети і завдань судочинства. Дія одного принципу зумовлює дію інших принципів системи в цілому.

Конституційні принципи (судочинства) правосуддя – це основні вихідні керівні засади, з дотриманням яких здійснюється правосуддя в нашій державі.

Ст. 129 Конституції України перераховує основні засади судочинства. Ми будемо поєднувати принципи Конституції та законодавства про судочинство.

1. Здійснення правосуддя тільки судом. Правосуддя є однією з форм державної діяльності, яка здійснюється виключно судами шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях цивільних, кримінальних, адміністративних і господарських справ у встановленому законом порядку. Цей принцип закріплений в ст. 124 Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і відтворений у ст. 6 ЦПК України і ст. 16 КПК України. Захист цивільних справ може відбуватися також в адміністративній і господарській формах (ст. 6 ЦК України), але вирішення цивільних справ адміністративними органами, третейськими судами не є завданнями правосуддя.

Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами та посадовими особами не допускаються. Особи, які незаконно взяли на себе виконання функцій суду, несуть передбачену законом відповідальність. Також не допускається створення особливих та надзвичайних судів.

2. Створення судів на засадах призначення та обрання суддів. Жодна особа не може бути суддею, якщо вона не обрана у встановленому законом порядку. Судді всіх судів вперше призначаються на посаду професійного судді строком на 5 років Президентом України. Всі інші судді, крім суддів Конституційного Суду України, обираються Верховною радою України безстроково, в порядку, встановленому законом. Голова Верховного суду України обирається на посаду та звільняється з посади шляхом таємного голосування Пленумом Верховного суду України в порядку, встановленому законом (ст. 128 Конституції України).

Судді обіймають посади безстроково, крім суддів Конституційного Суду України та суддів, які призначаються на посаду судді вперше.

Кандидати в судді мають відповідати встановленим законом вимогам. Кожен громадянин України, який відповідає встановленим законом вимогам, має право скласти кваліфікаційний екзамен та звернутися до відповідної кваліфікаційної комісії суддів із рекомендацією його на посаду судді.

3. Незалежність суддів та підкорення їх лише закону. Незалежність та недоторканість суддів гарантуються Конституцією та законами України. Згідно зі ст. 126 Конституційного Суду України та ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судді вирішують справи на основі закону, в умовах, що виключають сторонній вплив на них: «Суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом».

Незалежність суддів при здійсненні обов'язково передбачає підкорення їх лише законіві, бо інакше воно призведе до сваволі та беззаконня. Тому чим повніше й точніше в законі рекомендовано діяльність суддів з розгляду і вирішення справ, тим більше гарантій від сваволі.

Так, Пленум Верховного суду України в п. 2 постанови «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8 вказує на те, що незалежність суддів основною передумовою їх об'єктивності та неупередженості. «Суддя при здійсненні правосуддя підкоряється лише закону і нікому не підзвітний. Суддям забезпечується свобода неупередженого вирішення судових справ відповідно до їх внутрішнього переконання, що ґрунтується на вимогах закону. Рішення в судовій справі має ґрунтуватися на всебічному, повному й об'єктивному дослідженні всіх обставин справи, під час якого не може надаватися перевага правовій позиції будь-якого учасника судового процесу, в

тому числі прокурорів, захисників, представників юридичних чи фізичних осіб».

Незалежність суддів при розгляді конкретних судових справ має забезпечуватись і в самому суді. У зв'язку з цим неприпустимими є:

- непроцесуальний вплив на суддю з боку інших суддів, у тому числі тих, що обіймають адміністративні посади в судах;
- встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею, виклик його до вищестоящих судів та вимагання звітів чи пояснень про розгляд конкретних справ;
- витребування від судді будь-якої інформації чи довідок про хід та перспективи розгляду справи, іншої інформації, яка може надаватися лише сторонам у справі та іншим особам, визначеним процесуальним законодавством, а також відомостей, які становлять таємницю нарадчої кімнати;
- прийняття суддею від будь-яких осіб та розгляд ним заяв, скарг, інших документів поза встановленим законом процесуальним порядком.

Основними гарантіями незалежності судді від стороннього впливу при здійсненні ними своєї діяльності є:

- 1) встановлений законом особливий порядок його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення;
- 2) недоторканність та імунітет судді;
- 3) незмінюваність судді;
- 4) порядок здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- 5) заборона втручання у здійснення правосуддя;
- 6) відповідальність за неповагу до суду чи судді;
- 7) окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;

8) належне матеріальне та соціальне забезпеченням судді;

9) функціонування органів суддівського самоврядування;

10) визначені законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

11) право судді на відставку (ч. 4 ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення обвинувального вироку судом (ч. 1, 2 ст. 126 Конституції України).

4. Законність. У Конституції України послідовно обґрунтовується принцип законності як невід'ємний елемент демократії правової держави. Суть цього принципу полягає в тому, що:

- суд у своїй діяльності при вирішенні справ повинен правильно застосовувати норми матеріального права до конкретних правовідносин;
- вся діяльність суду підпорядкована чинному законодавству і здійснюється у визначеній законом процесуальній формі.

Якщо міжнародним договором встановлено інші правила, ніж ті, які регламентовано у національному законодавстві, то застосовуються правила міжнародного договору.

Якщо немає норм закону, які регламентують спірні відносини, суд застосовує норми права, якими вирішуються такі відносини. Якщо немає останніх, спір вирішується, виходячи з загальних принципів права (гуманізму, демократії, першочерговість прав людини).

Реалізація принципу законності забезпечується такими гарантіями:

- можливістю перегляду судових постанов (в апеляційному, касаційному та виключному провадженні);
- дією санкцій захисту і відповідальності за неповагу до суду.

Рішення суду виносяться на основі чинного законодавства.

5. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Цей принцип передбачений ст. 129 Конституції України, ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 6 ЦПК України та ст. 16 КПК України: Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Усім суб'єктам правовідносин гарантується доступність судового захисту їх прав, свобод і законності інтересів незалежним і неупередженим судом. Відмова від звернення до суду за захистом порушеного права є недійсною.

Під рівністю громадян перед судом слід розуміти те, що всі несуть відповідальність перед судами, які входять до єдиної судової системи, не маючи при цьому ніяких переваг і не зазнаючи ніяких обмежень.

Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи є рівними перед законом і судом, як і громадяни України та користуються правом на судовий захист.

6. Колегіальність та одноособовість розгляду справ. Згідно зі ст. 15 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», справи в судах розглядаються суддею одноособово, а у випадках, визначених процесуальним законом, - колегією суддів, а також за участю народних засідателів і присяжних. Суддя, який розглядає справу одноособово, діє як суд. У судах загальної юрисдикції функціонує автоматизована система документообігу.

Персональний склад суду для розгляду конкретної справи визначається автоматизованою системою документообігу за принципом вірогідності розподілу справ під час реєстрації в суді позовних заяв, клопотань та скарг.

При визначенні персонального складу суду для розгляду конкретної справи автоматизованою системою документообігу забезпечується врахування ступеня завантаженості кожного судді, спеціалізації, а також вимог процесуального закону.

Положення про автоматизовану систему документообігу затверджується Радою суддів України за погодженням з Державною судовою адміністрацією України з урахуванням специфіки спеціалізації судів.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте основні види правоохоронної діяльності.
2. Як співвідносяться поняття «органи правосуддя», «органи внутрішніх справ», «правоохоронні органи»?
3. Які критерії розмежування правоохоронної та правозахисної діяльності?
4. Назвіть форми взаємодії правоохоронних органів з іншими державними органами, підприємствами, установами, громадянами.
5. Які основні напрями співпраці судової влади з іншими гілками державної влади?
6. Чи належить до правоохоронних органів суд? Обґрунтуйте відповідь.
7. Назвіть основні ознаки судової влади і з'ясуйте їх суть.
8. Назвіть основні засади судочинства.
9. Назвіть основні функції судової влади.
10. Охарактеризуйте основні напрями судово-правової реформи в Україні.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 // Відомості Верховної Ради. – 1994. - № 11. - Ст. 50.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 09.05.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 26. – Ст.892.
3. Про відновлення довіри до судової влади в Україні: Закон України від 08.04.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 23. – Ст.870.
4. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 // Відомості Верховної Ради. – 2000. - № 40. - Ст. 338.
5. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6. – С. 2–6.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Денисюк С.Ф. Громадський контроль як гарантія законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів в Україні: [монографія] / С.Ф. Денисюк. – Х.: Золота миля, 2010. – 368 с.
2. Луць Л.А. Забезпечення принципу незалежності суддів в українській національній правовій системі / Л.А. Луць // Вісник Центру суддівських студій: Інформаційний бюлетень. – 2007. - № 10. – С. 5-8.
3. Мармазов В.Є. Принципи правоохоронної діяльності відповідно до Європейської конвенції з прав людини та практики Європейського суду з прав людини: [Щодо питання контролю за діяльністю правоохоронних органів, якою саме є функції правоохоронних органів (органів внутрішніх справ) у демократичному суспільстві. Огляд практики Європейського суду з прав людини в цій галузі] / В.Є. Мармазов // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 262–271.
4. Мельник Я.Я. Сутність суб'єктивних обов'язків народних засідателів при відправленні правосуддя: постановка проблеми / Я.Я. Мельник // Форум права. – 2010. – № 1.

– С. 250–257.

5. Мірошниченко С.С. Судова влада в Україні: проблеми протидії злочинним посяганням на правосуддя: монографія / С.С. Мірошниченко; Нац. акад. прокуратури України. – К.: [б. в.] (Чернігів : Десна), 2013. – 663 с.
6. Москвич Л.М. Ефективність судової системи : концептуальний аналіз : монографія / Л.М. Москвич. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2011. – 384 с.
7. Мочкош Я. Система правоохоронних органів України: проблеми і пропозиції / Я. Мочкош // Право України. – 2008. – № 3. – С. 80–84.
8. Прилуцький С.В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава) : монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – 317 с.
9. Соколенко О. Л. Поняття та ознаки правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності / О. Л. Соколенко // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 847–852 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12colopd.pdf>.
10. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика): навч. посіб. / О.В. Тюріна; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К.: КНТ, 2008. – 96 с.
11. Чуприна Ю.Ю. Судова влада України: історичні особливості становлення та розвитку / Ю.Ю. Чуприна // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2010. – №4. – С. 28–32.
12. Яворський Б. Принцип презумпції невинуватості потребує удосконалення / Б. Яворський // Вісн. львів. ун-ту. Серія юридична. - 2008. - Вип. 47. - С. 271–282.
13. Яновська О. Ефективність судової влади в Україні: виклики сьогодення / О. Яновська, М. Іванов // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 53–57.

РОЗДІЛ 2

СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1 Поняття судів загальної юрисдикції. Принципи їх побудови

Відповідно до ч. 1 ст. 125 Конституції України, ч. 1 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Принцип територіальності означає розбудову системи судів загальної юрисдикції відповідно до системи адміністративно-територіального устрою, що закріплена у ст. 133 Конституції України.

Визначальна вимога принципу територіальності полягає в тому, що мережа судових органів повинна рівномірно поширюватись на всі адміністративно-територіальні одиниці України.

За принципом територіальності виділяють чотири рівні судів:

- місцеві суди – найбільш доступні для населення, оскільки їх найбільше;
- апеляційні суди – діють на рівні областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя;
- вищі спеціалізовані суди і Верховний Суд України – знаходяться у місті Києві.

Місцеві та апеляційні суди мають чітко визначену і обмежену певними адміністративно-територіальними одиницями (наприклад, район чи область) територіальну підсудність, а територіальна юрисдикція вищих спеціалізованих судів і Верховного Суду охоплює всю Україну. Місцеві суди є судами першої інстанції, тобто розглядають спори по суті. Апеляційні суди зазвичай є судами апеляційної інстанції, тобто розглядають апеляційні скарги на рішення місцевих судів.

Вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України, як правило, є судами касаційної інстанції, тобто розглядають касаційні скарги на рішення місцевих та апеляційних судів.

Принцип спеціалізації. Цей принцип означає вимогу про розподіл судової юрисдикції між різними судами за відповідними критеріями, якими є галузь матеріального права, характер правовідносин та особливість правового статусу суб'єктів судочинства.

За принципом спеціалізації суди загальної юрисдикції створені таким чином, що розглядають справи конкретної судової юрисдикції (цивільні, кримінальні, адміністративні, господарські). Нині в Україні відповідно до цього принципу діють три вертикалі судів:

1) суди з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення – вирішують цивільні та кримінальні справи, а також справи про адміністративні правопорушення;

2) господарські суди – вирішують лише господарські справи;

3) адміністративні суди – вирішують лише адміністративні справи.

Звідси, загальна юрисдикція судів за спеціалізацією поділяється на цивільну, кримінальну, господарську та адміністративну. Найбільш наближені до населення місцеві загальні суди (районні, міські, районні у містах, міськрайонні суди) здійснюють усі види судових юрисдикцій, крім господарської. Господарські та адміністративні суди – лише одну відповідну судову юрисдикцію, а Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції у певних випадках може переглядати судові рішення судів усіх видів загальної юрисдикцій.

Принцип інстанційності означає вимогу забезпечити можливість для послідовного оскарження й перегляду судових рішень у судах вищого рівня. Призначення принципу інстанційності судової системи – він повинен забезпечити право громадянина та людини на оскарження судового рішення та отримання справедливого вирішення їх спору, а також забезпечити можливість виправлення судової помилки у разі її появи.

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 змінилися повноваження Верховного Суду України (порівняно з попереднім Законом «Про судоустрій України» від 07.02.2002) , що призвело до

появи нової судової інстанції. Так, ст. 14 Закону зазначила, що учасники судового процесу та інші особи у випадках і порядку, встановлених законом, мають право не лише на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення, а й також на перегляд справи Верховним Судом України. Саме таке ставлення законодавця до перегляду справ Верховним Судом України, розташування його у переліку видів судового перегляду разом з апеляційним і касаційним дають право говорити про появу четвертої судової інстанції. Значення такої новели для судоустрою велике, тому слід дати їй відповідну оцінку.

Принцип інстанційності повинен забезпечувати досягнення декількох цілей. Головними з них є дві. По-перше, забезпечення винесення справедливого судового рішення у кожній справі, розглянутій у суді (шляхом гарантування права на оскарження судового рішення при наявності сумніву в його законності або обґрунтованості). По-друге, забезпечення можливості захистити свої права у суді в розумні строки та без зайвих витрат. Таким чином, кожна держава повинна знайти компроміс між бажанням максимально захистити громадян від судової помилки шляхом введення додаткових судових інстанцій і необхідністю підтримання ефективності роботи судової системи без допущення багаторічних судових слухань справ, що проходять всі можливі інстанції, і непомірних витрат держави на функціонування судових установ та великих судових витрат сторін.

Ознаки, що за сутністю та змістом відрізняють суди загальної юрисдикції від систем інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

по-перше, організація та діяльність системи судів загальної юрисдикції безпосередньо визначається виключно Конституцією та законами України;

по-друге, завдання системи судів загальної юрисдикції чітко визначені чинним законодавством України.

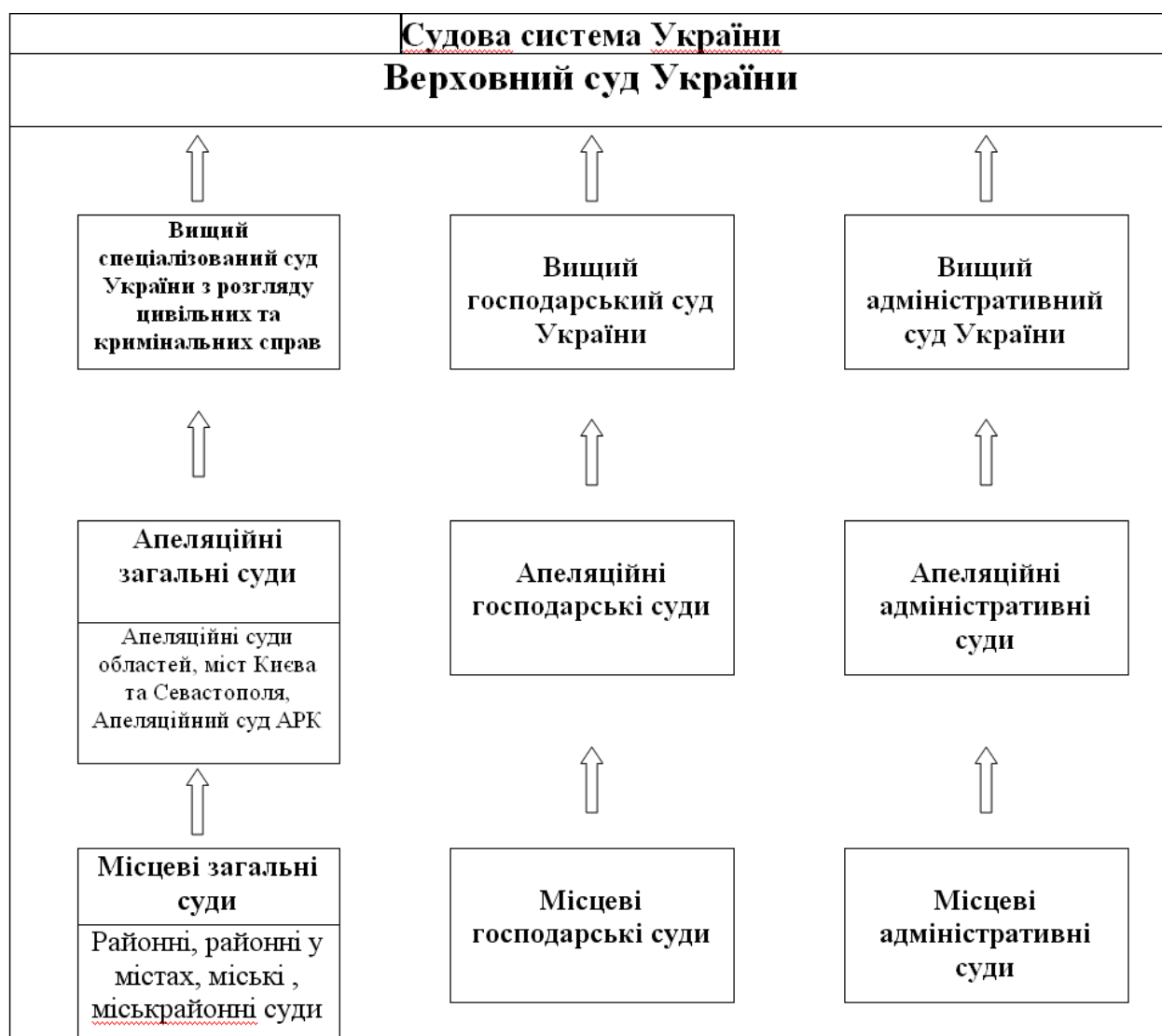
Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди,
- 3) вищі спеціалізовані суди;

4) Верховний суд України.

Система судів загальної юрисдикції – це нормативно упорядкована та структурована сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених місцевих, апеляційних, вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України, що будується на засадах територіальності, спеціалізації та інстанційності і забезпечує здійснення правосуддя в Україні.

Найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди.

2.2 Поняття підвідомчості та підсудності у судовій системі. Поняття «судової ланки» та «судової інстанції»

В умовах існування трьох гілок судової влади в Україні проблеми розмежування підвідомчості справ судам різної юрисдикції мають не так теоретичне, скільки важливе практичного значення, оскільки від правильного визначення підвідомчості великою мірою залежить доступ до правосуддя.

Конституцією України закріплено правило, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникли у державі. З цим конституційним положенням пов'язане поняття підвідомчості справ судам.

Отже, підвідомчість – це коло справ, які характеризуються певними юридичними властивостями, в залежності від яких справа підлягає розгляду або загальними судами або спеціалізованими судами або іншими державними органами. Як правило, до юридичних властивостей, залежно від яких та чи інша справа розглядатиметься судом загальної юрисдикції (загальним чи спеціалізованим), чи іншим державним органом належать:

- наявність спору про право
- суб'єктний склад учасників спірних правовідносин
- зміст спору.

Розмежування компетенції між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо розгляду і вирішення підвідомчих їм справ називається підсудністю. На відміну від юрисдикції (підвідомчості), за якою розмежовується компетенція між різними органами щодо вирішення справ, підсудність розмежовує компетенцію в тій же сфері, але вже між різними судами. Тому підсудністю називають ще коло справ, вирішення яких віднесено до компетенції певного суду.

Підсудність – це процесуальний порядок віднесення судових справ, що підлягають розгляду і вирішенню по суті до конкретної ланки судової системи і до певного конкретного суду цієї ланки. Тобто розмежування справ за

підсудністю відбувається між місцевими судами (тобто в середині однієї судової ланки або між місцевим та апеляційним судом та місцевим судом).

Ланка судової системи – це сукупність судів, які мають однакову структуру, організаційну побудову, повноваження й у більшості випадків діють у межах територіальних одиниць, прирівняних за адміністративним статусом.

Судова інстанція визначає повноваження окремо взятого суду при розгляді конкретної справи, позначає самостійну стадію, через яку проходить конкретна справа в різних судах. Кожна така стадія (стадія процесу) відрізняється характерними рисами судочинства.

Процесуальне законодавство визначає такі судові інстанції:

- Перша інстанція, де справа розглядається вперше, і в судовому засіданні суд постановляє судові рішення по суті

- Апеляційна інстанція

- Касаційна інстанція, де переглядаються рішення, ухвали, вироки судів першої та апеляційної інстанцій.

Інстанційність при здійсненні судочинства забезпечує всім суб'єктам правовідносин право на судовий захист а також є гарантією законності та обґрунтованості прийнятих судом рішень.

Інстанційність виключає всякого роду підпорядкованість, скажімо, місцевих судів апеляційним чи касаційним, завдяки принципу незалежності суддів, а отже не допускається вплив на внутрішнє переконання суддів судів першої інстанції.

2.3 Місцевий суд як основна ланка системи судів загальної юрисдикції. Склад та повноваження місцевих судів

Україна задекларувала себе правовою державою, де людина є найвищою соціальною цінністю. Відтак, судова система України побудована таким чином, аби забезпечити потреби людини у судовому захисті якнайефективніше: суди повинні розміщуватись максимально близько територіально, має бути

професійна спеціалізація судів та суддів, має бути забезпечено можливість оскарження судових рішень. Виходячи із таких підходів, найчисельнішими є місцеві загальні суди.

У системі судів загальної юрисдикції місцевими загальними судами є районні, районні у містах, міські та міськрайонні суди. Ці суди утворені за територіальним принципом, охоплюють усі регіони України та розглядають як перша інстанція абсолютну більшість кримінальних справ, усі цивільні справи та усі справи про адміністративні правопорушення.

Окрім місцевих загальних судів до системи місцевих судів належать також місцеві спеціалізовані суди, які, у свою чергу, поділяються на місцеві господарські суди та місцеві адміністративні суди.

Місцевими господарськими судами є господарські суди Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя.

Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, передбачені процесуальним законом.

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких призначаються голова та заступник голови суду. У місцевому суді, кількість суддів в якому перевищує десять суддів, може бути обраний один заступник голови суду, а у суді, кількість суддів в якому перевищує тридцять суддів, – не більше двох заступників голови суду.

Місцеві суди є судами першої інстанції, які розглядають справи по суті в судовому засіданні, як правило, одноособово суддею, у відкритому чи закритому судовому засіданні.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів. Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.

Розгляд справ у апеляційному і касаційному порядку здійснюється відповідно апеляційними і касаційними судами у складі трьох професійних суддів. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами здійснює суд у такому самому кількісному складі, в якому вони були ухвалені (одноособово або колегіально).

Розгляд справ у Верховному Суді України здійснюється колегіально.

У кримінальній справі суд встановлює винуватість чи не винуватість підсудного й вирішує питання про покарання винного. У цивільних справах суд визначає наявність чи відсутність певних правовідносин, юридичних фактів або юридичного стану, вирішує по суті подані до суду позови, заяви та скарги (задовольняє або відмовляє у їх задоволенні).

Судові рішення місцевих судів підлягають протягом певного строку, встановленого процесуальним законодавством, апеляційному та касаційному оскарженню. Скасувати рішення місцевого суду може лише апеляційна чи касаційна інстанція за певних умов, передбачених Законом.

Суддя місцевого суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом.

Голова місцевого суду:

1) представляє суд як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами;

2) визначає адміністративні повноваження заступника голови місцевого суду;

3) контролює ефективність діяльності апарату суду, вносить керівникові територіального управління Державної судової адміністрації України подання про призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства;

4) видає на підставі акта про призначення (обрання) суддею чи звільнення судді з посади відповідний наказ;

5) повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України, а також через веб-портал судової влади про наявність вакантних посад суддів у суді у триденний строк з дня їх утворення;

6) забезпечує виконання рішень зборів суддів місцевого суду;

7) організовує ведення в суді судової статистики та інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства;

8) сприяє виконання вимог щодо підвищення кваліфікації суддів місцевого суду;

9) вносить на розгляд зборів суду пропозиції щодо кількості та персонального складу слідчих суддів;

10) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова місцевого суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

У разі відсутності голови місцевого суду його адміністративні повноваження здійснює один із заступників голови суду за визначенням голови суду, за відсутності такого визначення – заступник голови суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, а в разі відсутності заступника голови суду – суддя цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді.

Таким чином, місцеві суди складають першу, найбільш численну та найбільш завантажену ланку судової системи України. До місцевого загального суду слід звертатися, якщо:

– справа впливає із спору чи порушення ваших прав та інтересів щодо майна, спадку, захисту честі, гідності та ділової репутації (районний, міськрайонний, міський, а для міст із районним поділом – районний у місті суд);

– оспорується рішення місцевої ради чи сільського, селищного, міського голови тощо).

До місцевого адміністративного суду слід звертатися, якщо:

– у спорі однією зі сторін є орган державної влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, їх посадова чи службова особа, крім справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки (що вирішуються місцевими загальними судами).

До місцевого господарського суду слід звертатися, якщо:

– є спір щодо прав та інтересів між двома юридичними особами – суб'єктами господарювання, або між юридичною особою та фізичною особою-підприємцем, крім справ, вирішення яких належить до компетенції місцевого адміністративного суду.

Підсудність окремих категорій справ місцевим судам, а також порядок їх розгляду визначаються законом.

2.4 Апеляційні суди України. Порядок їх формування, склад, повноваження та структура

Апеляційні суди в Україні утворюються і діють з метою мінімізувати ризики суддівської помилки.

Суть апеляційного оскарження (з лат. *appellatio* – звернення, скарга) як процесуального інституту полягає в тому, що поданням апеляції правосудність рішення суду першої інстанції, що не набрало законної сили, може бути оскаржена стороною процесу як з фактичної точки зору (по суті), так і з юридичної (по формі).

Апеляційними судами з розгляду цивільних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є: апеляційні суди областей, апеляційні суди міст Києва та Севастополя, Апеляційний суд Автономної Республіки Крим.

Апеляційними судами з розгляду господарських справ, апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є відповідно апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, які утворюються в апеляційних округах відповідно до указу Президента України.

Суддею апеляційного суду може бути суддя, який за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердив здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, має досвід роботи суддею не менше п'яти років або має науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня "магістр", до призначення на посаду судді не менше десяти років.

З числа суддів апеляційного суду призначаються голова суду та його заступники. Як і в місцевих судах, у разі, якщо кількість суддів апеляційної інстанції перевищує десять суддів, може бути обраний один заступник голови суду, а у суді, кількість суддів в якому перевищує тридцять суддів, – не більше двох заступників голови суду.

У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який призначається з числа суддів цього суду строком на два роки та не більш як два строки поспіль. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів апеляційного суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів апеляційного суду про діяльність судової палати.

Повноваження апеляційного суду.

Апеляційний суд:

- 1) здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої інстанції;
- 3) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику, інформує про результати узагальнення судової практики відповідні місцеві суди, а також суди вищого рівня;

4) надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства;

5) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Суддя апеляційного суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом.

Голова апеляційного суду:

1) представляє суд як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами;

2) визначає адміністративні повноваження заступників голови апеляційного суду;

3) контролює ефективність діяльності апарату суду, вносить Голові Державної судової адміністрації України подання про призначення на посади керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства;

4) видає на підставі акта про обрання на посаду судді чи звільнення судді з посади відповідний наказ;

5) повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України, а також через веб-портал судової влади про наявність вакантних посад суддів у апеляційному суді у триденний строк з дня їх утворення;

6) забезпечує виконання рішень зборів суддів апеляційного суду;

7) організовує ведення та аналіз судової статистики, організовує вивчення та узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства;

8) сприяє виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів апеляційного суду та підвищення їхнього професійного рівня;

9) здійснює повноваження слідчого судді та призначає з числа суддів апеляційного суду суддів (суддю) для здійснення таких повноважень у випадках, передбачених процесуальним законом;

10) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова апеляційного суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

У разі відсутності голови апеляційного суду його адміністративні повноваження здійснює один із заступників голови суду за визначенням голови суду, за відсутності такого визначення – заступник голови суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, а в разі відсутності заступника голови суду – суддя цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді.

2.5 Вищі спеціалізовані суди України. Їх види, порядок формування, структура та повноваження

Судова система містить у собі три вищі спеціалізовані суди, що забезпечують касаційний перегляд судових рішень відповідної спеціалізації і єдність судової практики нижчестоящих судів своєї спеціалізації. У свою чергу, нижчестоящі суди забезпечують розгляд справ по суті та, за необхідності, їхній апеляційний перегляд. Чітке позиціонування Верховного Суду України як суду більш високого, розташованого на четвертому рівні судової системи і такого, що має право переглядати рішення вищих спеціалізованих судів, надзвичайно ускладнює судовий устрій нашої країни, робить можливою процедуру судового вирішення спору однією з найбільш тривалих порівняно із закордонними аналогами.

У системі судів загальної юрисдикції діють вищі спеціалізовані суди як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ.

Вищими спеціалізованими судами є:

1. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

2. Вищий господарський суд України,

3. Вищий адміністративний суд України.

Одним із важливих етапів судової реформи 2010 року стало створення нового органу судової влади – Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Цей суд утворено з 1 жовтня 2010 р. Указом Президента України «Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ» від 12.08.2010 на підставі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010.

Відповідно до повноважень, визначених Законом, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ розглядає справи цивільної та кримінальної юрисдикції в касаційному порядку згідно з процесуальним законом; у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної юрисдикції як суд першої або апеляційної інстанції; аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції.

Вищий господарський суд, у свою чергу, переглядає в касаційному порядку рішення місцевих господарських судів та апеляційних господарських судів, а Вищий адміністративний суд України переглядає в касаційному порядку рішення місцевих адміністративних судів та апеляційних адміністративних судів.

Суддею вищого спеціалізованого суду може бути суддя, який за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердив здатність здійснювати правосуддя у вищому спеціалізованому суді, має досвід роботи суддею не менше десяти років або має науковий ступінь, отриманий до призначення на

посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня «магістр», до призначення на посаду судді не менше десяти років.

У вищому спеціалізованому суді утворюються палати з розгляду окремих категорій справ. Судову палату очолює секретар судової палати, який обирається з числа суддів цього суду строком на два роки та не може бути на цій посаді більш як два строки поспіль. Рішення про утворення судової палати, її склад, а також про обрання секретаря судової палати приймаються зборами суддів вищого спеціалізованого суду за пропозицією голови суду. Секретар судової палати організовує роботу відповідної палати, контролює здійснення аналізу та узагальнення судової практики у справах, віднесених до компетенції палати, інформує збори суддів вищого спеціалізованого суду про діяльність судової палати.

Також у всіх вищих спеціалізованих судах діє пленум вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, визначених Законом, а також Науково-консультативна рада та офіційний друкований орган вищого спеціалізованого суду.

Повноваження вищого спеціалізованого суду.

Вищий спеціалізований суд:

- 1) здійснює правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом;
- 2) у випадках, передбачених процесуальним законом, розглядає справи відповідної судової юрисдикції як суд першої або апеляційної інстанції;
- 3) аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику;
- 4) надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової спеціалізації;

5) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Суддя вищого спеціалізованого суду здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом.

Голова вищого спеціалізованого суду:

1) представляє суд та відповідні спеціалізовані суди як орган державної влади у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, а також із судовими органами інших держав та міжнародними організаціями;

2) визначає адміністративні повноваження заступників голови вищого спеціалізованого суду;

3) контролює ефективність діяльності апарату суду, вносить Голові Державної судової адміністрації України подання про призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства;

4) видає на підставі акта про обрання на посаду судді чи звільнення судді з посади відповідний наказ;

5) повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України та Державну судову адміністрацію України, а також через веб-портал судової влади про наявність вакантних посад суддів у вищому спеціалізованому суді у триденний строк з дня їх утворення;

6) скликає пленум вищого спеціалізованого суду; вносить на розгляд пленуму подання про призначення на посаду секретаря пленуму; виносить на розгляд пленуму питання та головує на його засіданнях;

7) інформує пленум вищого спеціалізованого суду про стан правосуддя у відповідній судовій спеціалізації та практику вирішення окремих категорій справ;

8) забезпечує виконання рішень зборів суддів вищого спеціалізованого суду;

9) організовує ведення та аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства;

10) сприяє виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів вищого спеціалізованого суду, підвищення їхнього професійного рівня;

11) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова вищого спеціалізованого суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

Як і у випадку з головами місцевих та апеляційних судів, у разі відсутності голови вищого спеціалізованого суду його адміністративні повноваження здійснює один із заступників голови суду за визначенням голови суду, за відсутності такого визначення – заступник голови суду, який має більший стаж роботи на посаді судді, а в разі відсутності заступника голови суду – суддя цього суду, який має більший стаж роботи на посаді судді

Пленум вищого спеціалізованого суду діє у складі всіх суддів вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, віднесених до його повноважень цим Законом.

Повноваження Пленуму вищого спеціалізованого суду:

1) обирає за поданням голови вищого спеціалізованого суду з числа суддів вищого спеціалізованого суду та увільняє від обов'язків секретаря пленуму вищого спеціалізованого суду;

2) з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні окремих категорій справ відповідної судової спеціалізації узагальнює практику застосування матеріального і процесуального законів, систематизує та забезпечує оприлюднення правових позицій вищого спеціалізованого суду з посиланням на судові рішення, в яких вони були сформульовані;

3) заслуховує інформацію про стан правосуддя у відповідній судовій спеціалізації та практику вирішення окремих категорій справ; заслуховує інформацію голови та заступників голови вищого спеціалізованого суду про їх діяльність;

4) приймає рішення про звернення до Верховного Суду України про направлення конституційного подання щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

5) затверджує Регламент пленуму вищого спеціалізованого суду;

6) за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики дає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізованими судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової спеціалізації;

7) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України;

8) затверджує положення про Науково-консультативну раду вищого спеціалізованого суду та визначає її персональний склад;

9) визначає персональний склад редакційної колегії друкованого органу вищого спеціалізованого суду;

10) розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень.

Пленум вищого спеціалізованого суду скликається головою вищого спеціалізованого суду в разі потреби або на вимогу не менш як п'ятої частини від складу суддів вищого спеціалізованого суду, але не рідше двох разів на рік. Про день і час скликання пленуму його учасники повідомляються не пізніше як за п'ять робочих днів до дня засідання. У цей же строк надсилаються матеріали щодо питань, які виносяться на розгляд пленуму.

Засідання пленуму вищого спеціалізованого суду є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин від складу пленуму. На засідання пленуму можуть бути запрошені судді судів відповідної спеціалізації, представники органів державної влади, наукових установ, громадських організацій, засобів масової інформації та інші особи.

Постанови пленуму приймаються відкритим або таємним голосуванням більшістю голосів членів пленуму, підписуються головуючим на засіданні пленуму та секретарем пленуму і публікуються в офіційному друкованому органі вищого спеціалізованого суду та на веб-сайті суду. Секретар пленуму вищого спеціалізованого суду організовує роботу секретаріату пленуму, підготовку засідань пленуму, забезпечує ведення протоколу та контролює виконання постанов, прийнятих пленумом вищого спеціалізованого суду.

Науково-консультативна рада утворюється при вищому спеціалізованому суді з числа фахівців у галузі права для розгляду проблемних питань застосування норм права, попереднього розгляду проектів постанов вищого спеціалізованого суду, підготовка яких потребує наукового забезпечення. Порядок організації та діяльності Науково-консультативної ради визначається положенням, що затверджується пленумом вищого спеціалізованого суду.

2.6 Верховний Суд України – найвищий судовий орган України

У Конституції України визначено, що найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України (ст. 125). Місце і роль Верховного Суду України в системі судів визначаються покладеними на нього обов'язками. Насамперед, це забезпечення однакового застосування законодавства судами загальної юрисдикції, іншими словами, єдності судової практики.

Відповідно до ст. 38 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» Верховний Суд України:

- 1) здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової практики;

3) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України;

4) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

5) звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

6) забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом;

7) здійснює інші повноваження, визначені законом.

До складу Верховного Суду України входять сорок вісім суддів, з числа яких обираються Голова Верховного Суду України та його заступники.

Суддею Верховного Суду України може бути суддя, який за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердив здатність здійснювати правосуддя у найвищому судовому органі у системі судів загальної юрисдикції України, має досвід роботи суддею не менше п'ятнадцяти років або має науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня "магістр", до призначення на посаду судді не менше п'ятнадцяти років.

У Верховному Суді України діють чотири палати:

- судова палата в адміністративних справах;
- судова палата у господарських справах;
- судова палата у кримінальних справах;

- судова палата у цивільних справах.

До складу кожної судової палати входять судді відповідної спеціалізації (адміністративної, господарської, кримінальної чи цивільної).

У Верховному Суді України діє Пленум Верховного Суду України для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом.

Суддя Верховного Суду України:

1) здійснює судочинство в порядку, встановленому процесуальним законом;

2) бере участь у розгляді питань, що виносяться на засідання Пленуму Верховного Суду України;

3) аналізує судову практику, бере участь у її узагальненні;

4) здійснює інші повноваження, визначені Законом.

Голова Верховного Суду України, у свою чергу:

1) представляє суд як орган державної влади та систему судів загальної юрисдикції у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами, а також із судовими органами інших держав та міжнародними організаціями;

2) визначає адміністративні повноваження заступників Голови Верховного Суду України;

3) скликає Пленум Верховного Суду України; вносить на розгляд Пленуму подання щодо призначення на посаду секретаря Пленуму та секретарів палат; вносить на розгляд Пленуму питання та головує на його засіданнях;

4) видає на підставі акта про обрання на посаду судді Верховного Суду України або звільнення судді з посади відповідний наказ;

5) повідомляє Вищу кваліфікаційну комісію суддів України, а також через веб-портал судової влади про наявність вакантних посад суддів у Верховному Суді України у триденний строк з дня їх утворення;

6) контролює ефективність діяльності апарату суду, вносить Голові Державної судової адміністрації України подання про призначення на посаду керівника апарату суду, заступника керівника апарату суду та про звільнення їх

з посад, а також про застосування до керівника апарату суду, його заступника заохочення або накладення дисциплінарного стягнення відповідно до законодавства;

7) інформує Пленум Верховного Суду України про діяльність Верховного Суду України;

8) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Голова Верховного Суду України з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

Також Голова Верховного Суду України за посадою входить до складу Вищої ради юстиції.

У разі відсутності Голови Верховного Суду України його адміністративні повноваження здійснює один із заступників Голови Верховного Суду України за його визначенням. У разі відсутності заступників адміністративні повноваження Голови Верховного Суду України здійснює суддя, який має більший стаж роботи на посаді судді Верховного Суду України.

Як і у вищих спеціалізованих судах, при Верховному Суді України утворюється Науково-консультативна рада та офіційний друкований орган Верховного Суду України. Основне завдання науково-консультативної ради – підготовка наукових висновків з питань діяльності Верховного Суду України, підготовка яких потребує наукового забезпечення.

Голова Верховного Суду України обирається на посаду строком на п'ять років та звільняється з посади Пленумом Верховного Суду України більшістю голосів від загального складу Пленуму шляхом таємного голосування. Суддя Верховного Суду України не може бути обраний Головою Верховного Суду України більше ніж на один строк.

Пленум Верховного Суду України з питання обрання Голови Верховного Суду України скликається не пізніше одного місяця з дня припинення повноважень попереднього Голови Верховного Суду України. Процедура обрання на посаду Голови Верховного Суду України та звільнення його з посади встановлюється Регламентом Пленуму Верховного Суду України, що

затверджується Пленумом. Зміна регламентної процедури менше ніж за шість місяців до закінчення строку повноважень Голови Верховного Суду України не допускається.

Заступник Голови Верховного Суду України обирається на посаду теж строком на п'ять років та звільняється з посади Пленумом Верховного Суду України за пропозицією суддів Верховного Суду України. Рішення про його обрання на посаду та про звільнення з посади приймається більшістю голосів від загального складу Пленуму Верховного Суду України шляхом таємного голосування.

Пленум Верховного Суду України є колегіальним органом, повноваження якого визначаються Конституцією України та Законом. До складу Пленуму Верховного Суду України входять усі судді Верховного Суду України.

Пленум Верховного Суду України:

1) обирає на посади та звільняє з посад Голову Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України у порядку, встановленому цим Законом;

2) обирає з числа суддів Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та увільняє від виконання обов'язків секретаря Пленуму Верховного Суду України та секретарів судових палат;

3) заслуховує інформацію Голови Верховного Суду України про його діяльність;

4) надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням судової системи України;

5) приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

6) надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про

неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

7) затверджує Регламент Пленуму Верховного Суду України;

8) затверджує Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України та її склад;

9) затверджує склад редакційної колегії офіційного друкованого органу Верховного Суду України;

10) розглядає та вирішує інші питання, віднесені законом до його повноважень.

Засідання Пленуму Верховного Суду України є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин від складу Пленуму, крім випадків, встановлених Законом.

На засідання Пленуму можуть бути запрошені представники органів державної влади, наукових установ, громадських організацій, засобів масової інформації та інші особи.

Пленум Верховного Суду України скликається Головою Верховного Суду України в разі потреби або на вимогу не менш як четвертої частини від складу суддів Верховного Суду України, але не рідше одного разу на три місяці. У разі відсутності Голови Верховного Суду України Пленум скликається одним із його заступників.

З розглянутих питань Пленум Верховного Суду України приймає постанови. Постанови Пленуму Верховного Суду України підписуються головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму і публікуються в офіційному друкованому органі та розміщуються на веб-сайті Верховного Суду України.

Особливості проведення Пленуму Верховного Суду України з розгляду окремих питань, у тому числі щодо процедури скликання, повноважності засідання, порядку роботи, процедури голосування, порядку прийняття рішень та підписання постанов, прийнятих Пленумом Верховного Суду України, встановлюються законом.

Контрольні питання

1. На яких принципах будується система судів загальної юрисдикції в Україні?
2. Які рівні судів можна виділити за територіальним принципом?
3. У чому полягає спеціалізація судів загальної юрисдикції?
4. З чого складається система судів загальної юрисдикції?
5. Яка відмінність між підвідомчістю та підсудністю у судовій системі?
6. Які повноваження голови місцевого суду?
7. Надайте характеристику Вищим спеціалізованим судам України.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2014. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст.15.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
3. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 // Офіційний вісник України від 20.08.2012. – № 61. – Ст. 2471.
4. Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ: указ Президента України від 12.08.2010 // Офіційний вісник України від 21.08.2010. – 2010. – № 62. – Ст. 13.
5. Питання мережі місцевих загальних та апеляційних судів: указ Президента України від 20.05.2011 р. // Офіційний вісник Президента України від 03.06.2011 р. – 2011. – № 16. – Ст. 46.
6. Питання мережі господарських судів України: указ Президента України від 12.08.2010 р. // Офіційний вісник України від 21.08.2010. – 2010. – № 62. – Ст. 14.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10 – Ст. 88.
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
9. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35-36, 37. – Ст. 446.
11. Вільгушинський М.Й. Особливості взаємодії судів загальної юрисдикції з Конституційним судом України / М.Й. Вільгушинський // Вісник Вищої ради юстиції. – 2013. – № 2 (14). – С. 14-25.
12. Глушенко С.В. Функції вищих спеціалізованих судів України: сутність і зміст / С.В. Глушенко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2013. – № 1 (13). – С. 37-52.
13. Закропивний О. В. Деякі питання територіальної побудови системи судів загальної юрисдикції / О.В. Закропивний // Адвокат. – 2012. – № 1 (136). – С. 38-41.
14. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи: [монографія] / Р. О. Куйбіда. – К.: Атіка, 2004. – 288 с.
15. Судові та правоохоронні органи України: Академічний курс: Підручник / Нор В.Т., Анікіна Н.П., Бобечко Н.Р. – К.: Видавництво «ІнЮре», 2010. – 240 с.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Про затвердження Регламенту пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та Положення про процедуру підготовки, прийняття та оприлюднення постанов пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у новій редакції: Постанова пленуму Вищого

- спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29.09.2015 № 3 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-15>.
2. Положення про апарат Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: Рішення зборів суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26.10.2010 р. № 3 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-10>.
  3. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 р. № 8 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6. – С. 2–6.
  4. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2014 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 6. – С. 23–35.
  5. Галайденко Т. В. Актуальні проблеми забезпечення незалежності судової влади України / Т. В. Галайденко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – №1. – С. 42-48.
  6. Малихіна А.О. Проблеми процедури добору кандидатів на посаду судді вперше / А.О. Малихіна // Вісник Вищої ради юстиції. – 2013. – №1 (13). – С. 175-187.
  7. Єгорова В.С. Права та обов'язки суддів судів загальної юрисдикції: теоретичні питання / В.С. Єгорова // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 32. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – С. 142-147.
  8. Єгорова В.С. Щодо правосуб'єктності суддів судів загальної юрисдикції / В.С. Єгорова // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 37. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – С. 206-212.
  9. Назаров І.В. Судова реформа як частина правової реформи в Україні / І.В. Назаров // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – С. 63-76.

РОЗДІЛ 3

СТАТУС СУДДІВ В УКРАЇНІ

3.1 Суддя – носій судової влади. Гарантії незалежності суддів

Статус суддів закріплено та гарантовано Конституцією України, законами України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Конституційний Суд України».

Суддя та залучені для здійснення правосуддя представники народу є носіями судової влади в Україні, які реально здійснюють правосуддя. Судді є посадовими особами судової влади, яких у конституційному порядку наділено повноваженнями здійснювати правосуддя й виконувати свої обов'язки на професійній основі в Конституційному Суді і судах загальної юрисдикції.

Загальні положення статусу судді визначаються Законом України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів» та полягають у тому, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Статус суддів – це сукупність прав і обов'язків, закріплених чинним законодавством стосовно порядку обрання суддів, їхніх повноважень, гарантій їхньої діяльності та відповідальності.

Недоторканність суддів, як юридичний інститут і одна з гарантій незалежності суддів, заслуговує спеціального обговорення, тим більше, що ці питання мають велике значення та неодноразово були предметом тлумачення Конституційним Судом України. Недоторканність судді як одна із засад здійснення правосуддя — поняття багатогранне. У підтвердження цього слід підкреслити, що встановлення додаткових, порівняно з недоторканністю пересічної особи, гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб, зокрема і для суддів, має на меті, насамперед, створення

належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання в їх діяльність.

Тобто недоторканність суддів розглядається як гарантія, але більш високого рівня у порівнянні з недоторканністю, що встановлюється для всіх осіб-представників соціуму відповідно до принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом. Виходячи з цього, якщо права і свободи людини і громадянина, а також гарантії цих прав і свобод (у тому числі додаткові гарантії недоторканності особи) визначаються виключно законами України (п. 1 ст. 92 Конституції України), то гарантії вищого рівня, передусім для суддів, враховуючи виняток із загального принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом, визначаються виключно Конституцією. Про це наголошено в рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу), за змістом якого призначення недоторканності як складової незалежності суддів, є забезпеченням здійснення правосуддя. Отже, гарантії недоторканності суддів обумовлені специфікою їх професійної діяльності, яка полягає саме у здійсненні правосуддя.

Необхідно зауважити, що суддя як носій судової влади є незалежним у процесуальному сенсі цього поняття, тобто при виконанні своїх безпосередніх службових обов'язків із здійснення правосуддя. Інша ситуація вбачається тоді, коли суддя знаходиться поза межами судового процесу. Саме в цьому випадку “включається” принцип його недоторканності. Якщо недоторканність судді у суспільстві забезпечена належним чином, то тільки тоді є сенс стверджувати про постановлення суддею об'єктивного рішення у конкретному правовому спорі та найбільшу мінімізацію зовнішніх факторів – тиску, впливу тощо.

У спеціальній літературі досить часто зустрічається теза про те, що принцип недоторканності судді ґрунтується тільки на тому, що суддя не може без згоди Верховної Ради України бути затриманим чи заарештованим до винесення обвинувального висновку судом стосовно нього. У такому сенсі значення недоторканності суттєво звужує її розуміння, оскільки

недоторканність суддів є однією із складових більш об'ємного поняття – статусу судді. Тому недоторканність не вбачається особистим привілеєм особи, яка носить мантию і вирішує спір, оскільки вона має публічно-правове призначення, яке полягає, насамперед у забезпеченні здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом. Тому-то принцип недоторканності суддів, гарантований ст. 126 Конституції України, знаходить своє логічне продовження у ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Суддівська недоторканність вбачається як певний виняток із конституційного принципу рівності всіх перед законом і судом, виходячи при цьому за межі особистої недоторканності. Це положення слугує фундаментом для забезпечення основ конституційного ладу, реалізації принципу розподілу функцій влади, а також самостійності і незалежності судової влади. Виходячи з цього, держава сьогодні повинна думати не про скасування недоторканності суддів як такої, а дбати про те, як шляхом встановлення прийнятих і запроваджених у світі вимог до кандидатів у судді і представників суддівського корпусу, зокрема підвищення морально-етичних стандартів їх діяльності, домагатися високого ступеня реалізації цього принципу в суспільстві.

Констатуємо, що Україна наразі перебуває в умовах побудови незалежного і незаангажованого суду. Цей процес супроводжується постійними спробами тиску, втручання у здійснення правосуддя, що доводить наявність негативних факторів, пов'язаних із впливом на систему гарантій недоторканності людини в мантиї. Тому обмеження, а тим більше скасування суддівської недоторканності не є тим кроком, який приведе державу до утвердження незалежної судової влади.

Суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. Також суддя зобов'язаний звернутися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів, які невідкладно перевіряють і

розглядають таке звернення за участю судді та вживають необхідних заходів для усунення такого втручання.

Незалежність судді забезпечується:

- особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення;
- недоторканністю та імунітетом судді;
- незмінюваністю судді;
- порядком здійснення правосуддя, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;
- заборонаю втручання у здійснення правосуддя;
- відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом;
- належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді;
- функціонуванням органів суддівського самоврядування;
- визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;
- правом судді на відставку.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судді і не посягати на неї. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України гарантій незалежності судді.

Суддя є недоторканим. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку.

Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду.

Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником.

Відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється на строк не більше двох місяців Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України. Продовження строку відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється в тому ж порядку на строк не більше одного місяця. Клопотання про продовження строку такого відсторонення судді від посади подається не пізніше п'ятнадцяти днів до закінчення строку, на який суддю було відсторонено. Вимоги до клопотання про відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності встановлюються Кримінальним процесуальним кодексом України.

Проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися лише з дозволу суду, зокрема, проникнення в житло або інше володіння судді чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, огляд та виїмка кореспонденції, речей і документів судді, можуть провадитися лише за судовим рішенням, ухваленим за клопотанням Генерального прокурора України або його заступників, керівника регіональної прокуратури або його заступників. При цьому, таке рішення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі якщо згідно із загальними правилами підсудності кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися або рішення про проведення стосовно судді оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій або застосування запобіжних заходів має прийматися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження або прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій здійснюється судом, найбільш

територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва чи Севастополя).

3.2 Порядок призначення суддів і підстави звільнення їх з посади

Порядок заняття посади судді суду загальної юрисдикції.

На посаду судді може бути рекомендований кваліфікаційною комісією суддів громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою.

Не можуть бути рекомендовані на посаду судді громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя;
- 3) які мають незняту чи непогашену судимість.

Не можуть претендувати на посаду судді особи, до яких згідно із законом застосовується заборона обіймати відповідну посаду, а також особи, які були раніше звільнені з посади судді за порушення присяги, порушення вимог щодо несумісності або у зв'язку із набранням законної сили обвинувальним вироком, крім випадків визнання в судовому порядку протиправним рішення про звільнення з цих підстав або скасування обвинувального вироку суду.

Кожен, хто відповідає встановленим вимогам до кандидата на посаду судді, має право звернутися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з заявою про участь у доборі кандидатів на посаду судді.

Порядок призначення на посаду судді вперше.

Призначення на посаду судді вперше здійснюється виключно в порядку, визначеному Законом, та включає такі стадії:

1) прийняття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів;

2) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму офіційному веб-сайті оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді (в оголошенні має бути зазначено кінцевий термін подання документів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, що не може бути меншим ніж 30 днів з дати розміщення оголошення, а також прогнозована кількість вакантних посад суддів на наступний рік);

3) подання особами, які виявили намір стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та документів, визначених Законом;

4) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України перевірки відповідності осіб, які звернулися із заявою для участі в доборі, установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді на основі поданих документів;

5) допуск Вищою кваліфікаційною комісією суддів України осіб, які за результатами перевірки на час звернення відповідають установленим цим Законом вимогам до кандидата на посаду судді, до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту;

6) складення особою, допущеною до участі у доборі, відбіркового іспиту;

7) встановлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України результатів відбіркового іспиту та їх оприлюднення на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

8) проведення стосовно осіб, які успішно склали відбіркового іспит, спеціальної перевірки в порядку, визначеному законодавством про запобігання корупції;

9) проходження кандидатами, які успішно склали відбіркового іспит та пройшли спеціальну перевірку, спеціальної підготовки; отримання свідоцтва про проходження спеціальної підготовки;

10) складення кандидатами, які пройшли спеціальну підготовку, кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів;

11) зарахування Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді за результатами кваліфікаційного іспиту до резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення їх рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді, включених до резерву та рейтингового списку, на офіційному веб-сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

12) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України відповідно до кількості наявних вакантних посад судді у місцевих судах загальної юрисдикції конкурсу на заміщення таких посад;

13) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів, які взяли участь у такому конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді юстиції щодо призначення кандидата на посаду судді;

14) розгляд Вищою радою юстиції питання про дотримання визначеної Законом процедури призначення, та внесення подання Президентові України про призначення кандидата на посаду судді;

15) прийняття Президентом України рішення про призначення кандидата на посаду судді.

Перше призначення на посаду професійного судді здійснюється на п'ять років.

Суддя у межах п'ятирічного строку може бути переведений на посаду судді до іншого суду Президентом України в порядку, передбаченому Законом. Таке переведення здійснюється за результатами конкурсу на заміщення вакантної посади судді. При цьому, у разі участі в конкурсі на заміщення вакантної посади судді в іншому суді того самого рівня за бажанням судді можуть бути враховані результати його попереднього кваліфікаційного іспиту або іспиту в межах процедури кваліфікаційного оцінювання. Суддя також може скласти іспит повторно, але не раніше ніж через три роки після попереднього складення відповідного іспиту. За однакових результатів у конкурсі перевага

надається тому кандидату, який має більший стаж роботи на посаді судді. Без конкурсу переведення судді на посаду судді до іншого суду того самого рівня може здійснюватися тільки у випадках реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду, в якому такий суддя обіймає посаду судді.

У разі, якщо за результатами кваліфікаційного оцінювання не підтверджена здатність судді здійснювати правосуддя в суді відповідного рівня, його може бути переведено на посаду судді нижчого рівня. Переведення судді у межах п'ятирічного строку до іншого суду може бути також заходом дисциплінарного стягнення. У такому разі таке переведення здійснюється Президентом України на підставі подання або пропозиції органу, який прийняв рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Порядок обрання на посаду судді безстроково.

Суддя, строк повноважень якого закінчується, за його заявою має бути рекомендований Вищою кваліфікаційною комісією суддів України для обрання його Верховною Радою України на посаду судді безстроково, якщо відсутні визначені законом обставини, що перешкоджають цьому.

Обрання на посаду судді безстроково здійснюється в такому порядку:

1) кандидат звертається з письмовою заявою до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про рекомендування його для обрання на посаду судді безстроково;

2) Вища кваліфікаційна комісія суддів України повідомляє про підготовку матеріалів щодо кандидата на посаду судді безстроково на своєму офіційному веб-сайті та в офіційних засобах масової інформації;

3) Вища кваліфікаційна комісія суддів України перевіряє відомості про кандидата, досліджує його суддівське досвід, враховує показники розгляду кандидатом за час його роботи на посаді судді та у випадках, передбачених Законом, – результати його кваліфікаційного оцінювання;

4) Вища кваліфікаційна комісія суддів України приймає вмотивоване рішення про рекомендування чи відмову в рекомендуванні для обрання на

посаду судді безстроково і в разі рекомендації направляє відповідне подання до Верховної Ради України;

5) Верховна Рада України приймає рішення про обрання кандидата на посаду судді безстроково.

Рішення про обрання кандидата на посаду судді безстроково приймається більшістю від конституційного складу Верховної Ради України і оформляється постановою Верховної Ради України. Особа, обрана на посаду судді безстроково, набуває статусу судді з дня набрання чинності відповідною постановою Верховної Ради України. У разі якщо кандидата на посаду судді безстроково не обрано, Вищою радою юстиції вноситься подання про звільнення цього кандидата з посади судді у зв'язку із закінченням строку, на який його призначено.

Переведення судді, обраного безстроково, до іншого суду того самого рівня і спеціалізації здійснюється Президентом України за результатами конкурсу на заміщення вакантної посади судді, на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Переведення судді, обраного безстроково, до суду іншого рівня тієї самої або іншої судової спеціалізації здійснюється Верховною Радою України за результатами конкурсу на заміщення вакантної посади судді, на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Вказані положення не застосовуються при переведенні судді, обраного безстроково, до іншого суду того самого рівня у випадку реорганізації, ліквідації або припинення роботи суду (у такому випадку переведення здійснюється Президентом України без конкурсу), а також при переведенні судді, обраного безстроково, до суду нижчого рівня в порядку дисциплінарного стягнення (здійснюється Верховною Радою України за пропозицією або поданням органу, який прийняв рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності).

Підстави, за яких суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності.

Суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження (незалежно від того, чи суддя призначений вперше, чи обраний безстроково), з таких підстав:

1) умисне або внаслідок недбалості:

а) незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо) або інше істотне порушення норм процесуального права під час здійснення правосуддя, що унеможливило учасниками судового процесу реалізацію наданих їм процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків або призвело до порушення правил підсудності чи підвідомчості;

б) незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору;

в) порушення засад гласності і відкритості судового процесу;

г) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

г) незабезпечення обвинуваченому права на захист, перешкоджання реалізації прав інших учасників судового процесу;

д) порушення правил щодо відводу (самовідводу);

2) безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення, несвоєчасне надання суддею копії судового рішення для її внесення до Єдиного державного реєстру судових рішень;

3) систематичне або грубе одноразове порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, у тому числі прояв неповаги під час здійснення судочинства до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу;

4) умисне або у зв'язку з очевидною недбалістю допущення суддею, який брав участь в ухваленні судового рішення, порушення прав людини і основоположних свобод;

5) розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні;

6) неповідомлення суддею органів суддівського самоврядування та правоохоронних органів про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення відбулося в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством, спосіб упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок;

7) неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом);

8) втручання у процес здійснення судочинства іншими суддями;

9) неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції;

10) зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, передбачених законодавством;

11) використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку;

12) допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам;

13) ненадання інформації або надання завідомо недостовірної інформації на законну вимогу члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та/або члена Вищої ради юстиції;

14) визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених Законом.

Скасування або зміна судового рішення не тягне за собою дисциплінарної відповідальності судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли порушення допущено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків.

Дисциплінарне провадження щодо судді здійснюють:

1) Вища кваліфікаційна комісія суддів України – щодо суддів місцевих та апеляційних судів;

2) Вища рада юстиції – щодо суддів вищих спеціалізованих судів та суддів Верховного Суду України.

Загальні умови звільнення судді з посади.

Відповідно до статті 111 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя суду загальної юрисдикції може бути звільнений з посади органом, який його обрав або призначив, виключно з підстав, визначених частиною п'ятою статті 126 Конституції України, за поданням Вищої ради юстиції. Це такі підстави: 1) закінчення строку, на який суддю обрано чи призначено; 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років; 3) неможливість виконувати свої повноваження за станом здоров'я; 4) порушення суддею вимог щодо несумісності; 5) порушення суддею присяги; 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 7) припинення суддею громадянства; 8) визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим; 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Повноваження судді припиняються також у випадку його смерті.

Окремо слід звернути увагу на вимоги щодо несумісності, порушення яких є підставою для звільнення судді з посади. Суддя не має права:

- перебувати на посаді судді та одночасно займати посаду в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та мати представницький мандат. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, передбаченому Законом України «Про очищення влади»;

- поєднувати свою діяльність із підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку;

- належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя також не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації.

У разі призначення судді членом Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України він відряджається для роботи в цих органах на постійній основі. За членами цих органів – суддями зберігаються гарантії матеріального, соціального та побутового забезпечення, передбачені законодавством для суддів. Суддю за його заявою може бути також відряджено для роботи у Національній школі суддів України із збереженням розміру суддівської винагороди за основним місцем роботи та встановлених законом доплат. Відрядження на роботу до Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Національної школи суддів України не вважається сумісництвом.

3.3 Народні засідателі і присяжні як суб'єкти здійснення правосуддя, особливості їх діяльності

Конституційний принцип безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя, через народних засідателів і присяжних, відображає прояв демократизму нашої держави, в основу якого закладено здійснення прав і свобод громадян у відправленні правосуддя.

Статус народного засідателя визначений ст. 58 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до цієї статті, народним засідателем є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, та за його згодою вирішує справи у складі суду разом із професійним суддею, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

Народні засідателі під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді. Народні засідателі виконують обов'язки, визначені пунктами 1-5 частини п'ятої статті 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме:

- своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;
- дотримуватися правил суддівської етики;
- виявляти повагу до учасників процесу;
- не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, у тому числі таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;
- виконувати вимоги та дотримуватися обмежень, установлених законодавством у сфері запобігання корупції.

До списку народних засідателів у кількості, зазначеній у поданні голови суду, включаються громадяни, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам до

народного засідателя, які передбачені Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та дали згоду бути народними засідателями.

Список народних засідателів формує за зверненням голови відповідного місцевого суду комісія, склад якої затверджує відповідна місцева рада. Також місцева рада (за місцем розташування суду) затверджує список народних засідателів. Для міжрайонних судів склад комісії та список народних засідателів затверджується рішенням обласних рад.

Після затвердження списку народних засідателів такий список передається до відповідного суду, в тому числі в електронній формі. Список народних засідателів переглядається у разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку.

Вимоги до народного засідателя

Народним засідателем може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.

Не підлягають включенню до списків народних засідателів громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя;
- 3) які мають незняту чи непогашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради юстиції;
- 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- 7) особи, які не володіють державною мовою.

Особа, включена до списку народних засідателів, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності. Також особа, включена до списку народних засідателів, не може залучатися до розгляду справи як присяжний.

Підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків народного засідателя

Голова відповідного суду увільняє особу від виконання обов'язків народного засідателя у випадку:

- виникнення обставин, несумісних з вимогами до народного засідателя;
- перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, у випадку, якщо народний засідатель має дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримує дітей-інвалідів чи членів сім'ї похилого віку;
- зайняття посади керівника та заступника керівників органу місцевого самоврядування;
- якщо особа через свої релігійні переконання вважає для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя;
- в інших випадках, якщо голова суду визнає поважними причини, на які такі особи посилаються.

Особи, зазначені вище, увільняються від виконання обов'язків народного засідателя за їхньою заявою, поданою до початку виконання цих обов'язків. Увільнення від виконання обов'язків народного засідателя внаслідок відводу (самовідводу) в конкретній справі здійснюється в порядку, встановленому процесуальним законом.

Залучення народних засідателів до виконання обов'язків у суді

Суд залучає народних засідателів до здійснення правосуддя у порядку черговості на строк не більше одного місяця на рік, крім випадків, коли продовження цього строку зумовлено необхідністю закінчити розгляд справи, розпочатий за їхньої участі. Добір громадян для запрошення до участі у

здійсненні правосуддя як народних засідателів здійснюється за допомогою автоматизованої системи.

Письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя надсилається судом народному засідателю не пізніше ніж за сім днів до початку судового засідання. У запрошенні зазначаються права та обов'язки народного засідателя, перелік вимог до народних засідателів, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків. Одночасно із запрошенням надсилається письмове повідомлення для роботодавця про залучення особи як народного засідателя.

Роботодавець зобов'язаний увільнити народного засідателя від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова в увільненні від роботи вважається неповагою до суду.

Народний засідатель зобов'язаний вчасно з'явитися на запрошення суду для участі в судовому засіданні. Неприбуття в судове засідання без поважних причин вважається також неповагою до суду.

Гарантії прав народних засідателів

Народним засідателям за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода, яка обчислюється шляхом множення середньоденного заробітку (пенсії) (розраховується з середньомісячної заробітної плати чи пенсії такої особи) на кількість днів, протягом яких народний засідатель виконував обов'язки у суді. У разі, коли середньомісячна заробітна плата чи пенсія, з якої провадиться нарахування винагороди народним засідателям, нижча за розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, обчислення розміру винагороди провадиться, виходячи з розміру посадового окладу судді відповідного суду. У разі ж, коли народний засідатель на момент виконання обов'язків у суді тимчасово не працює, нарахування винагороди провадиться, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (в розрахунку на день).

Окрім цього, народним засідателям відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати

здійснюються територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України.

До гарантій прав народних засідателів належить також збереження за ними на час виконання обов'язків у суді всіх гарантій та пільг, які вони мали за місцем основної роботи. Час виконання народним засідателем обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення народного засідателя з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Як і на суддів, на народних засідателів, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя, поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені Законом. За обґрунтованим клопотанням народного засідателя заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків.

Присяжні

Конституція України ще в 1996 році ввела положення про участь у здійсненні правосуддя в Україні присяжних. Трохи згодом Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. закріпив існування цього інституту в судовій системі України, визначивши термін «присяжні», порядок складання списків присяжних, вимоги до присяжних, їх права та гарантії захисту (статті 68-72 Закону). Однак, цей документ закріпив лише загальні положення щодо присяжних, а конкретизувати участь цих осіб у здійсненні правосуддя мали процесуальні закони.

У Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. , який замінив Закон України «Про судоустрій України», питанню правового статусу присяжних присвячена вже ціла глава – глава 3 під назвою «Народні засідателі та присяжні» розділу III Закону. Відповідно до статті 58 цієї глави, «Присяжним є громадян України, якого у випадках, передбачених процесуальним законом, залучають до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя». Таким випадками є кримінальне провадження щодо злочинів, за

вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі. Це, зокрема, передбачено статтею 31 Кримінального процесуального кодексу України, відповідно до якої кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам, які ставляться до присяжних і дали згоду бути присяжними. У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних, територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради.

Список присяжних затверджується на два роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України. Після затвердження списку присяжних такий список передається до відповідного суду.

Вимоги до присяжного, підстави і порядок увільнення від обов'язків присяжного, гарантії прав присяжних є аналогічними до вимог щодо народних засідателів та передбачені главою 3 розділу III Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Окрім цієї глави, діяльність присяжних під час кримінального провадження регламентується також параграфом 2 «Провадження в суді присяжних» глави 30 Кримінального процесуального кодексу України.

Контрольні питання

1. У чому полягає принцип недоторканності суддів?
2. Який порядок призначення судді на посаду вперше?
3. Яким вимогам має відповідати особа, що претендує на заняття посади судді загальної юрисдикції?
4. Який порядок обрання судді на посаду безстроково?
5. Які є підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності?
6. Надайте характеристику статусу народного засідателя.
7. Надайте характеристику статусу присяжного.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2014. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст.15.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
3. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34–35. – Ст. 458.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 01.12.2004 р. // Офіційний вісник України від 24.12.2004 р. – 2004 р. – № 49. – Ст. 3220.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 12.06.2013 р. // Офіційний вісник України від 09.07.2013 р. – 2013 р. – № 49. – Ст. 1758.
8. Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6. – С. 2–6.
9. Іваночко І.Б. Реалізація міжнародних стандартів щодо статусу суддів у ході проведення судово-правової реформи в Україні / І.Б. Іваночко // Право.ua. – 2015. – № 1. – С. 176–181.
10. Кравчук В.М. Порівняльно-правовий аналіз окремих елементів конституційно-правового статусу судді / В. М. Кравчук // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 3. – С. 15–22.
11. Шульгач Н.М. Поняття та зміст правового статусу судді / Н.М. Шульгач // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 8. – С. 23–25.
12. Яценко О.В. Структура і зміст правового статусу судді під час здійснення судочинства / О. В. Яценко // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 1. – С. 113–120.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 44. – Ст. 2041.
2. Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання

- ними обов'язків у суді: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 42. – Ст. 1930.
3. Мельник Я.Я. Сутність суб'єктивних обов'язків народних засідателів при відправленні правосуддя: постановка проблеми / Я.Я. Мельник // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 250–257.
  4. Мусієвський В.Є. Правотворчість судової влади: перспективи впровадження в Україні / В.Є. Мусієвський // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2012. – Вип. 8. – С. 25–29.
  5. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шишкіна В. І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Суботи Артема Анатолійовича щодо офіційного тлумачення положень частини п'ятої статті 127 Конституції України у системному зв'язку з частиною третьою цієї статті, статті 65 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 4. – С. 14–16.
  6. Радченко О.М. Помічник судді суду загальної юрисдикції: шляхи удосконалення правового статусу / О.М. Радченко // Судова апеляція. – 2014. – № 3. – С. 11–16.
  7. Селіванов А.О. Правовий статус асистента судді: новий інститут у світлі судової реформи / А. О. Селіванов // Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 2. – С. 32–36.
  8. Скомороха Л.В. До питання актуалізації тестування при доборі суддівських кадрів / Л.В. Скомороха // Право України. – 2009. – № 12. – С. 235–241.
  9. Штогун С.Г. Проблеми правових гарантій незалежності суддів в Україні / Штогун С.Г. // Право України. – 2009. – № 3. – С. 42–45.

РОЗДІЛ 4

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

4.1 Місце та завдання Конституційного Суду України у системі судових органів, принципи його діяльності

Проблема правового захисту конституції набула актуальності з часу появи перших конституційних актів. Так, достовірно відомим є судовий прецедент у справі Холмса В. Уолтона, що мав місце у 1780 році у північноамериканському штаті Нью-Джерсі, коли закон штату було визнано таким, що не відповідає конституції штату, а в 1803 році Верховний Суд США вперше прийняв рішення у справі Мербері щодо неконституційності загальнофедерального закону.

На кінець XIX ст. у ряді європейських країн (Данія, Норвегія, Франція, Швейцарія та ін.) утверджується практика судового і парламентського контролю за дотриманням конституції, а вже на початку XX ст., після Першої світової війни з'являються перші спеціалізовані органи правової охорони конституції – конституційні суди.

На сьогодні у світі сформувалося кілька основних моделей спеціального правового захисту конституцій: 1) американська модель (США, Бразилія, Аргентина та ін.) передбачає здійснення конституційної юрисдикції судами загальної юрисдикції, як правило верховними судами держави; 2) романо-германська модель (Австрія, Німеччина, Польща та ін.) ґрунтується на формуванні спеціальних органів конституційної юстиції - конституційних судів, конституційних рад тощо; 3) мусульманська та традиційна моделі (Мавританія, Лесото та ін.) передбачає здійснення конституційної юстиції вищими релігійними або традиційними органами (ради духовенства, ради вождів тощо).

Для вітчизняної конституційної теорії та практики спеціальні органи захисту конституції були практично невідомі до 90-х років XX ст. Правова охорона українських радянських конституцій покладалася на вищі органи

державної влади та управління, які здійснювали дві основні функції - контроль за дотриманням радянських конституцій і забезпечення відповідності конституцій радянських союзних республік Конституції СРСР.

Спробу формування постійно діючого державного органу правового захисту конституції в колишньому СРСР прийнято пов'язувати з прийняттям 1 грудня 1988 р. Закону СРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного закону) СРСР», який передбачав створення Комітету конституційного нагляду СРСР. Наглядові та контрольні повноваження цього спеціалізованого органу правового захисту радянської конституції закріплювалося в Законі СРСР «Про конституційний нагляд в СРСР». Але цей Комітет навряд чи можна вважати органом конституційної юстиції, оскільки він існував як своєрідний «додаток» до З'їзду народних депутатів СРСР, який і вирішував основні питання конституційного нагляду і контролю в СРСР. До того ж розпад колишнього СРСР не дав можливості еволюціонувати Комітету конституційного нагляду СРСР в повноцінний самостійний постійно діючий орган конституційної юстиції.

В Україні ж за радянської доби Комітет конституційного нагляду УРСР, передбачений ст. 112 Конституції УРСР 1978 року, після внесення до неї змін 21 жовтня 1989 р., взагалі не був сформований. Натомість після внесення змін до ст. 112 Конституції УРСР в 1990 році передбачалося формування більш прогресивного органу правового захисту конституції – Конституційного Суду УРСР, склад якого мав обиратися Верховною Радою УРСР. Але цей орган так і не був сформований.

Лише після здобуття Україною незалежності в 1991 році вдалося розпочати формування спеціалізованого органу правового захисту Конституції України – Конституційного Суду України. 3 липня 1992 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Конституційний Суд України», який визначив порядок формування і основні функції цього органу конституційної юстиції незалежної України.

У зв'язку з прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України та на виконання її положень, 16 жовтня 1996 року Верховна Рада України приймає нову редакцію Закону України «Про Конституційний Суд України».

За час своєї діяльності (1996-2015 р.р.) Конституційний Суд України став одним із найважливіших інститутів правової держави, формування якої проголошує Конституція України. Його рішення і висновки сприяли ефективному правовому захисту Основного Закону, вдосконаленню правових механізмів реалізації та гарантування основних конституційних прав і свобод людини і громадянина, упередженню і вирішенню конституційних конфліктів у державі, формуванню позитивного політичного іміджу України як правової держави.

Відповідно до ст. 147 Конституції України, Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

За своєю сутністю Конституційний Суд України є юрисдикційним судовим органом. Він має правосудну природу і правосудний правовий статус та уповноважений здійснювати конституційне судочинство в Україні. Не випадково саме у розділі VIII «Правосуддя» Конституції України зазначено, що судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України і судами загальної юрисдикції. Це свідчить про пріоритетність Конституційного Суду України в системі судової влади України.

Вирішуючи питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і даючи офіційне тлумачення Конституції України та законів України, Конституційний Суд України посилює юридичний захист прав і свобод людини і громадянина і виступає арбітром у вирішенні конституційних конфліктів між гілками влади, тим самим сприяючи розбудові України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної та правової держави.

За формою своєї діяльності Конституційний Суд України є єдиним колегіальним органом конституційної юрисдикції. Його рішення і висновки є

результатом професійної колективної роботи суддів Конституційного Суду України, делегованих від різних гілок влади. Діяльність Конституційного Суду ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повноти і всебічності розгляду справ та обґрунтованості прийнятих рішень.

4.2 Склад і порядок формування Конституційного Суду України. Вимоги, які ставляться до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України

Порядок формування Конституційного Суду України є спеціальним правовим механізмом, що забезпечує незалежність цього органу конституційної юрисдикції, рівне представництво в ньому вищих органів державної влади та гарантованість легітимності Конституційного Суду України. Цей порядок регулюється ст. 148 Конституції України та статтями 6, 7, 8 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Згідно з Конституцією України, Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України.

Утім не кожна особа може бути кандидатом на посаду судді Конституційного Суду України. Відповідно до ч. 3 ст. 148 Конституції України, суддею Конституційного Суду України може бути громадянин України, який на день призначення досяг 40 років, має вищу юридичну освіту і стаж роботи за фахом не менш як десять років, проживає в Україні протягом останніх двадцять років та володіє державною мовою.

Як правило, виникає питання щодо попередньої професійної діяльності кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України. Досвід формування першого повного складу Конституційного Суду України та подальші обрання та призначення дають підстави стверджувати, що кандидатури суддів

Конституційного Суду України приблизно рівною мірою представлені найбільш відомими практичними працівниками у сфері юриспруденції, вченими-правознавцями та професорсько-викладацьким складом вищих навчальних закладів.

Кандидати, які відповідають вимогам Конституції та Закону України «Про Конституційний Суд України», призначаються Главою Держави, парламентом і з'їздом суддів відповідно до спеціальної процедури.

До 2009 року порядок призначення суддів Конституційного Суду України Президентом України передбачав, що Глава Держави попередньо проводить консультації з Прем'єр-міністром України та Міністром юстиції України щодо кандидатур на посади суддів. У разі узгодження запропонованих кандидатур, Президент України видає відповідний указ, скріплений підписами Прем'єр-міністра України та Міністра юстиції України (частини 1 та 2 ст. 6 Закону України «Про Конституційний суд України»). Вказані положення визнані неконституційними відповідно до рішення Конституційного суду України від 7 липня 2009 року у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень Конституційного Суду України, особливостей провадження у справах за конституційними зверненнями та недопущення зловживань правом на конституційне подання», частин першої, другої статті 6, частин третьої, четвертої статті 44, пункту 3 частини першої, частини другої статті 45, частини другої статті 71, частини третьої статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини шостої статті 52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (справа про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом). На сьогодні в статті 6 Закону України «Про Конституційний суд» залишилася лише частина 3, яка передбачає, що у разі припинення повноважень судді Конституційного України, який призначався Президентом України, Президент України у місячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

Порядок призначення суддів Конституційного Суду України Верховною Радою України передбачає, що Верховна Рада України призначає суддів таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів.

Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України можуть вноситися Головою Верховної Ради України або не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. При цьому депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури і ці підписи депутатів не відкликаються. Відповідний комітет Верховної Ради України подає Верховній Раді свої висновки щодо кожної кандидатури на посаду судді Конституційного Суду України, внесеної у відповідному порядку.

Призначеними на посади суддів Конституційного Суду України вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів депутатів, але більше половини голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Якщо кілька кандидатів набрали однакову кількість голосів і після їх призначення було б перевищено необхідне для призначення число суддів, щодо цих кандидатів проводиться повторне голосування.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався Верховною Радою України, Верховна Рада України призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування Головою Верховної Ради України підписується постанова Верховної Ради України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Порядок призначення суддів Конституційного Суду України з'їздом суддів України передбачає, що з'їзд суддів України, за пропозицією делегатів цього з'їзду, відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів з'їзду визначає кандидатури на посади суддів Конституційного Суду України для включення в бюлетені для таємного голосування.

Призначеним на посаду судді Конституційного Суду України вважається кандидат, який у результаті такого голосування одержав більшість голосів від

числа обраних делегатів з'їзду. Якщо голосування проводиться щодо кандидатур, число яких перевищує квоту, призначеними вважаються кандидати, які набрали більше голосів, ніж інші кандидати на ці посади.

У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України, який призначався з'їздом суддів України, з'їзд у тримісячний строк призначає іншу особу на цю посаду.

За результатами голосування головою і секретарем з'їзду підписується рішення з'їзду суддів України про призначення суддів Конституційного Суду України.

Суддя Конституційного Суду України вступає на посаду з дня складення ним присяги судді Конституційного Суду України на засіданні Верховної Ради України, яке проводиться за участю Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України або осіб, які виконують їх повноваження. Текст присяги передбачений ст. 17 Закону України «Про Конституційний Суд України»: «Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати високі обов'язки судді Конституційного Суду України, захищати конституційний лад держави, конституційні права та свободи людини і громадянина».

У зв'язку з формуванням Конституційного Суду України набуває важливості питання конституційно-правового статусу судді Конституційного Суду України, який визначається Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України» і не може бути обмежений під час введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні.

Конституційно-правовий статус судді Конституційного Суду України – це вид конституційно-правових відносин, пов'язаний з набуттям і припиненням повноважень судді Конституційного Суду України, здійсненням ним своїх конституційних прав і обов'язків і гарантіями діяльності суддів.

Сутність і зміст правового статусу судді Конституційного Суду України найбільш рельєфно відображається в їх повноваженнях. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Конституційний Суд України» суддя Конституційного

Суду України здійснює попередню підготовку питань для їх розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України, бере участь у розгляді справ. При цьому суддя Конституційного Суду України має право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян, окремих громадян необхідні документи, матеріали та іншу інформацію з питань, що готуються до розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України або Конституційним Судом України.

Суддя Конституційного Суду України також має право публічно висловлювати свою думку з питань, що стосуються провадження у Конституційному Суді України, однак лише з тих справ, у яких Конституційним Судом України прийнято рішення чи дано висновок.

Важливим елементом конституційно-правового статусу судді Конституційного Суду України є гарантії його діяльності, тобто умови і юридичні засоби діяльності судді Конституційного Суду України. До юридичних гарантій діяльності суддів відносяться принципи незалежності суддів, суддівський імунітет та індемнітет, соціальне і побутове забезпечення суддів.

Судді Конституційного Суду України під час здійснення своїх повноважень є незалежними і підкоряються лише Конституції України та керуються законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України.

На суддів Конституційного Суду України поширюється суддівська недоторканість. Так, ст. 28 Закону України «Про Конституційний Суд України» визначає, що суддя не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом. Тобто йдеться про суддівський імунітет.

Суддівський індемнітет передбачає, що судді не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Конституційному Суді України та в його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп під час розгляду справ, прийняття рішень та дачі висновків Конституційним Судом України.

Суттєвим елементом гарантій діяльності судді Конституційного Суду України є його соціальне і побутове забезпечення. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про Конституційний Суд України», судді одержують заробітну плату та користуються іншими видами матеріального забезпечення, зокрема і встановленими Законом України "Про судоустрій і статус суддів".

Строк конституційних повноважень судді Конституційного Суду України становить дев'ять років. Повторне призначення на посаду судді Конституційного Суду України однієї і тієї ж особи забороняється.

Суддя Конституційного Суду України звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку призначення;
- 2) досягнення суддею 65-річного віку;
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 4) порушення вимог щодо несумісності;
- 5) порушення суддею присяги;
- 6) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього;
- 7) припинення його громадянства;
- 8) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 9) подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням.

Повноваження судді припиняються також у разі його смерті.

4.3 Повноваження Конституційного Суду України. Форми та суб'єкти звернення до суду

Сутність і зміст Конституційного Суду України, його призначення у суспільстві та державі визначають функції Конституційного Суду України. Під функціями Конституційного Суду України слід розуміти основні напрямки і види діяльності Конституційного Суду України, що здійснюється відповідно до Конституції та законів України.

Пріоритетною функцією Конституційного Суду України є, безперечно, здійснення конституційного судочинства в Україні. Утім ця функція не єдиний напрямок діяльності Конституційного Суду України. Його діяльність є досить багатоманітною і складається з різних функцій.

Функції Конституційного Суду України класифікуються, в першу чергу, за об'єктами та способами і засобами діяльності Конституційного Суду України.

Об'єктами діяльності Конституційного Суду України є Конституція України, закони та інші правові акти Верховної Ради України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України та правові акти АРК, щодо яких Конституційний Суд України приймає рішення і висновки. Норми зазначених нормативно-правових актів об'єднані в основних інститутах конституційного права України, а отже, класифікація функцій Конституційного Суду України за об'єктами його діяльності співпадає з класифікацією предметних інститутів цієї галузі права. Тобто об'єктами діяльності Конституційного Суду України є основи конституційного ладу України; конституційно-правовий статус людини і громадянина; форми безпосередньої демократії; основні засади організації та діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування.

За способами і засобами функції Конституційного Суду України можна класифікувати на функції конституційного контролю; офіційного тлумачення; правової охорони Конституції; забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція); здійснення конституційного правосуддя.

Функція конституційного контролю полягає в тому, що Конституційний Суд України шляхом здійснення конституційного судочинства визначає конституційність законів та інших правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів АРК, тобто контролює їх відповідність Конституції України.

Зміст функції офіційного тлумачення визначається виключними повноваженнями Конституційного Суду України офіційно тлумачити Конституцію та закони України. Рішення та висновки Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції та законів України є обов'язковими для всіх суб'єктів конституційного права, вони не потребують затвердження збоку будь-якого органу державної влади, а також не можуть бути піддані сумніву чи проігноровані.

Реалізуючи функцію правового захисту Основного Закону, Конституційний Суд України здійснює цілеспрямовану, передбачену Конституцією та законами України діяльність щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Тим самим Конституційний Суд України упереджує порушення Конституції України та скасовує правові акти, що є неконституційними.

Арбітражна функція Конституційного Суду України полягає в тому, що цей орган державної влади є важливим елементом системи стримувань і противаг між главою держави, парламентом, урядом і судами. Незалежність як основний принцип організації та діяльності Конституційного Суду України і рівне представництво в його складі представників всіх гілок влади дає можливість неупереджено здійснювати конституційне судочинство і приймати рішення і висновки, що не піддаються ревізії та є обов'язковими для всіх гілок влади в Україні.

Важливою функцією Конституційного Суду України є функція конституційного правосуддя. Вона підкреслює належність Конституційного

Суду України до судової гілки влади, що покликана реалізовувати функцію правосуддя в державі.

Деякі вчені називають й інші функції Конституційного Суду України – інтеграційну, правотворчу, політичну тощо. У своїй сукупності вони утворюють систему функцій Конституційного Суду України.

З метою реалізації функцій Конституційного Суду України Конституція (статті 150, 151, 152), Закон України «Про Конституційний Суд України» (статті 13, 14) та інші закони України визначають повноваження Конституційного Суду України.

Під повноваженнями Конституційного Суду України слід розуміти права й обов'язки цього органу, закріплені за ним для здійснення покладених на нього функцій.

Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

1. Конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Автономної Республіки Крим.

Перевірці відповідності Конституції України підлягають лише ті закони та інші правові акти, які набрали чинності. Конституційний Суд України не може здійснювати перевірку проектів відповідних правових актів.

Розгляд і вирішення питань конституційності законів та інших правових актів здійснюється Конституційним Судом України за зверненням (конституційним поданням) уповноважених суб'єктів.

Закони та інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність (ст. 152 Конституції України). При цьому визнані неконституційними правові акти чи їх окремі положення не можуть прийматися відповідними суб'єктами повторно в тій самій редакції.

2. Відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Перевірка на конституційність може стосуватися будь-якого з чинних міжнародних договорів України, незалежно від дати його укладення. Якщо такий договір за висновком Конституційного Суду України є неконституційним, він втрачає обов'язковість для України.

Коли йдеться про міжнародний договір, який лише внесено на розгляд парламенту, то в разі надання Конституційним Судом України висновку щодо його неконституційності, Верховна Рада України не може надати згоди на його обов'язковість.

3. Додержання конституційності процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Перевірці Конституційного Суду України підлягає додержання визначеної Конституцією процедури, що стосується ініціювання відповідним складом Верховної Ради України питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту; створення для проведення розслідування спеціальної тимчасової слідчої комісії, включення до її складу спеціального прокурора і спеціальних слідчих; підготовки комісією за результатами розслідування своїх висновків і пропозицій: розгляду на засіданні парламенту висновків і пропозицій спеціальної тимчасової слідчої комісії; прийняття Верховною Радою України рішення про звинувачення Президента України; прийняття Верховною Радою України рішення про звернення до Конституційного Суду України за відповідним висновком. У разі, якщо Конституційний Суд України виявить недодержання конституційної процедури, розгляд справи повинен бути припинений.

4. Офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Метою офіційного тлумачення Конституційним Судом України нормативних положень Конституції та законів України є встановлення їх однозначного і правильного розуміння для застосування на всій території

держави, а також надання роз'яснень щодо цього. При цьому Конституційний Суд України уповноважений з'ясувати і роз'яснити, інтерпретувати і встановлювати зміст відповідних нормативних положень, але не може вносити до Конституції та законів України змін чи доповнень.

Закон України «Про Конституційний Суд України» містить і законодавчі обмеження повноважень Конституційного Суду України. До повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади АРК та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції.

Форми звернення до Конституційного суду України.

Розрізняють дві форми звернення до Конституційного Суду України - конституційне подання та конституційне звернення.

Під конституційним поданням розуміють письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України, конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Конституційним поданням є також звернення Верховної Ради України про дачу висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту, порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

Суб'єктами права на конституційне подання з питань прийняття рішень Конституційним Судом України у справах щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, є Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Верховний Суд України,

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Суб'єктами права на конституційне подання з питань дачі висновків Конституційним Судом України є:

- у справах щодо відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість: Президент України, Кабінет Міністрів України;

- у справах щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України: Верховна Рада України;

- у справах щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України: Президент України, не менш як сорок п'ять народних депутатів України (підпис депутата не відкликається), Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховний Суд України, Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування.

Під Конституційним зверненням розуміють клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи.

Суб'єктами права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом України у справах щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України є громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

4.4 Організаційна структура та форми діяльності Конституційного суду України

Конституційний Суд України як єдиний колегіальний орган конституційною юстиції в Україні має певну організаційну структуру яка дозволяє йому ефективно здійснювати свої основні повноваження.

Під структурою Конституційного Суду України слід розуміти його внутрішню організаційну побудову.

Структура Конституційного Суду України визначається Конституцією України, Законом України «Про Конституційний Суд України», Регламентом Конституційного Суду України від 5 березня 1997 р. і передбачає порядок формування таких органів, посадових осіб і структурних підрозділів Конституційного Суду, як Голова Конституційного Суду України, заступники Голови Конституційного Суду України, колегії Конституційного Суду України, постійні і тимчасові комісії суддів Конституційного Суду України, Секретаріат Конституційного Суду України.

Після того як призначені судді Конституційного Суду України склали присягу і набули своїх повноважень, формуються керівні органи Конституційного Суду України – Голова Конституційного Суду України та заступники Голови Конституційного Суду України.

Голова Конституційного Суду України обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України зі складу суддів Конституційного Суду України лише на один трирічний строк таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів із будь-яким числом кандидатур, запропонованих суддями Конституційного Суду України. Обраним на посаду Голови Конституційного Суду України вважається кандидат, за якого проголосувало більше половини конституційного складу суддів Конституційного Суду України.

У разі якщо запропоновано більше двох кандидатів на посаду Голови Конституційного Суду України і жодного з кандидатів не було обрано,

проводиться повторне голосування щодо двох кандидатів, які отримали більшість голосів. У разі якщо запропоновано не більше двох кандидатів на посаду Голови Конституційного Суду України і жодного з кандидатів не було обрано або Голову Конституційного Суду України не було обрано при повторному голосуванні, проводяться нові вибори на посаду Голови Конституційного Суду України.

Для організації та проведення виборів Голови Конституційного Суду України, з числа суддів Конституційного Суду України обирається комісія.

До повноважень Голови Конституційного Суду України належить: організація роботи колегій суддів Конституційного Суду України, комісій та Секретаріату Конституційного Суду України; скликання і проведення засідань, пленарних засідань Конституційного Суду України; розпорядження бюджетними коштами на утримання і забезпечення діяльності Конституційного Суду України відповідно до кошторису, затвердженого Конституційним Судом України; здійснення інших повноважень, передбачених цим Законом і актами Конституційного Суду України, що регламентують організацію його внутрішньої роботи.

Голова Конституційного Суду України має двох заступників, які виконують за його дорученням окремі повноваження Голови Конституційного Суду України. У разі відсутності Голови Конституційного Суду України або неможливості здійснення ним своїх повноважень його обов'язки виконує заступник, який є старшим за віком. У разі відсутності обох заступників обов'язки Голови Конституційного Суду України виконує найстарший за віком суддя Конституційного Суду України.

Заступники Голови Конституційного Суду України обираються за пропозицією Голови Конституційного Суду України лише на один трирічний строк таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів у порядку, аналогічному обранню Голови Конституційного Суду України.

Голова Конституційного Суду України та заступники Голови Конституційного Суду України мають право подавати заяви про їх дострокове звільнення з займаних посад.

Рішення про дострокове звільнення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини конституційного складу суддів Конституційного Суду України.

Звільнення з посади Голови Конституційного Суду України, заступника Голови Конституційного Суду України не позбавляє їх повноважень судді Конституційного Суду України.

У складі Конституційного Суду України утворюються колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними поданнями та колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними зверненнями. Рішення про утворення колегій суддів Конституційного Суду України, затвердження складу та призначення секретарів колегій суддів приймається на засіданні Конституційного Суду України протягом першого місяця кожного календарного року.

Організаційне, науково-експертне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Конституційного Суду України здійснює Секретаріат Конституційного Суду України на чолі з керівником Секретаріату Конституційного Суду України. Положення про Секретаріат Конституційного Суду України, його структура і штати затверджуються Конституційним Судом України.

Керівник Секретаріату Конституційного Суду України призначається Конституційним Судом України за поданням Голови Конституційного Суду України з числа громадян, які мають право на зайняття посади професійного судді. Керівник Секретаріату Конституційного Суду України не може належати до політичних партій, мати представницький мандат, брати участь у будь-якій політичній діяльності, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої.

Усі посадові особи Секретаріату Конституційного Суду України є державними службовцями.

Допоміжними робочими органами з питань організації внутрішньої діяльності Конституційного Суду України є постійні комісії, які на своєму засіданні утворює Конституційний суд України з числа своїх суддів. Положення про постійні комісії Конституційного Суду України затверджується Конституційним Судом України на пленарному засіданні. Голови постійних комісій призначаються Головою Конституційного Суду України на строк своїх повноважень.

Конституційний Суд України шляхом відкритого голосування утворює на своєму засіданні такі постійні комісії:

- з питань регламенту та етики;
- з питань бюджету та кадрів;
- з питань наукового та інформаційного забезпечення;
- з міжнародних зв'язків.

За необхідності може бути утворено інші постійні комісії, ліквідовано або реорганізовано раніше створені, змінено їх кількісний та персональний склад.

Для додаткового дослідження питань, пов'язаних з конституційним провадженням у справі, за участю фахівців у відповідних галузях права, Конституційний Суд України може утворювати на своїх пленарних засіданнях тимчасові комісії.

Суддя Конституційного Суду України має наукового консультанта і помічника, які виконують доручення судді Конституційного Суду України зі справ конституційного провадження. Науковий консультант і помічник судді Конституційного Суду України є державними службовцями.

Матеріали діяльності Конституційного Суду України зберігаються в архіві Конституційного Суду України, який є структурним підрозділом Конституційного Суду України. Матеріали справ, щодо яких Конституційним Судом України прийнято рішення або дано висновок, зберігаються в Архіві

Конституційного Суду України сто років. Оригінали рішень та висновків Конституційного Суду України зберігаються безстроково.

Окрім того, діє Бібліотека Конституційного Суду України та друкований орган Конституційного Суду України «Вісник Конституційного Суду України».

Основою формою роботи Конституційного Суду України є його пленарні засідання, на яких Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями; затверджує положення про постійні комісії; приймає рішення про утворення тимчасових комісій, затверджує їх персональний склад та призначає голів цих комісій.

Пленарне засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні не менш як 12 суддів Конституційного Суду України. При цьому рішення і висновки Конституційного Суду України вважаються прийнятими, якщо за них проголосувало не менше 10 суддів Конституційного Суду України.

Іншою формою діяльності Конституційного Суду України є його засідання, на яких Конституційний Суд України затверджує Регламент Конституційного Суду України, вносить зміни та доповнення до нього; затверджує Положення про Секретаріат, архів, бібліотеку та інші самостійні структурні підрозділи Конституційного Суду України: призначає за поданням Голови Конституційного Суду України керівника Секретаріату Конституційного Суду України та приймає рішення про звільнення його з посади; приймає рішення про утворення постійних комісій і затверджує їх персональний склад тощо. Засідання Конституційного Суду України є повноважним за наявності на ньому не менш як 11-ти суддів Конституційного Суду України.

Контрольні питання

1. Які вимоги ставлять до кандидатів на посади суддів Конституційного Суду України?
2. Який порядок обрання судді Конституційного суду України Верховною Радою України та з'їздом суддів України?
3. Якими повноваженнями наділений суддя Конституційного суду України?

4. У чому полягає суддівська недоторканість судді Конституційного суду України?
5. Які підстави є для звільнення з посади судді Конституційного Суду України?
6. У чому відмінність між конституційним поданням і конституційним зверненням?
7. Які є форми діяльності Конституційного Суду України?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2014. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст.15.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст. 272.
3. Регламент Конституційного Суду України: Рішення Конституційного Суду України від 05.03.1997 р. // Офіційний вісник України. – 1997. – № 20. – Ст. 87.
4. Рішення Конституційного суду України від 7 липня 2009 року у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень Конституційного Суду України, особливостей провадження у справах за конституційними зверненнями та недопущення зловживань правом на конституційне подання», частин першої, другої статті 6, частин третьої, четвертої статті 44, пункту 3 частини першої, частини другої статті 45, частини другої статті 71, частини третьої статті 73 Закону України «Про Конституційний Суд України», частини шостої статті 52 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (справа про конституційно встановлену процедуру набрання чинності законом) // Офіційний вісник України. – 2009. – № 55. – Ст. 1921.
5. Бовсуновська І.Г. Конституційний Суд України як суб'єкт правотворчості / І. Г. Бовсуновська // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 104–108.
6. Кравчук В.М. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України / В.М.Кравчук // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 109–112.
7. Лемак В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду / В. Лемак // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 113–117.
8. Марченко А.А. Прецедентний характер рішень Конституційного суду України / А. А. Марченко // Митна справа. – 2014. – № 1(2.1). – С. 28–33.
9. Савчин М.В. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку / М.В. Савчин // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 136–141.
10. Савчин М.В. Конституційний Суд України та реалізація Конституції України / М. В. Савчин // Публічне право. – 2015. – № 1. – С. 9–17.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навчальний посібник / Р.В. Бараннік. – К. : Дакор; КНТ, 2008. – 348 с.
2. Єзеров А. Інтерпретаційна діяльність Конституційного суду України / А. Єзеров // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 38–46.
3. Намясенко О.К. Теоретичні засади поняття правового статусу судді Конституційного Суду України / О.К. Намясенко // Юридична Україна. – 2007. – № 9 (57). – С. 19–24.
4. Карелова Д.А. Захист прав і свобод людини конституційним судом України / Д.А. Карелова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: : Право. – 2014. – Вип. 25. – С. 41–44.
5. Крусян А. Концепти удосконалення конституційно-правового регулювання діяльності

- Конституційного Суду України / А. Крусян // Юридичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 29–35.
6. Петрів І. Конституційний Суд України в механізмі захисту прав людини / І. Петрів // Вісник Конституційного Суду України. – 2014. – № 1. – С. 87–94.
  7. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу / Х. Приходько // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 2. – С. 43–54.
  8. Совгіря О. Конституційно-процесуальне право України як навчальна дисципліна: перспективи формування / О. Совгіря // Вісник Конституційного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 142–146.
  9. Тесленко М. Правова природа актів Конституційного Суду України / М. Тесленко // Право України. – 2009. – № 2. – С. 6–9.
  10. Шаповал В. Проблема демократичності виборчої системи у контексті рішень Конституційного Суду України / В. Шаповал // Вибори та демократія. - 2008. - № 4 (18). – С. 82-84.
  11. Шевчук С. Щодо обов'язковості рішень Конституційного Суду України у контексті доктрини судового прецеденту / С. Шевчук // Право України. – 2010. – № 2. – С. 45–48.

РОЗДІЛ 5

ВИЩА РАДА ЮСТИЦІЇ

5.1 Статус, склад та повноваження Вищої ради юстиції

Вища рада юстиції є колегіальним, постійно діючим, незалежним органом, відповідальним за формування незалежного високопрофесійного суддівського корпусу, здатного кваліфіковано, сумлінно та неупереджено здійснювати правосуддя на професійній основі, а також за прийняття рішень стосовно порушень суддями і прокурорами вимог щодо несумісності та у межах своєї компетенції про їх дисциплінарну відповідальність.

Строк повноважень членів Вищої ради юстиції, крім тих, хто входить до її складу за посадою, становить чотири роки.

Відповідно до Конституції України Вища рада юстиції складається з двадцяти членів.

Верховна Рада України, Президент України, з'їзд суддів України, з'їзд адвокатів України, з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначають до Вищої ради юстиції по три члени, всеукраїнська конференція працівників прокуратури – двох членів Вищої ради юстиції.

До складу Вищої ради юстиції входять за посадою Голова Верховного Суду України, Міністр юстиції України та Генеральний прокурор України.

Статтею 131 Конституції України, статтею 3 Закону України «Про Вищу раду юстиції» та Регламентом Вищої ради юстиції визначається перелік повноважень Вищої ради юстиції, які визначають провідну роль цього органу для подальшої побудови сучасної судової системи та відповідного належного функціонування всієї судової влади.

Пріоритетність та важливість діяльності Вищої ради юстиції виражається в її рішеннях, які впливають на ефективне формування високопрофесійного

суддівського корпусу та виступають своєрідним інструментом для здійснення судово-правової реформи.

Повноваження Вищої ради юстиції:

- 1) вносить подання Президенту України про призначення суддів на посади або про звільнення їх з посад;
- 2) розглядає справи і приймає рішення стосовно порушення судьями і прокурорами вимог щодо несумісності;
- 3) здійснює дисциплінарне провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів;
- 4) розглядає скарги на рішення про притягнення (та про відмову у притягненні) до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

Вища рада юстиції виступає в ролі організаційно-правового механізму, який не лише захищає права і свободи громадян (зокрема, право на кваліфікований, незалежний судовий захист), а й впливає на саму владу, спрямовуючи її на виконання поставлених завдань. Виступаючи елементом механізму “стримування і противаг” у діяльності державних органів і функціях громадянського суспільства, Вища рада юстиції покликана попереджати й запобігати протистоянню між ними.

Вища рада юстиції є державним незалежним органом, який контролює діяльність кваліфікаційних комісій суддів по добору кандидатів на посаду судді, обґрунтованість притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів і прокурорів, а також здійснює дисциплінарне провадження у випадках, передбачених чинним законодавством України.

Вища рада юстиції – це контролюючий орган, основною метою діяльності якого є підвищення ефективності роботи кваліфікаційних комісій суддів при доборі й рекомендації осіб для зайняття посади професійного судді, визначення рівня спеціальної підготовленості професійних суддів, розгляд питань про їх дисциплінарну відповідальність, дотримання ними професійних та етичних норм при виконанні своїх обов’язків у випадках, окреслених законом, перевірка

обґрунтованості рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури.

5.2 Порядок добору та призначення членів Вищої Ради юстиції. Вимоги до її членів

Формування Вищої ради юстиції здійснюється представниками трьох гілок влади (законодавчої, виконавчої та судової), а також представниками прокурорської системи та інститутами громадянського суспільства – адвокатурою, навчальними і науковими юридичними закладами.

Вимоги до членів Вищої ради юстиції регламентуються ст. 6 Закону України «Про Вищу раду юстиції». Так, на посаду члена Вищої ради юстиції може бути рекомендований громадянин України, не молодший тридцяти п'яти років, який проживає в Україні не менш як десять останніх років, володіє державною мовою, має вищу юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше п'ятнадцяти років, є визнаним фахівцем у галузі права та має бездоганну професійну репутацію. У разі якщо на посаду члена Вищої ради юстиції має бути призначений суддя, він призначається з числа суддів, обраних на посаду судді безстроково, які мають не менше п'ятнадцяти років стажу роботи суддею, або суддів у відставці.

Члени Вищої ради юстиції не мають права суміщати свою посаду з будь-якими посадами в органах державної влади та органах місцевого самоврядування (крім осіб, які входять до складу Вищої ради юстиції за посадою), із статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, підприємницькою діяльністю, з будь-якою іншою оплачуваною роботою або отримувати винагороду (крім здійснення викладацької, наукової і творчої діяльності в позаробочий час та отримання винагороди за неї), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку. Особи, які є

власниками акцій або володіють іншими корпоративними правами чи мають інший майновий інтерес у діяльності будь-якої юридичної особи, що має на меті отримання прибутку, зобов'язані передати такі акції (корпоративні права) в управління незалежній третій особі на час перебування на посаді члена Вищої ради юстиції. Члени Вищої ради юстиції можуть отримувати відсотки, дивіденди та інші пасивні доходи від майна, власниками якого вони є.

Високі вимоги до членів Вищої ради юстиції та складна процедура їх призначення обумовлена необхідністю добору членів, що будуть виконувати свої обов'язки на високому професійному рівні. Проте, ці вимоги не поширюються на осіб, які входять до складу Вищої ради юстиції за посадою.

Вплив на членів Вищої ради юстиції у будь-який спосіб забороняється – у цьому полягає основна гарантія діяльності членів Вищої ради юстиції.

Законодавством встановлені також певні обмеження щодо членства у Вищій раді юстиції. Зокрема, не можуть бути членами Вищої ради юстиції:

- особи, визнані судом недієздатними або обмежено дієздатними;
- особи, які мають судимість, не погашену або не зняту в установленому законом порядку;
- особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- особи, які були членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні», крім членів Вищої ради юстиції, які входять до складу Вищої ради юстиції за посадою;
- особи, які перебувають на адміністративних посадах у судах (крім Голови Верховного Суду України);
- особи, які не відповідають вимогам щодо несумісності з іншими видами діяльності та не усунули таку невідповідність протягом розумного строку, але не більш ніж протягом 30 днів із дня виникнення обставин, що призводять до порушення вимог щодо несумісності.

Порядок добору членів Вищої ради юстиції

У разі необхідності призначення нового члена Вищої ради юстиції з'їздом суддів України, з'їздом адвокатів України, з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ або всеукраїнською конференцією працівників прокуратури орган, що скликає відповідно з'їзд або конференцію, не пізніше ніж за сорок п'ять днів повідомляє секретаріат Вищої ради юстиції про дату та місце їх проведення.

Не пізніше наступного робочого дня після надходження повідомлення про дату та місце проведення відповідно з'їзду або конференції секретаріат Вищої ради юстиції оприлюднює на своєму офіційному веб-сайті оголошення, в якому зазначаються дата і місце проведення з'їзду або конференції; інформація про початок прийому документів від кандидатів на посади членів Вищої ради юстиції.

Особа, яка відповідає вимогам щодо членства у Вищій раді юстиції, звертається до секретаріату Вищої ради юстиції не пізніше ніж за тридцять днів до дати проведення відповідно з'їзду або конференції із заявою про подання документів для призначення членом Вищої ради юстиції.

Секретаріат Вищої ради юстиції приймає документи кандидатів у хронологічному порядку надходження заяв та не пізніше наступного робочого дня оприлюднює інформацію про кандидата на своєму офіційному веб-сайті. Прийом документів кандидатів завершується о 24 годині останнього дня строку, передбаченого для їх подання.

Не пізніше наступного дня після завершення прийому документів секретаріат Вищої ради юстиції формує перелік кандидатів – суддів та суддів у відставці, а також перелік кандидатів, які не є судьями або судьями у відставці.

Ці переліки невідкладно оприлюднюються на офіційному веб-сайті Вищої ради юстиції та публікуються у газеті «Голос України», а також невідкладно надсилаються органу, який скликає відповідний з'їзд або конференцію.

Президент України призначає членів Вищої ради юстиції на підставі результатів відкритого конкурсу, положення про проведення якого

затверджується Президентом України. Про початок конкурсу і можливість подання кандидатами документів, необхідних для участі в конкурсі, оголошується на веб-сайті офіційного Інтернет-представництва Президента України не пізніше ніж за сорок п'ять днів до дня проведення конкурсу.

Особа, яка претендує на участь у конкурсі, не пізніше ніж за тридцять днів до його проведення подає необхідні документи. Інформація про осіб, які претендують на участь у конкурсі, не пізніше ніж на наступний робочий день з дня надходження документів оприлюднюється на веб-сторінці офіційного Інтернет-представництва Президента України.

Верховна Рада України здійснює добір для призначення членів Вищої ради юстиції в порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Порядок призначення членів Вищої ради юстиції

Порядок призначення членів Вищої ради юстиції Верховною Радою України.

Кандидатури на посади членів Вищої ради юстиції пропонує Верховній Раді Голова Верховної ради України на підставі внесених пропозицій депутатських фракцій (депутатських груп). Члени Вищої ради юстиції призначаються Верховною Радою України таємним голосуванням шляхом подання двох окремих бюлетенів, один з яких використовується для всіх кандидатів, які є суддями або суддями у відставці, а другий – для всіх інших кандидатів. У разі, якщо здійснюється призначення тільки членів, які мають бути суддями або суддями у відставці, або тільки інших членів Вищої ради юстиції, використовується тільки один відповідний бюлетень.

Два із трьох членів Вищої ради юстиції, що призначаються Верховною Радою України, повинні бути суддями або суддями у відставці та мати не менше п'ятнадцяти років стажу роботи суддею.

Призначеним на посаду члена Вищої ради юстиції вважається кандидат, який за результатами таємного голосування одержав більшість голосів від конституційного складу Верховної Ради України. Рішення про призначення

членів Вищої ради юстиції оформляються постановами Верховної Ради України.

Порядок призначення членів Вищої ради юстиції Президентом України. Президент України за результатами проведеного конкурсу видає указ про призначення членів Вищої ради юстиції. Два із трьох членів Вищої ради юстиції, що призначаються Президентом України, повинні бути суддями або суддями у відставці та мати не менше п'ятнадцяти років стажу роботи суддею.

Порядок призначення членів Вищої ради юстиції з'їздом суддів України.

З'їзд суддів України призначає трьох членів Вищої ради юстиції шляхом таємного голосування, кожен з яких є суддею або суддею у відставці та має не менше п'ятнадцяти років стажу роботи суддею.

Голосування проводиться виключно за кандидатів на призначення членами Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та обрані делегатами цього з'їзду. Голосування також проводиться за кандидатів на призначення членами Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та висунуті безпосередньо на з'їзді не менш як двадцятьма відсотками обраних делегатів з'їзду.

Призначеним на посаду члена Вищої ради юстиції вважається кандидат, який за результатами таємного голосування отримав більшість голосів обраних делегатів з'їзду суддів України. За результатами голосування головою і секретарем з'їзду підписуються рішення про призначення членів Вищої ради юстиції.

Порядок скликання з'їзду суддів України визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Порядок проведення з'їзду суддів України визначається Радою суддів України та рішеннями з'їзду.

Порядок призначення членів Вищої ради юстиції з'їздом адвокатів України.

З'їзд адвокатів України призначає трьох членів Вищої ради юстиції шляхом таємного голосування, один з яких має бути суддею або суддею у відставці та мати не менше п'ятнадцяти років стажу роботи суддею.

Як і на з'їзді суддів, голосування проводиться виключно за кандидатів на призначення членами Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та обрані делегатами цього з'їзду адвокатів України. Голосування також проводиться за кандидатів на призначення членами Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та висунуті безпосередньо на з'їзді не менш як двадцятьма відсотками обраних делегатів з'їзду.

Призначеним на посаду члена Вищої ради юстиції вважається кандидат, який за результатами таємного голосування отримав більшість голосів обраних делегатів з'їзду адвокатів України. За результатами голосування головуєчим і секретарем з'їзду адвокатів України підписуються рішення про призначення членів Вищої ради юстиції.

Порядок скликання з'їзду адвокатів України визначається Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Порядок проведення з'їзду адвокатів України визначається Радою адвокатів України та рішеннями з'їзду.

Порядок призначення членів Вищої ради юстиції з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

З'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ призначає трьох членів Вищої ради юстиції шляхом таємного голосування, один з яких має бути суддею або суддею у відставці та мати не менше п'ятнадцяти років стажу роботи суддею.

Голосування проводиться виключно за кандидатів на призначення членами Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та обрані делегатами цього з'їзду. Голосування також проводиться за кандидатів на призначення членами Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та висунуті безпосередньо на з'їзді не менш як двадцятьма відсотками обраних делегатів з'їзду.

Призначеним на посаду члена Вищої ради юстиції вважається кандидат, який за результатами таємного голосування отримав більшість голосів обраних делегатів з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та

наукових установ. За результатами голосування головою і секретарем з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ підписується рішення про призначення членів Вищої ради юстиції.

У з'їзді представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ беруть участь представники вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі навчальні підрозділи, що на день проведення з'їзду здійснюють підготовку фахівців із ступенем вищої освіти «магістр» протягом не менше десяти років, а також науково-дослідних установ, які на день проведення з'їзду здійснюють наукову діяльність у галузі права як основну не менше десяти років. У з'їзді беруть участь по три представники від кожного зазначеного навчального закладу та наукової установи.

Час і місце проведення з'їзду представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ визначається Вищою радою юстиції, а в разі неможливості прийняття рішення Вищою радою юстиції через відсутність достатньої кількості призначених її членів – центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. Порядок проведення з'їзду визначається рішенням з'їзду.

Порядок призначення членів Вищої ради юстиції всеукраїнською конференцією працівників прокуратури.

Всеукраїнська конференція працівників прокуратури призначає двох членів Вищої ради юстиції шляхом таємного голосування, один із яких має бути суддею або суддею у відставці та мати не менше п'ятнадцяти років стажу роботи суддею.

Голосування проводиться виключно за кандидатів у члени Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та обрані делегатами на всеукраїнську конференцію працівників прокуратури. Голосування також проводиться за кандидатів на призначення членами Вищої ради юстиції, які подали відповідні документи, та висунуті безпосередньо на всеукраїнській конференції працівників прокуратури не менше ніж двадцятьма відсотками обраних делегатів конференції.

Призначеним на посаду члена Вищої ради юстиції вважається кандидат, який за результатами таємного голосування отримав більшість голосів обраних делегатів всеукраїнської конференції працівників прокуратури.

Порядок скликання та порядок проведення всеукраїнської конференції працівників прокуратури визначається Законом України «Про прокуратуру».

Законодавством встановлений строк проведення з'їздів суддів, адвокатів, працівників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, всеукраїнської конференції працівників прокуратури з метою призначення членів Вищої ради юстиції, а саме – не пізніше ніж за один місяць до закінчення повноважень відповідних членів Вищої ради юстиції.

Щодо проведення голосування: голосування на з'їзді суддів України проводиться одним бюлетенем. Голосування на з'їздах адвокатів України, представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ, всеукраїнській конференції працівників прокуратури проводиться двома окремими бюлетенями, один із яких – для голосування за кандидатів, які є суддями або суддями у відставці, а другий – для голосування за інших кандидатів. У разі якщо здійснюється призначення тільки членів, які мають бути суддями або суддями у відставці, або тільки інших членів Вищої ради юстиції, використовується тільки один відповідний бюлетень.

Форма бюлетенів та інші організаційно-технічні питання щодо порядку голосування та підрахунку голосів встановлюються з'їздами суддів України, адвокатів України, представників юридичних вищих навчальних закладів і наукових установ та всеукраїнською конференцією працівників прокуратури.

Вища рада юстиції є повноважною за умови призначення на посаду не менш як чотирнадцяти членів та складення ними присяги, враховуючи тих осіб, які входять до Вищої ради юстиції за посадою.

Текст присяги члена Вищої ради юстиції наведений в Законі України «Про Вищу раду юстиції». Член Вищої ради юстиції складає присягу невідкладно після призначення на посаду перед органом, який його призначив. Щодо тих членів Вищої ради юстиції, які входять до її складу за посадою, то вони

невідкладно складають присягу на засіданні Верховної Ради України. Відмова скласти присягу має наслідком втрату членства у Вищій раді юстиції.

Перше засідання Вищої ради юстиції скликається не пізніше ніж через тиждень після набуття Вищою радою юстиції повноважності.

Повноваження члена Вищої ради юстиції припиняються у разі:

- 1) закінчення строку, на який його призначено;
- 2) набрання законної сили обвинувальним щодо нього вирокom суду;
- 3) втрати ним громадянства України;
- 4) визнання його безвісно відсутнім або оголошення померлим;
- 5) наявності підстав, за яких особа не може бути членом Вищої ради юстиції (перелік таких підстав передбачений ст. 7 Закону України «Про Вищу раду юстиції»);
- 6) подання ним за власним бажанням заяви про припинення повноважень;
- 7) неможливості виконувати свої обов'язки за станом здоров'я при наявності медичного висновку, підтвердженого судом;
- 8) порушення присяги (у разі порушення присяги особою, яка входить до складу Вищої ради юстиції за посадою, Вища рада юстиції приймає і направляє до органу, який її обрав чи призначив, рішення щодо доцільності продовження нею повноважень);
- 9) звільнення з посади, із зайняттям якої він входить до складу Вищої ради юстиції;
- 10) його смерті.
- 11) виявлення обставин щодо його невідповідності вимогам до членів Вищої ради юстиції, які не були відомі на момент прийняття рішення про призначення члена Вищої ради юстиції;
- 12) порушення вимог, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;
- 13) звільнення з посади судді з підстав, передбачених Законом України «Про судоустрій та статус суддів» (крім виходу судді у відставку).

Вказаний перелік підстав припинення повноважень члена Вищої ради юстиції є вичерпним.

Рішення про припинення повноважень члена Вищої ради юстиції у випадках, передбачених пунктами 6, 7, приймає Вища рада юстиції. Питання про припинення повноважень члена Вищої ради юстиції та звільнення його з посади з таких підстав розглядається Вищою радою юстиції на найближчому засіданні після отримання заяви або судового рішення.

Рішення про припинення повноважень члена Вищої ради юстиції у випадках, передбачених пунктами 5, 8, 11, 12, приймається органом, що призначив члена Вищої ради юстиції.

У разі встановлення підстав для припинення повноважень члена Вищої ради юстиції, передбачених пунктами 5, 8, 11, 12, Вища рада юстиції може своїм рішенням внести до органу, що його призначив, подання щодо припинення повноважень відповідного члена Вищої ради юстиції. З дня внесення зазначеного подання такий член Вищої ради юстиції відсторонюється від посади, а його повноваження зупиняються до прийняття рішення відповідним органом.

Член Вищої ради юстиції, стосовно якого Вищою радою юстиції прийнято рішення про припинення повноважень або про внесення подання про припинення повноважень, не бере участі у голосуванні щодо такого рішення.

5.3 Організація роботи та структура Вищої ради юстиції

Важливим моментом в роботі Вищої ради юстиції та її членів є безпосередня організація забезпечення роботи членів Вищої ради юстиції для належного виконання членами Вищої ради юстиції повноважень, покладених на них Конституцією України, Законом України «Про Вищу раду юстиції», Регламентом Вищої ради юстиції та іншими нормативно-правовими актами.

Координує та здійснює керівництво роботою Вищої ради юстиції Голова Вищої ради юстиції. Голова Вищої ради юстиції обирається з членів Вищої

ради юстиції на два роки, без права переобрання на другий строк поспіль, на засіданні Вищої ради юстиції таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів з будь-якою кількістю кандидатур, запропонованих членами Вищої ради юстиції. Головою Вищої ради юстиції не може бути обрано членів Вищої ради юстиції, які входять до її складу за посадою.

Порядок проведення голосування встановлюється Вищою радою юстиції. Рішення про обрання Голови Вищої ради юстиції вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини від конституційного складу Вищої ради юстиції.

До обрання Голови перше засідання Вищої ради юстиції відкриває і веде Голова Верховного Суду України, а в разі його відсутності – Міністр юстиції України.

До повноважень Голови Вищої ради юстиції належить:

- організація роботи Вищої ради юстиції, призначення засідань та головування на них;
- координація роботи секцій Вищої ради юстиції;
- направлення подання Вищої ради юстиції про призначення суддів Президентові України та про звільнення їх з посади;
- підписання прийнятих Вищою радою юстиції актів, протоколів засідань;
- загальне керівництво секретаріатом Вищої ради юстиції;
- призначення на посади та звільнення з посад працівників секретаріату, застосування до них заходів заохочення, дисциплінарного впливу, вирішення або порушення в установленому порядку питання про присвоєння рангів державного службовця працівникам секретаріату Вищої ради юстиції відповідно до Закону України «Про державну службу»;
- розпорядження бюджетними асигнуваннями на утримання і забезпечення діяльності Вищої ради юстиції;
- представництво Вищої ради юстиції у відносинах з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та

організаціями, органами влади іноземних держав та міжнародними організаціями.

- здійснення також інших повноважень, передбачених регламентом Вищої ради юстиції.

Голова Вищої ради юстиції з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає накази і розпорядження.

Обов'язки Голови у разі його відсутності виконує заступник Голови Вищої ради юстиції. Порядок обрання заступника Голови аналогічний обранню Голови Вищої ради юстиції.

У Вищій раді юстиції утворюються дві секції:

- з питань призначення суддів на посади та звільнення їх з посад;
- дисциплінарна секція для здійснення дисциплінарного провадження, розгляду скарг на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності і прийняття рішення про порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності.

При Вищій раді юстиції можуть утворюватися також тимчасові колегіальні органи (комісії), компетенція, склад та порядок діяльності яких визначаються законом. Вища рада юстиції може залучати до своєї діяльності органи суддівського самоврядування, суддів, суддів у відставці, адвокатів, прокурорів за їхньою згодою для виконання допоміжних і консультативних функцій на громадських засадах, без делегування повноважень Вищої ради юстиції чи її членів.

Рішення про утворення секцій Вищої ради юстиції та про їх персональний склад приймається на першому засіданні новоутвореної Вищої ради юстиції.

Організація роботи секції визначається Вищою радою юстиції та здійснюється секретарем секції, який обирається відкритим голосуванням з кандидатур, запропонованих членами Вищої ради юстиції, крім тих, які входять до Вищої ради юстиції за посадою.

Засідання секції Вищої ради юстиції вважається правомочним, якщо на ньому присутні не менш як дві третини від її складу.

Секція приймає висновки в межах її компетенції та подає їх на розгляд Вищої ради юстиції. Висновки секції приймаються більшістю членів Вищої ради юстиції, які взяли участь у засіданні.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про Вищу раду юстиції», засідання Вищої ради юстиції вважається правомочним, якщо на ньому присутні більшість членів Вищої ради юстиції від її конституційного складу.

Засідання Вищої ради юстиції проводяться відкрито. Закрите засідання проводиться у виняткових випадках, за наявності підстав, передбачених законом для проведення закритих судових засідань. Рішення про проведення закритого засідання приймається більшістю від конституційного складу Вищої ради юстиції.

Рішення приймається більшістю від конституційного складу Вищої ради юстиції, якщо інше не передбачено Законом. Для прийняття рішення члени Вищої ради юстиції переходять в окреме приміщення (нарадчу кімнату), бути присутніми у якому іншим особам, крім членів Вищої ради юстиції, забороняється. Рішення Вищої ради юстиції оголошується публічно, безпосередньо після його винесення та оприлюднюється на офіційному веб-сайті Вищої ради юстиції не пізніше ніж на наступний день із дня його прийняття.

На засіданні Вищої ради юстиції ведеться протокол.

Як Вища рада юстиції в цілому, так і член Вищої ради юстиції окремо для здійснення своїх повноважень можуть витребувати та одержати необхідну інформацію від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадян чи їх об'єднань.

Відомості про наявність підстав для звільнення судді з посади за порушення присяги, про факт дисциплінарного проступку судді Верховного Суду України або судді вищого спеціалізованого суду, про порушення вимог щодо несумісності суддею чи прокурором, про обставини, викладені у скаргах на рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, а також на рішення

Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийняте за результатами дисциплінарного провадження, перевіряються членом Вищої ради юстиції за дорученням Вищої ради юстиції або Голови Вищої ради юстиції.

У зв'язку з виконанням доручення член Вищої ради юстиції може витребувати закінчені розглядом судові справи (їх копії), отримувати пояснення від суддів чи прокурорів, робити відповідні запити, копії, вивчати особові справи суддів і прокурорів. У разі, якщо розгляд судової справи не закінчено, член Вищої ради юстиції не може витребувати оригінали таких справ або вимагати ознайомлення з ними.

За зверненням органів прокуратури перевірка відомостей про порушення суддею присяги, про факт дисциплінарного проступку судді Верховного Суду України або судді вищого спеціалізованого суду, які були допущені при розгляді судової справи, в якій брав участь прокурор, здійснюється лише в разі, якщо така судова справа не перебуває у провадженні суду будь-якої інстанції або якщо встановлений процесуальним законом строк подання апеляційної чи касаційної скарги закінчився. Перевірка таких відомостей не може бути доручена члену Вищої ради юстиції, який є прокурором або був прокурором на момент призначення членом Вищої ради юстиції.

Якщо судову справу повернуто на новий розгляд або її передано у провадження іншого судді, а предметом перевірки є відомості стосовно дій судді, у провадженні якого знаходилася зазначена справа, Вища рада юстиції або член Вищої ради юстиції може витребувати копію матеріалів даної судової справи в частині, що розглядалася цим суддею або стосується його дій чи бездіяльності.

Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, об'єднань громадян, яким направлено письмовий запит Вищої ради юстиції або члена Вищої ради юстиції, зобов'язані протягом десяти днів з дня отримання такого запиту надати необхідну інформацію та/або судову справу (її копію). Невиконання законних вимог Вищої ради юстиції або

члена Вищої ради юстиції щодо надання інформації, судової справи (її копії), розгляд якої закінчено, надання завідомо неправдивої інформації, а так само недодержання строків надання інформації, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Член Вищої ради юстиції також має право знайомитися з матеріалами, поданими на розгляд Вищої ради юстиції, брати участь у їх з'ясуванні та перевірці, заявляти клопотання, наводити свої мотиви, подавати відповідні документи.

Законодавством передбачений випадок відводу члена Вищої ради юстиції. Зокрема, член Вищої ради юстиції не може брати участі в розгляді питання і підлягає відводу, якщо буде встановлено, що він особисто, прямо чи побічно заінтересований в результаті справи, є родичем особи, стосовно якої розглядається питання, або якщо будуть встановлені інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості. За наявності таких обставин член Вищої ради юстиції повинен заявити самовідвід. Так само, у разі наявності вказаних підстав, відвід члену Вищої ради юстиції може заявити особа, за поданням якої розглядатиметься питання, а також особа, стосовно якої вирішується питання, чи особа, яка подала скаргу. Відвід може бути заявлено в будь-який час до прийняття Вищою радою юстиції рішення.

Відвід повинен бути мотивований і викладений у письмовій формі до початку розгляду відповідного питання. Відвід може бути заявлений після початку розгляду відповідного питання тільки за умови, що особа, яка заявляє відвід, доведе, що про обставини, які є підставою для відводу, вона не могла дізнатися до початку розгляду відповідного питання.

Рішення про відвід (самовідвід) приймається більшістю членів Вищої ради юстиції, які беруть участь у засіданні, шляхом таємного голосування в нарадчій кімнаті, за відсутності члена Вищої ради юстиції, питання про відвід (самовідвід) якого вирішується.

Акти, які приймає Вища рада юстиції, поділяються на дві групи. До першої групи належать акти, які приймаються за результатом розгляду питань,

вирішення яких належить до повноважень Вищої ради юстиції. Це, зокрема, такі акти:

- подання про призначення суддів;
- подання про звільнення суддів з посади;
- рішення про порушення вимог щодо несумісності;
- рішення про дисциплінарну відповідальність;
- рішення по скарзі на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів;
- рішення по скарзі на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийняте за результатами дисциплінарного провадження;
- рішення про припинення повноважень члена Вищої ради юстиції;
- інші акти в межах повноважень Вищої ради юстиції.

До другою групи актів, які приймають Вищою радою юстиції, належать процедурні акти, зокрема:

- ухвали про відкриття дисциплінарного провадження;
- ухвали про відкриття провадження щодо вимог законодавства про несумісність;
- рішення про відмову в поданні про призначення;
- рішення про відвід (самовідвід) члена Вищої ради юстиції;
- інші процедурні акти, необхідні для здійснення функцій Вищої ради юстиції.

Акти Вищої ради юстиції можуть бути оскаржені в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України. Разом з цим, за невиконання чи несвоєчасне виконання актів Вищої ради юстиції, ухилення від подання або порушення строків подання Вищій раді юстиції витребуваних документів та матеріалів посадові особи несуть відповідальність згідно із законом.

5.4 Участь Вищої ради юстиції у формуванні суддівського корпусу

У більшості країн застосовується такий принцип наділення суддів повноваженнями, як їх призначення.

Метод виборів застосовується в небагатьох країнах. Зокрема, у Швейцарії судді обираються населенням або кантональною радою на різні строки (від 3 до 8 років), а в деяких кантонах судді нижчих судів призначаються вищестоящими судовими інстанціями.

В Україні система обрання та призначення суддів судів загальної юрисдикції також передбачає критерії, за якими повинен здійснюватися відбір кандидатів. При безстроковому зайнятті посади критерії оцінки кандидатів на посаду судді повинні виключати помилки в їх виборі.

У зв'язку з цим у ст. 127 Конституції України визначено вимоги, які ставляться до суддів та кандидатів на посаду судді. Так, на посаду судді може бути рекомендований громадянин України, який на день обрання досяг 25 років, має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше трьох років, проживає в Україні не менше десяти років та володіє державною мовою.

Суддею апеляційного суду може бути суддя, який за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердив здатність здійснювати правосуддя в апеляційному суді, має досвід роботи суддею не менше п'яти років або має науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня "магістр", до призначення на посаду судді не менше десяти років.

Суддею вищого спеціалізованого суду може бути суддя, який за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердив здатність здійснювати правосуддя у вищому спеціалізованому суді, має досвід роботи суддею не менше десяти років або має науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-

педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня "магістр", до призначення на посаду судді не менше десяти років.

Суддею Верховного Суду України може бути суддя, який за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердив здатність здійснювати правосуддя у найвищому судовому органі у системі судів загальної юрисдикції України, має досвід роботи суддею не менше п'ятнадцяти років або має науковий ступінь, отриманий до призначення на посаду судді, та стаж наукової діяльності у галузі права або науково-педагогічної діяльності у галузі права у вищому навчальному закладі або вищих навчальних закладах, що здійснюють підготовку фахівців освітнього ступеня «магістр», до призначення на посаду судді не менше п'ятнадцяти років.

Вища рада юстиції бере участь у формуванні суддівського корпусу лише при призначенні особи на посаду судді вперше, шляхом внесення відповідного подання Президенту України. Таке рішення Вища рада юстиції приймає на підставі розгляду рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, до якої обов'язково додається особова справа кандидата на посаду судді вперше та будь-які інші матеріали, які дають змогу перевірити дотримання передбаченого Законом України «Про судоустрій і статус суддів» порядку призначення на посаду судді вперше. У разі необхідності Вища рада юстиції має право отримувати такі матеріали від Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, робити запити до будь-яких підприємств, установ та організацій з метою перевірки відповідної інформації.

Кандидатура на посаду судді розглядається після доповіді члена Вищої ради юстиції, який діє за дорученням відповідної секції, яка попередньо проводить перевірку дотримання передбаченого Законом України «Про судоустрій і статус суддів» порядку призначення на посаду судді вперше.

У разі встановлення порушень порядку, які призвели або могли призвести до неправильних результатів добору, Вища рада юстиції приймає вмотивоване рішення про відмову у внесенні подання щодо призначення кандидата

(кандидатів) на посаду судді, а також визначає дії Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, необхідні для усунення наслідків цих порушень.

Рішення щодо кандидата на посаду судді приймається на засіданні Вищої ради юстиції відкритим голосуванням. Пропозиція про внесення подання Президентові України щодо призначення на посаду судді вважається прийнятою, якщо за неї проголосувало не менше 14 членів Вищої ради юстиції. В інших випадках приймається рішення про відмову у внесенні подання щодо призначення кандидата на посаду судді.

Призначення на посаду судді безстроково здійснюється без участі Вищої ради юстиції. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вказане питання належать до повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, яка приймає рішення про рекомендування кандидата для обрання на посаду судді безстроково та вносить відповідне подання до Верховної Ради України, або про відмову у рекомендуванні на таку посаду.

До повноважень Вищої ради юстиції також належить питання про звільнення суддів. До Вищої ради юстиції з пропозицією про прийняття подання про звільнення судді з посади можуть звертатися:

- Вища кваліфікаційна комісія суддів України за умови, що таке рішення було нею прийняте за результатами перевірки відомостей про наявність підстав для звільнення судді з посади;

- член Вищої ради юстиції за результатами перевірки відомостей про наявність підстав для звільнення судді з посади, проведення якої було йому доручено відповідно до цього Закону;

- інші суб'єкти у випадках, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Член Вищої ради юстиції, який порушив питання перед Вищою радою юстиції про звільнення з посади судді, не бере участі в голосуванні при прийнятті рішення.

У залежності від підстави звільнення, розрізняють два види подання про звільнення судді з посади:

- коли звільнення відбувається за загальними обставинами;
- коли звільнення відбувається за особливих обставин.

Щодо першого виду, то до загальних обставин, на підставі яких відбувається звільнення судді з посади, належать обставини, передбачені пунктами 1-3, 7-9 частини 5 ст. 126 Конституції України, а саме: закінчення строку, на який суддю обрано чи призначено; досягнення суддею шістдесяти п'яти років; неможливість виконувати свої повноваження за станом здоров'я; припинення суддею громадянства; визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим; подання суддею заяви про відставку або про звільнення з посади за власним бажанням. У таких випадках Вища рада юстиції за пропозицією Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або за власною ініціативою вносить подання про звільнення суддів з посади до органу, який їх призначив або обрав. Таке рішення приймається на засіданні Вищої ради юстиції більшістю голосів її членів. У разі звернення судді з заявою про звільнення з посади за власним бажанням, Вища рада юстиції вносить подання про звільнення судді з посади до органу, який його призначив або обрав, після попереднього з'ясування дійсного волевиявлення судді, чи не має місце сторонній вплив на нього або примус.

Щодо другого виду, то до особливих обставин, на підставі яких відбувається звільнення судді з посади, належать обставини, передбачені пунктами 4-6 частини 5 ст. 126 Конституції України, а саме: порушення суддею вимог щодо несумісності; порушення суддею присяги; набрання законної сили обвинувальним вироком щодо судді. Питання про звільнення судді з вказаних підстав Вища рада юстиції розглядає після надання Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, іншого суб'єкта у випадках, визначених законом, відповідного висновку або за власною ініціативою.

Проведення щодо звільнення судді за порушення присяги проводиться за правилами і у строки, передбачені для здійснення дисциплінарного провадження. Суддя, справа якого розглядається, та/або його представник мають право знайомитися з матеріалами перевірки надавати докази та

пояснення, ставити запитання учасникам засідання, висловлювати заперечення, заявляти клопотання і відводи. Запрошення судді, справа якого розглядається, є обов'язковим. У разі неможливості взяти участь у засіданні Вищої ради юстиції з поважних причин суддя, справа якого розглядається, може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які долучаються до матеріалів справи. Письмові пояснення судді виголошуються на засіданні Вищої ради юстиції в обов'язковому порядку. Повторне неприбуття такого судді без поважних причин є підставою для розгляду справи за його відсутності.

Рішення щодо внесення Вищою радою юстиції подання про звільнення судді за особливих обставин приймається шляхом таємного голосування більшістю голосів членів від конституційного складу Вищої ради юстиції. Якщо в процесі розгляду питання про звільнення судді Вища рада юстиції дійде висновку про відсутність підстав для звільнення судді, проте вчинені суддею дії можуть мати наслідком дисциплінарну відповідальність, Вища рада юстиції може прийняти рішення про притягнення суддів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів до дисциплінарної відповідальності, а щодо інших суддів – про направлення матеріалів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

5.5 Вирішення питань щодо порушення вимог законодавства про несумісність

Ще одним повноваженням Вищої ради юстиції є розгляд питань щодо порушень вимог законодавства про несумісність. Зокрема, Вища рада юстиції розглядає питання про порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності їх посад із заняттям діяльністю, забороненою Конституцією України та законами України.

При розгляді таких питань Вища рада юстиції може прийняти одне з наступних рішень:

- про визнання порушення суддею вимог щодо несумісності з іншою діяльністю і внесення подання відповідним органам про звільнення його з посади;

- про визнання порушення прокурором вимог щодо несумісності з іншою діяльністю і внесення в установленому порядку подання про звільнення його з посади;

- про визнання відсутності порушень у діяльності судді або прокурора вимог щодо несумісності з іншою діяльністю.

Суб'єктами звернення до Вищої ради юстиції стосовно порушень судьями чи прокурорами вимог щодо несумісності можуть бути будь-які особи, яким відомі відповідні факти.

Вища рада юстиції за поданням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або за власною ініціативою розглядає питання про порушення суддею вимог щодо несумісності з іншою діяльністю.

Суддя, стосовно якого розглядається питання про порушення вимог щодо несумісності з іншою діяльністю, та/або його представник мають право давати пояснення, ставити запитання учасникам засідання, висловлювати заперечення, заявляти клопотання і відводи. Запрошення на засідання Вищої ради юстиції судді, стосовно якого розглядається питання про порушення вимог щодо несумісності з іншою діяльністю, є обов'язковим. У разі неможливості взяти участь у засіданні з поважних причин такий суддя може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які додаються до матеріалів перевірки. Письмові пояснення судді оголошуються на засіданні Вищої ради юстиції в обов'язковому порядку. Повторне неприбуття такого судді на засідання є підставою для розгляду питання про порушення вимог щодо несумісності з іншою діяльністю за його відсутності.

Рішення про порушення вимог несумісності приймається на засіданні більшістю голосів від конституційного складу Вищої ради юстиції і в разі встановлення порушення вимог щодо несумісності є підставою для звільнення судді з посади.

Аналогічний порядок прийняття рішення про порушення вимог щодо несумісності з іншою діяльністю, передбачений також щодо працівників прокуратури. Відмінність лише полягає в тому, що відповідне подання до Вищої ради юстиції подає Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів.

5.6 Порядок розгляду скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів та прокурорів

Вища рада юстиції розглядає скарги на рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів спеціалізованих, апеляційних та місцевих судів, а також на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийняті за результатами дисциплінарного провадження.

Скаргу на рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України у справі про притягнення до дисциплінарної відповідальності може бути подано до Вищої ради юстиції не пізніше одного місяця з наступного дня після вручення судді чи особі, що ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність судді, такого рішення. У разі, якщо місячний строк був порушений з поважних причин, Вища рада юстиції може продовжити строк для подачі скарги.

Вища рада юстиції розглядає скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів не пізніше одного місяця з дня їх надходження, а при потребі додаткової перевірки обставин та матеріалів справи – не пізніше двох місяців з дня надходження скарги.

Вища рада юстиції за наслідками розгляду скарги приймає, за доповіддю члена дисциплінарної секції Вищої ради юстиції, одне з наступних рішень:

- задовольнити скаргу судді чи особи, що ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність судді, скасувати рішення про притягнення його до дисциплінарної відповідальності і закрити дисциплінарне провадження;

- задовольнити скаргу повністю чи частково і змінити рішення відповідної Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

- залишити скаргу без задоволення, а рішення відповідної Вищої кваліфікаційної комісії суддів України – без зміни.

Вирішуючи питання про дисциплінарну відповідальність судді, Вища рада юстиції повинна вислухати його пояснення. У разі неможливості взяти участь у засіданні Вищої ради юстиції з поважних причин суддя може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які долучаються до матеріалів справи. Письмові пояснення судді виголошуються на засіданні Вищої ради юстиції в обов'язковому порядку. Повторне неприбуття такого судді без поважних причин є підставою для розгляду справи за його відсутності.

Щодо розгляду скарг на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийняті за результатами дисциплінарного провадження: Вища рада юстиції розглядає скарги прокурорів на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийняті щодо них за результатами дисциплінарного провадження, керуючись доповіддю члена Вищої ради юстиції, та постановляє рішення.

Скарга прокурора може бути прийнята Вищою радою юстиції не пізніше одного місяця з дня вручення йому чи отримання ним поштою копії рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийнятого стосовно нього за результатами дисциплінарного провадження. Вища рада юстиції може продовжити строк для подання скарги, якщо визнає, що місячний строк було пропущено з поважних причин.

Після розгляду скарги прокурора Вища рада юстиції за наявності для цього підстав приймає одне з рішень:

- задовольнити скаргу прокурора, скасувати рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів та закрити дисциплінарне провадження;

- задовольнити скаргу повністю чи частково і змінити рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;

- залишити скаргу без задоволення, а рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів - без зміни.

Прокурор, скарга якого розглядається Вищою радою юстиції, та/або його представник мають право надавати пояснення, ставити запитання учасникам засідання, висловлювати заперечення, заявляти клопотання і відводи. Запрошення на засідання Вищої ради юстиції прокурора, скарга якого розглядається, є обов'язковим. У разі неможливості брати участь у засіданні з поважних причин прокурор може надати по суті порушених питань письмові пояснення. Письмові пояснення прокурора виголошуються на засіданні Вищої ради юстиції в обов'язковому порядку. Повторне неприбуття такого прокурора без поважних причин на засідання є підставою для розгляду скарги за його відсутності.

Контрольні питання

1. Що належить до повноважень Вищої ради юстиції?
2. Хто та в якій кількості формує склад Вищої ради юстиції?
3. Які вимоги ставляться до громадян, що претендують на посаду члена Вищої ради юстиції?
4. Який порядок добору кандидатів для здійснення Президентом України призначення членів Вищої ради юстиції?
5. Який порядок призначення членів Вищої ради юстиції з'їздом суддів України?
6. Який порядок призначення членів Вищої ради юстиції з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ?
7. У яких випадках припиняються повноваження члена Вищої ради юстиції?
8. Які акти приймає Вища рада юстиції?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2014. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст.15.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2509.
3. Про Вищу раду юстиції: Закон України від 15.01.1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 25. – Ст.146.
4. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14–15, № 16–17. – Ст.133.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, № 43, № 44–45. – Ст. 529.
6. Положення про секретаріат Вищої ради юстиції: рішення Вищої ради юстиції від 21.02.2012 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/13.

7. Регламент Вищої ради юстиції: рішення Вищої ради юстиції від 30.07.2015 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/legislative_acts/19.
8. Бринцев В.Д. Вища рада юстиції: міжнародний досвід формування та нормативно-правове забезпечення її діяльності в Україні / В. Д. Бринцев // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 12. – С. 32–36.
9. Гель А.П., Семаков Г.С., Кондракова С.П. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Міжрегіональна академія управління персоналом. – К.: МАУП, 2004. – 268 с.
10. Гончаренко О. Вища рада юстиції: питання статусу і повноважень / О. Гончаренко // Право України. – 2009. – № 2. – С. 17–20.
11. Гончаренко О. Правові підстави оскарження рішень Вищої ради юстиції / О. Гончаренко // Право України. – 2005. – № 3. – С. 86–90.
12. Марчук О.Л. Вища рада юстиції – конституційний орган держави / О. Л. Марчук // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 25. – С. 180–194.
13. Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції: монографія / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х.: Право, 2006. – 208 с.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256.
3. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навчальний посібник / Р.В. Бараннік. - К. : Дакор; КНТ, 2008. - 348с.
4. Євдокимов В. Вища Рада юстиції не прагне до контролю за судовою системою // Весы Фемиды. – 2000. – № 3. – С. 3-7.
5. Захарова О. С. Дисциплінарна відповідальність суддів / О. С. Захарова // Вісник Центру суддівських студій: Інформаційний бюлетень. – 2007. – № 10. – С. 21–24.
6. Методичні рекомендації та орієнтовні питання з юридичних дисциплін для підготовки кандидатів на посаду судді, що призначається вперше, і перевірки їх професійних знань у Вищій раді юстиції / Вища рада юстиції / А.О. Селіванов, А.О. Селіванов. – К.: ІнЮре, 2000 – 23 с.
7. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / [І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : Одісей, 2008. – 528 с.
8. Скомороха Л. В. До питання актуалізації тестування при доборі суддівських кадрів / Л. В. Скомороха // Право України. – 2009. – № 12. – С. 235–241.
9. Судові та правоохоронні органи України. Академічний курс: Підручник / Нор В. Т., Анікіна Н. П., Бобечко Н. Р. – К.: ІнЮре, 2010. – 240 с.
10. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика): навч. посіб. / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К.: КНТ, 2008. – 96 с.
11. Халюк С.О. Місце та роль Вищої ради юстиції у формуванні високопрофесійного суддівського корпусу в Україні / С.О. Халюк // Науковий вісник НАВСУ. – 2006. – №1. – С. 110–116.
12. Халюк С.О. Удосконалення конституційно-правового статусу Вищої ради юстиції (на матеріалах Вищої судової ради Республіки Болгарія) / С.О. Халюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 9. – С. 122-128.
13. Халюк С.О. Конституційно-правовий статус Вищої ради юстиції: автореф. дис. к.ю.н. : 12.00.02 / С.О. Халюк; Київський національний університет внутрішніх справ, Київ, 2008. – 22 с.

РОЗДІЛ 6 ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ

6.1 Конституційно-правовий статус прокуратури в Україні

Слово «прокуратура» походить від латинського слова *procurator* – «керую».

У механізмі державної влади прокуратура виступає відносно самостійним інститутом і безпосередньо не входить до законодавчої, виконавчої чи судової гілок влади, хоча й тісно взаємодіє з усіма гілками влади, особливо з останньою.

Проблема визначення місця прокуратури в системі поділу влади особливо гостро дискутується у теорії. У центрі уваги вітчизняних та зарубіжних вчених періодично стають питання статусу органів прокуратури, місця прокуратури в системі органів держави, функції прокуратури, а також інші проблеми, що стосуються прокурорської діяльності. Пов'язано це з тим, що в Конституції України не визначено місце прокуратури в системі органів державної влади, що створює загрозу порушення принципу поділу державної влади. У зв'язку з необхідністю реформування прокуратури в Україні гострота цих дискусій зростає.

Ряд авторів наполягають на тому, що прокуратура повинна перебувати при законодавчій владі, вона є її уповноваженим органом. Яких-небудь організаційно-правових механізмів, що зв'язують законодавчу владу й прокуратуру, вони не називають, а, власне кажучи, як основний аргумент наводять приналежність прокуратурі за її правовою природою функції нагляду за додержанням законів від імені Верховної Ради України, хоча це не передбачено Конституцією України. Тому, на сьогодні відсутні підстави для віднесення прокуратури до законодавчої гілки влади і визнання її спеціальним органом з реалізації функції парламентського нагляду за виконанням законів.

Адміністративно-владний характер повноважень прокурора з нагляду за додержанням законів органами, що здійснюють оперативно-розшукову

діяльність, дізнання, досудове слідство, а також за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах і при застосуванні інших мір примусового характеру, пов'язаних із обмеженням особистої свободи людини, певною мірою сприяє формуванню у деяких вчених і практиків поглядів на прокуратуру як орган виконавчої влади. Зазначені функції прокуратури пов'язані з тим, що прокурор є суб'єктом кримінального переслідування. При їх здійсненні прокурор безпосередньо не займається забезпеченням виконання законів і підзаконних нормативних актів, не управляє державними справами, не приймає з цією метою управлінських рішень владного характеру, тобто не має ніякої адміністративної влади. Прокурорській діяльності не властива жодна характерна ознака виконавчої влади і тому прокуратура не може бути віднесена до виконавчої влади.

В Україні прокуратура не може відноситися й до судової влади. Конституція України встановлює, що правосуддя здійснюється тільки судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124). Проте у юридичній літературі наявна точка зору, прихильники якої обґрунтовують ідею про те, що прокуратура відноситься до судової влади, оскільки забезпечує реалізацію відповідних функцій судової влади, які поза прокурорською діяльністю залишилися б деклараціями.

Отже, прокуратура є незалежним органом у системі судової влади, на яку у сфері кримінального процесу покладаються: кримінальне переслідування в досудовому провадженні та підтримання державного обвинувачення в суді; нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативнорозшукову діяльність та досудове слідство; нагляд за додержанням законів органами та установами, які виконують судові рішення, а також застосовують заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян.

Проте, така ідея не тільки не ґрунтується на чинному законодавстві та положенні принципу поділу влади, а й прямо суперечить їм. Виходячи із функціонального навантаження прокуратури, вона не може бути підсистемою у системі судової влади. Включення в систему судової влади прокуратури як

органу кримінального переслідування в будь-якій його формі – розслідування злочинів, підтримання обвинувачення в суді – зовсім неприпустимо, оскільки несумісне з формуванням правової держави. Крім того, у теорії судова влада розуміється як система спеціальних органів держави – судів, які розв’язують у суспільстві в особливій процесуальній формі соціальні конфлікти правового характеру. Зважаючи на це, жоден інший державний орган, окрім суду, не може здійснювати судову владу, а відтак, бути її носієм.

Справді, прокуратура не здійснює ані правосуддя, ані нагляд за законністю діяльності судів. Кінцевою метою участі прокурора в розгляді судом конкретних справ є забезпечення прав і законних інтересів окремих осіб, а також інтересів держави.

Поділ влади у державі – це не механічне розмежування повноважень різних державних органів. Необхідно кожному з них надати право конституційного контролю над іншими органами, щоб жодна галузь влади не могла підкорити собі інші або переступити межі їхньої діяльності. До того ж, усі органи влади мають діяти в умовах взаємного співробітництва, забезпечуваного системою «стримувань і противаг». Ця система зумовлена практичною потребою так організувати функціонування органів влади, щоб вони могли виступати стосовно один одного як цілком самостійні та рівноправні.

Можливість існування поряд із законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади ще й контрольно-наглядової гілки державної влади як четвертої досліджували В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, М. В. Цвік, В. Є. Чіркін та інші вчені, які до носіїв цієї влади відносять вищі органи держави, незалежні в здійсненні своїх функцій, організаційно відокремлені, наділені специфічними повноваженнями й сферою їхнього застосування.

Умовно В.Є.Чіркін виділяє чотири види здійснення контрольнонаглядової влади: контроль за конституційністю законів та інших актів (конституційні суди, комітети конституційного нагляду, конституційні ради), нагляд за додержанням законів (прокуратура), контроль за додержанням прав людини

(омбудсмени, народні правозахисники), фінансовий контроль (рахункові палати, генеральні контролери, генеральні аудитори).

Органи контрольно-наглядової влади структурно не входять у жодну з конституційно визначених гілок влади і діють самостійно. До таких органів в Україні можна віднести прокуратуру, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункову палату. Органи контрольнонаглядової влади мають специфічні правові форми і методи контролю (нагляду) в окремих сферах діяльності законодавчої, виконавчої й судової гілок державної влади та ставлять за мету не допустити перевищення іншою гілкою влади своїх повноважень.

Таким чином, прокуратура, не входячи в жодну з існуючих гілок державної влади, є її самостійним органом. Вона виконує в державному механізмі особливу роль, зумовлену історичними традиціями, рівнем розвитку, функціонуванням правових інститутів і виконанням ними своїх правоохоронних завдань. Прокуратура є одним зі спеціальних суб'єктів конституційно-правових відносин, які діють від імені держави, мають суспільно необхідні та законодавчо регламентовані цілі, завдання, функції, повноваження та засоби їх реалізації.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що існують різні варіанти вирішення питання про місце прокуратури у системі державної влади. Так, є країни, де прокуратура знаходиться в складі міністерства юстиції (США, Франція, Польща). Зокрема, у США і Польщі міністр юстиції є одночасно і генеральним прокурором. Йому підпорядковані нижчестоящі прокурори. До того ж, у США Генеральний прокурор входить до складу президентської адміністрації.

Є ряд країн, де прокуратура входить до складу судового корпусу (магістратури) і знаходиться при судах (Іспанія, Італія). Будучи включеною в систему судової влади з функціональною автономією, прокуратура виконує завдання у відповідності з принципами єдності дій, ієрархічної залежності, законності і неупередженості. Так, в Іспанії прокуратура сприяє юстиції в захисті законності, прав та свобод громадян, а також слідкує за дотриманням

незалежності трибуналів, добивається перед ними задоволення публічного інтересу. Очолює її Генеральний прокурор держави, який в ієрархії судової влади вважається наступною особою після голови Верховного трибуналу.

Є також країни, де прокуратура виділена в окрему систему і підзвітна парламенту (КНР, Куба, Словакія). У цих країнах на прокуратуру покладається також загальний нагляд за законністю. А є країни, де прокуратури немає (Великобританія).

Європейський досвід показує, що коли прокуратура знаходиться в системі судової влади, її статус у суспільстві більш стабільний, а діяльність більш прозора і незалежна. В державах, де прокуратура належить до виконавчої влади, спостерігається тенденція до перманентного вдосконалення статусу прокурорів, забезпечення їх незалежності від впливу уряду. Причому деякі держави йдуть на кардинальні зміни статусу прокуратури. Так, у 1997 році в Фінляндії було проведено реформу, внаслідок якої прокуратуру виведено із системи Міністерства юстиції та започатковано її діяльність як самостійного органу в системі судової влади.

У радянській і пострадянській юридичній літературі висловлені різноманітні погляди щодо місця прокуратури в системі державного механізму. Вони зводяться до наступного:

1) прокуратура повинна бути включена в судову гілку влади і її основною функцією повинно стати здійснення обвинувальної влади в державі;

2) прокуратура не повинна належати ні до виконавчої, ні до судової влади, а має бути органом Верховної Ради України, щоб реально забезпечувати законність;

3) враховуючи статус Президента, котрий визнається гарантом Основного Закону, прав і свобод громадянина, було б логічно конструювати прокуратуру як структуру президентської влади, яка здійснює від його імені нагляд за виконанням законів і указів Президента України в державі;

4) діяльність прокуратури носить особливий, самостійний характер державної влади, що діє на основі притаманних цьому органу принципів і повноважень.

Визначаючи місце прокуратури в системі органів державної влади, вважаємо, що вона є самостійним державним органом та не входить до законодавчої, виконавчої чи судової гілок влади, хоча й тісно взаємодіє з усіма гілками влади, особливо з останньою.

Прокуратура – єдина централізована система державних органів, які діють в системі правоохоронних органів держави і від імені України здійснюють нагляд за точним виконанням та єдиним застосуванням законів через своєчасне виявлення правопорушень, вжиття заходів щодо їх усунення і притягнення винних до відповідальності, забезпечують захист від неправомірних посягань на суспільний і державний лад, права й свободи людини, а також основи демократичного устрою.

6.2 Характеристика функцій прокуратури

Визначальною умовою ефективної діяльності будь-якої організації є чітке формулювання її мети, завдань та функцій. Мета органів прокуратури України, на нашу думку, є триединою і, виходячи зі змісту ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», спрямована на всемірне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і має своїм завданням захист від неправомірних посягань:

1) закріплених Конституцією України незалежності республіки, суспільного та державного ладу, політичної та економічної систем, прав національних груп і територіальних утворень;

2) гарантованих Конституцією, іншими законами України та міжнародними правовими актами соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод людини та громадянина;

3) основ демократичного устрою державної влади, правового статусу місцевих Рад, органів самоорганізації населення.

При цьому органи прокуратури у своїй діяльності керуються наступними завданнями:

– захист гарантованих Конституцією та законами України політичних, трудових, житлових, екологічних та інших прав та інтересів учасників суспільних відносин; захист закріплених Конституцією та законами України територіальної цілісності, суспільного та державного ладу, політичної та економічної систем;

– забезпечення законності у діяльності усіх підприємств, установ та організацій, незалежно від форми власності.

Функції прокуратури можна сформулювати як такий вид її діяльності, що визначається соціальним призначенням прокуратури, вираженим у її меті та завданнях; характеризується визначеним предметом ведення; спрямований на досягнення її мети та вирішення завдань і пов'язаний з використанням визначених Конституцією та законами України повноважень і правових засобів.

Найважливішою умовою ефективності діяльності прокуратури служить внутрішня взаємозумовленість її функцій. Така взаємозумовленість природно випливає з єдності мети та завдань прокуратури.

Місце прокуратури в державному механізмі України знаходить своє предметне втілення в її функціях.

Відповідно до ст. 121 Конституції України та ч. 1 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» на прокуратуру України покладаються:

- підтримання державного обвинувачення в суді;
- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;

- нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;

- нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами.

На прокуратуру не може покладатися виконання функцій, не передбачених Конституцією України та Законом України «Про прокуратуру».

Підтримання державного обвинувачення в суді. Однією з основних функцій діяльності прокуратури є підтримання державного обвинувачення в суді. Конституційне положення про визнання винним і про застосування кримінального покарання тільки судом визначає судовий розгляд центральною вирішальною стадією кримінального процесу.

Державне обвинувачення формують і формулюють до розгляду справи в суді, й прокурор стає державним обвинувачем саме в цей період. Участь прокурора в судовому розгляді є однією з найважливіших ділянок його діяльності. Підтримання прокурором державного обвинувачення в суді – важлива гарантія винесення судом законного, обґрунтованого вироку й додержання передбачених законом прав та інтересів громадян. Слід відзначити, що суд і прокуратура під час розгляду кримінальних справ мають схожі завдання, але прокурор сприяє їх виконанню згідно з принципом змагальності особливими методами.

У державах із високорозвинутою системою права не виникає питання про необхідність участі прокурора під час розгляду кримінальних справ у суді. Без обвинувача справу не розглядають, а неявка прокурора в судові засідання тягне за собою відкладення розгляду справи. В чинному кримінально-процесуальному законодавстві, яке теж передбачає змагальність як одну з найважливіших засад, це положення не передбачено.

Державне обвинувачення завжди спрямовано проти конкретної особи. В кожному випадку воно є персоніфікованим і складається з виявлення

(встановлення) цієї особи. Сутність державного обвинувачення полягає в сукупності дій прокурора з відстоювання перед судом обвинувального висновку про передбачений законом злочин, що його вчинила особа, яка перебуває на лаві підсудних. Захисник, як і обвинувачений, не зобов'язаний доказувати невинність або меншу винність обвинуваченого, а також обставини, що виключають його кримінальну відповідальність. Слідчий і суд також не вправі перекладати, а точніше покладати, обов'язок доказування на захисника, як і на обвинуваченого.

У суді, крім прокурора, в ролі обвинувача можуть виступати й інші особи – потерпілий або його представник, причому вони виконують функцію обвинувачення не тільки в справах, порушених за скаргою потерпілого, а й у інших кримінальних справах, користуючись правами сторони в процесі та маючи свій власний інтерес. Термін «державне обвинувачення» вживає законодавець тільки при регламентації діяльності прокурора.

Джерелом державного обвинувачення є діяльність органів дізнання та досудового слідства, зусиллями яких особа, викрита як така, що вчинила злочин, у зв'язку з чим має постати перед судом. Підтримуючи обвинувачення в суді, прокурор привселюдно обвинувачує підсудного та наполягає на застосуванні до нього справедливого покарання, допомагає суду в кваліфікованому вирішенні справи, привертає увагу до причин і умов, що сприяли вчиненню злочину.

Державний обвинувач бере участь у допитах підсудного, потерпілого, свідків, у дослідженні висновків експертів і речових доказів. Він розпочинає судові дебати після судового слідства, виступаючи з обвинувальною промовою. У ній прокурор аналізує матеріали справи, докази, характеристику особистості підсудного, висловлює міркування з питання призначення міри покарання. Об'єктивність і незалежність прокурора в суді гарантовано передбаченою законом можливістю для прокурора відмовитися від підтримання державного обвинувачення, якщо дані судового слідства не підтверджують пред'явленого підсудному обвинувачення, виклавши в своїй постанові мотиви відмови.

Гласний і змагальний судовий процес створює сприятливі умови для оцінки доказів, виявлення обставин, які були раніше невідомі чи не піддавалися дослідженню або які відображено в процесуальних документах із суттєвими порушеннями закону. Зосередження в один час і в одному місці всіх процесуальних осіб, які мають відомості про злочин, перевірка їхніх показань під різними кутами зору прокурором і захисником, послідовний та безперервний допит підсудного, потерпілого, свідків, експертів дозволяють з'ясувати розбіжності в їхніх показаннях і сприяють логічному аналізу та синтезу всієї сукупності доказів.

Прокурору для відмови від обвинувачення не обов'язково переконатися в невинності особи, йому досить втратити переконання в провині, оскільки невинність не з'ясовують, а презюмують. Відмова від обвинувачення означає, що, на думку прокурора, підсудний має бути виправданий. Проте чинне законодавство передбачає обов'язок суду роз'яснити потерпілому та його представнику їхнє право вимагати продовження розгляду справи та підтримувати обвинувачення.

Після винесення судом вироку прокурор зобов'язаний вжити в установленому законом порядку заходів щодо виправлення помилок, які, на його думку, мали місце, висловити свою незгоду з мірою покарання, визначеною судом, якщо вона не відповідає тяжкості злочину та суспільній небезпеці особи, яка його вчинила. Для цього прокуратура має визначені законом повноваження, незалежно від того, набрав вирок законної сили чи ні.

Таким чином, підтримання державного обвинувачення – це діяльність прокуратури в установлених кримінально-процесуальним законом формах, яка складається з аналізу матеріалів справи та доказування вини особи в судових органах, сприяння постановленню законного, обґрунтованого й справедливого вироку.

Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом. Представництво прокурором інтересів громадян або держави в суді – одна з важливих гарантій забезпечення захисту прав і

свобод громадян, законних інтересів держави. Судовий порядок захисту прав і свобод громадян значно розширюється. Участь прокурора в ньому є ефективним засобом забезпечення та поновлення їх.

Формами представництва є:

- звернення до суду з позовами або заявами про захист прав і свобод іншої особи, невизначеного кола осіб, прав юридичних осіб, коли порушено інтереси держави, або про визнання незаконними правових актів, дій чи рішень органів і посадових осіб;
- участь у розгляді судами справ;
- внесення апеляційного, касаційного подання на судові рішення або заяви про їх перегляд за нововиявленими обставинами.

Навряд чи можна погодитися з точкою зору, що «функція представництва інтересів громадянина або держави в суді є для прокурора новою». За цивільно-процесуальним і господарсько-процесуальним законодавством прокуратура й раніше мала право на подання позову (заяви) до суду. Останніми роками саме прокуратурою в порядку цивільного судочинства зупинено незаконну приватизацію значної кількості важливих державних об'єктів, а також забезпечено повернення значних державних коштів, поновлено права неповнолітніх під час незаконного продажу житла тощо.

Прокуратура представляє інтереси громадянина чи держави в суді від імені держави, здійснюючи це представництво через прокурорів, які є уповноваженою на це державною інституцією. Тому ніяких довіреностей чи доручень прокурору не треба, оскільки він не представляє інтереси конкретної особи чи органу влади. В межах своєї компетенції, визначеної законом, він діє як представник держави, маючи водночас і всі процесуальні права позивача. Прокурор самостійно визначає підстави для представництва в судах, форму його здійснення й може здійснювати представництво в будь-якій стадії судочинства в порядку, передбаченому законом.

Право прокурора на позов регламентовано цивільно-процесуальним (щодо захисту прав фізичної особи), господарсько-процесуальним законодавством

(щодо захисту прав юридичної особи), адміністративно-процесуальним законодавством іншими нормативними актами, а також конкретизовано наказами Генерального прокурора України. Він зобов'язаний використати це право для забезпечення захисту соціальних прав громадян, а також відшкодування шкоди, завданої державі, державним підприємствам, установам і організаціям, стягнення заборгованості перед бюджетом, пенсійним фондом та ін.

Процесуальне становище прокурора в ролі позивача дещо відрізняється від становища інших осіб, які заявляють позов у цивільній справі. Так, прокурор не несе судових витрат, до нього не може бути пред'явлено зустрічного позову, він не може укласти мирову угоду, а рішення суду за позовом прокурора поширюється не на прокурора, а на особу, в інтересах якої пред'явлено позов.

Громадяни, юридичні особи й держава в особі її органів самостійно звертаються до суду за захистом своїх порушених прав та інтересів, які охороняє закон. Прокурор же здійснює представництво в суді лише тоді, коли громадянин неспроможний через фізичний чи матеріальний стан або з інших причин самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження. Захист прав неповнолітніх, недієздатних, обмежено дієздатних, безвісно відсутніх прокурор здійснює в суді, представляючи їхні інтереси, лише тоді, коли батьки, усиновителі, опікуни та піклувальники, органи виконавчої влади чи місцевого самоврядування не виконують передбачених законом обов'язків.

Прокурор має право подавати позов до господарського суду в інтересах держави. Інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств і організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності в статутному фонді. Проте держава може вбачати свої інтереси не тільки в їхній діяльності, а й у діяльності приватних підприємств, товариств, захисті підприємств з іноземними інвестиціями.

Відповідно до ст. 292 Цивільного процесуального кодексу України прокурор має право вносити апеляційне подання на рішення суду, що не набрало законної сили, коли він брав участь у справі. Підставами для внесення касаційного подання прокурором згідно зі ст. 324 Цивільного процесуального кодексу України є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Ширші процесуальні повноваження прокурора передбачено ст. 29 Господарського процесуального кодексу України. Так, прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою в справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави. З метою вступу в справу прокурор може подати апеляційне, касаційне подання, подання про перегляд рішення за нововиявленими обставинами або повідомити суд і взяти участь у розгляді справи, порушеної за позовом інших осіб.

У разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави в особі органу, вповноваженого здійснювати функції держави в спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача.

Про свою участь у вже порушеній справі прокурор повідомляє господарський суд письмово, а в судовому засіданні – також і усно. Відмова прокурора від поданого ним позову не позбавляє позивача права вимагати розв'язання спору по суті. Відмова позивача від позову, поданого прокурором у інтересах держави, не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати розв'язання спору по суті.

Прокурор у господарському суді не є представником держави, він виступає як посадова особа найважливішого правоохоронного органу – прокуратури, який без особливих доручень від цього органу, а лише на підставі закону та свого службового становища виконує завдання представництва інтересів у суді.

Згідно з ч. 2 ст. 60 Кодексу адміністративного судочинства України, прокурор здійснює в суді представництво інтересів громадянина або держави в

порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії адміністративного процесу. Представляючи в адміністративному суді інтереси громадянина або держави, прокурор реалізує виключно конституційні положення, закріплені у статтях 3, 13 Основного Закону, відповідно до яких держава зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, а також усіх суб'єктів права власності та господарювання.

Прокурор діє від імені державного органу – прокуратури, на яку законодавством покладені наглядово-представницькі функції. Для підтвердження своїх повноважень в адміністративному судочинстві прокурору не потрібно надавати адміністративному суду ніяких документів (довіреностей), бо він виконує обов'язки, що надані йому законом. Його діяльність може бути віднесена до представництва, яке є самостійним інститутом адміністративного процесуального права, оскільки саме Конституція є базовою підставою участі прокурора в адміністративному процесі. Підставою представництва прокурором у суді інтересів держави є наявність або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів унаслідок протиправних діянь фізичних або юридичних осіб, що вчинюються у відносинах між ними або з державою.

Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, спрямований на забезпечення встановленого порядку, виявлення й розкриття злочинів, розгляду заяв і повідомлень про них, законності здійснення оперативних заходів, слідства, правомірності прийнятих зазначеними органами рішень. Розслідування злочинів – це така діяльність, у якій зведено до мінімуму будь-які «зовнішні» види контролю (наприклад, народний, громадський, позавідомчий). У зв'язку з чим прокурорський нагляд тут має бути максимальний, з імперативними повноваженнями прокурора.

Аналіз змісту даної функції дає змогу зрозуміти, що вона охоплює кримінально-процесуальну та оперативно-розшукову діяльність суб'єктів, за

якими право на її здійснення закріплене законом, тобто її назва не відповідає змісту, оскільки нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство передбачає нагляд за додержанням ними всіх законів (наприклад, трудового законодавства).

Прокурорський нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю поширено на оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, органів Державної фіскальної служби, органів і установ Державної пенітенціарної служби України.

Значення прокурорського нагляду на цьому комплексному напрямі правоохоронної діяльності важко переоцінити. Як відомо, під час провадження оперативно-розшукової діяльності, дізнання та попереднього слідства неминуче зачіпають, а часто й суттєво обмежують права й законні інтереси громадян, гарантовані Конституцією та іншими законами (право на свободу, недоторканність тощо).

Під час виконання професійного обов'язку з додержання порядку розгляду заяв і повідомлень про злочини прокурор повинен стежити за тим, щоб усі заяви та повідомлення було зареєстровано й своєчасно прийнято щодо них одне з таких рішень: порушено кримінальну справу; відмовлено в порушенні кримінальної справи; заяву направлено на розгляд за належністю.

Порядок досудового слідства детально регламентовано Кримінальним процесуальним кодексом України. Прокурорський нагляд за безумовним його додержанням є однією з гарантій забезпечення прав учасників кримінального процесу (підозрюваних, обвинуваченого, потерпілого, свідків), невідворотності відповідальності за вчинений злочин. Одночасно слід звернути увагу на підвищення ролі також судового контролю за розслідуванням кримінальних справ. Ця загальновизнана розвинутими правовими системами тенденція в Україні знаходить своє втілення в зміні порядку проведення обшуку житла, прослуховування телефонних розмов, взяття особи під варту.

Нагляд за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних із обмеженнями особистої свободи громадян. Прокуратура, здійснюючи цю функцію, покликана забезпечити, з одного боку, законність перебування затриманих, заарештованих, осіб, що за вироком суду перебувають у місцях відбування покарання у вигляді арешту, обмеження та позбавлення волі, а з іншого – законність діяльності закладів для виконання судових рішень у кримінальних справах і закладів, що застосовують інші заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян.

Цей напрям прокурорської діяльності суттєво відрізняється від інших як за методами його здійснення, так і за повноваженнями. Прокурор не тільки перевіряє законність правових актів, які видає адміністрація установи виконання покарань, а й здійснює нагляд за законністю всієї діяльності цієї установи.

Згідно з вимогами законодавства, прокуратура здійснює нагляд для того, щоб своєчасно й правильно виконували вироки; утримання засуджених у місцях відбування покарання у вигляді арешту, обмеження та позбавлення волі проводили не інакше, як на підставах і в порядку, встановлених законом; було забезпечено додержання встановлених законом прав і обов'язків засуджених; було виконано законодавство про умовно-дострокове звільнення засуджених від відбуття покарання.

Предметом нагляду є додержання законності під час перебування осіб у місцях утримання затриманих, попереднього ув'язнення, інших установах, що виконують покарання або заходи примусового характеру, які призначає суд, додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку та умов утримання або відбування покарання особами в цих установах, їхніх прав і виконання ними своїх обов'язків.

Прокурор має широкі наглядові повноваження. Він може в будь-який час відвідувати піднаглядні заклади, опитувати осіб, яких там тримають,

знайомитися з усіма документами та матеріалами, перевіряти відповідність закону наказів і розпоряджень адміністрації місць позбавлення волі.

Йому також надано право вимагати від посадових осіб створення належних умов, що забезпечують права затриманих, осіб, узятих під варту, засуджених і осіб, щодо яких застосовано примусові заходи. Він може також отримувати від згаданих посадових осіб пояснення. Прокурор наділений повноваженнями відмінити незаконне дисциплінарне стягнення, накладене на особу, яка відбуває покарання, або негайно звільнити її своєю постановою з дисциплінарного ізолятора, приміщення камерного типу, карцеру, з-під варти, якщо встановлено, що особу затримано або взято під варту без законних підстав.

Ця функція прокуратури ґрунтовно відрізняється від інших за методами її здійснення. Прокурор не тільки перевіряє законність правових актів, які видає адміністрація установи виконання покарань, а й здійснює нагляд за законністю всієї діяльності цієї установи.

Згідно з вимогами законодавства, прокурорський нагляд здійснюється з метою своєчасного і правильного виконання вироку; належного утримання засуджених у місцях відбування покарання у вигляді арешту, обмеження та позбавлення волі виключно на підставах і в порядку, встановлених чинним законодавством; забезпечення додержання встановлених законодавством України прав і обов'язків засуджених; виконання законодавства про умовно-дострокове звільнення засуджених від відбуття покарання.

Виконання прокуратурою цієї функції спрямовано також на виконання Україною підписаних міжнародно-правових угод і конвенцій, зокрема Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародних стандартних правил поведіння з ув'язненими, Зводу принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню або ув'язненню в будь-якій формі.

Новелою конституційного законодавства України є віднесення до функції загального нагляду прокуратури функції нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої

влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (п. 5 ст. 121 Конституції України). Це завдання прокуратури України логічно розвиває положення ст. 3 Основного Закону, відповідно до якої права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

З метою здійснення зазначеної функції прокуратура має обмежувати неправомірну або таку, що межує з правопорушенням, дію чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб передбаченими Конституцією та законами України засобами в межах своєї компетенції.

Загальний нагляд здійснюється Генеральним прокурором та підпорядкованими йому прокурорами стосовно органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, а також щодо організацій, підприємств і установ, незалежно від форми їх власності, службових осіб і в окремих визначених законом випадках – громадян України.

6.3 Організаційні основи системи прокуратури України

Згідно з Законом України «Про прокуратуру» (ст. 7), прокуратура становить єдину систему, до якої входять: Генеральна прокуратура України, регіональні прокуратури, місцеві прокуратури, військові прокуратури та Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

До військових прокуратур, зокрема, належать Головна військова прокуратура (на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України), військові прокуратури регіонів (на правах регіональних), військові прокуратури гарнізонів та інші військові прокуратури (на правах місцевих), перелік яких визначається в Додатку до Закону України «Про прокуратуру».

Єдність системи прокуратури України забезпечується:

- єдиними засадами організації та діяльності прокуратури;

- єдиним статусом прокурорів;
- єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності прокурорів;
- фінансуванням прокуратури виключно з Державного бюджету України;
- вирішенням питань внутрішньої діяльності прокуратури органами прокурорського самоврядування.

Як діяльність будь-якої організації, побудова та функціонування системи прокуратури ґрунтується на певних засадах, які є визначальними в діяльності прокуратури:

- верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю;
- законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності;
- територіальності;
- презумпції невинуватості;
- незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків;
- політичної нейтральності прокуратури;
- недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади;
- поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом;
- прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання;
- неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Найвищим органом в системі прокуратури є Генеральна прокуратура України, яка організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури з метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури. Генеральна

прокуратура України є органом прокуратури вищого рівня щодо регіональних та місцевих прокуратур, а регіональна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо місцевих прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної регіональної прокуратури.

У структурі Генеральної прокуратури України утворюються департаменти, управління та відділи. Управління та відділи можуть бути самостійними або входити до складу департаменту (управління). Положення про самостійні структурні підрозділи Генеральної прокуратури України затверджуються Генеральним прокурором України. Також у Генеральній прокуратурі України утворюється (на правах самостійного структурного підрозділу) Головна військова прокуратура, яку очолює заступник Генерального прокурора України – Головний військовий прокурор.

Генеральну прокуратуру України очолює Генеральний прокурор України, який має першого заступника та чотирьох заступників, а також заступника Генерального прокурора України – Головного військового прокурора.

Відповідно до своїх повноважень Генеральний прокурор України:

- представляє прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями, а також прокуратурами інших держав та міжнародними організаціями;

- організовує діяльність органів прокуратури України, у тому числі визначає межі повноважень Генеральної прокуратури України, регіональної та місцевих прокуратур в частині виконання конституційних функцій;

- призначає прокурорів на адміністративні посади та звільняє їх з адміністративних посад у випадках та порядку, встановлених цим Законом;

- у встановленому цим Законом порядку на підставі рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів приймає рішення про застосування до прокурора Генеральної прокуратури України, прокурора

регіональної чи місцевих прокуратур дисциплінарного стягнення або щодо неможливості подальшого перебування їх на посаді прокурора;

- призначає на посади та звільняє з посад прокурорів Генеральної прокуратури України у випадках та порядку, встановлених цим Законом;

- у десятиденний строк із дня вивільнення посади повідомляє Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів про наявність вакантної або тимчасово вакантної посади у Генеральній прокуратурі України;

- здійснює розподіл обов'язків між першим заступником та заступниками Генерального прокурора України;

- затверджує акти з питань щодо внутрішньої організації діяльності органів прокуратури;

- забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів Генеральної прокуратури України;

- затверджує загальні методичні рекомендації для прокурорів з метою забезпечення однакового застосування норм законодавства України під час здійснення прокурорської діяльності;

- виконує інші повноваження, передбачені цим та іншими законами України.

Генеральний прокурор України видає накази з питань, що належать до його адміністративних повноважень, у межах своїх повноважень, на основі та на виконання Конституції і законів України. Особливостями наказів Генерального прокурора України є те, що у разі наявності в них нормативно-правового змісту, такі накази підлягають державній реєстрації Міністерством юстиції України та включаються до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів. Після включення до цього реєстру накази Генерального прокурора України публікуються в офіційних друкованих виданнях. У такому випадку ці накази набирають чинності з дня офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими актами, але не раніше дня офіційного опублікування. Окрім цього, усі накази Генерального прокурора України

оприлюднюються на офіційному веб-сайті Генеральної прокуратури України з додержанням вимог режиму таємності.

У разі відсутності Генерального прокурора України його повноваження здійснює перший заступник Генерального прокурора України, а в разі відсутності першого заступника – один із заступників Генерального прокурора України.

У Генеральній прокуратурі України утворюється (на правах самостійного структурного підрозділу) Спеціалізована антикорупційна прокуратура, на яку покладаються такі функції:

- здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України;
- підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях;
- представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями.

У межах реалізації своїх функцій Спеціалізована антикорупційна прокуратура здійснює міжнародне співробітництво.

Заступник Генерального прокурора України – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури:

- представляє Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру у відносинах з державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, громадськими об'єднаннями, міжнародними організаціями та іноземними органами влади;
- організовує діяльність Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- здійснює розподіл обов'язків між першим заступником та заступником керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- визначає після початку досудового розслідування прокурора, який здійснює повноваження прокурора у конкретному кримінальному провадженні;

- визначає групу прокурорів, які здійснюють повноваження прокурорів в особливо складному кримінальному провадженні, а також прокурора для керівництва такою групою;

- погоджує прийняття на роботу та звільнення з роботи працівників Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, які не є прокурорами;

- в десятиденний строк з дня їх виникнення повідомляє Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів України про наявність вакантних або тимчасово вакантних посад у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі;

- контролює ведення та аналіз статистичних даних, організовує вивчення і узагальнення практики застосування законодавства та інформаційно-аналітичне забезпечення підлеглих прокурорів з метою підвищення якості здійснення ними своїх функцій;

- забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- виконує інші повноваження, передбачені цим та іншими законами України.

До регіональних прокуратур, які входять в систему прокуратури України, належать: прокуратури областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя.

У структурі регіональної прокуратури утворюються підрозділи – управління та відділи.

Регіональну прокуратуру очолює керівник регіональної прокуратури – прокурор області, Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя, який має першого заступника та не більше трьох заступників.

Керівник регіональної прокуратури:

- представляє регіональну прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями;

- організовує діяльність регіональної прокуратури;

- призначає на посади та звільняє з посад прокурорів регіональних та місцевих прокуратур у встановленому цим Законом порядку;
- затверджує акти з питань, що стосуються організації діяльності регіональної прокуратури;
- у десятиденний строк з моменту вивільнення посади повідомляє Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів про наявність вакантної або тимчасово вакантної посади у регіональній прокуратурі;
- забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів регіональної прокуратури;
- призначає на адміністративні посади та звільняє з адміністративних посад прокурорів у випадках та порядку, встановлених цим Законом;
- у встановленому цим Законом порядку на підставі рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів приймає рішення про застосування до прокурора регіональної та місцевої прокуратури дисциплінарного стягнення або щодо неможливості подальшого перебування його на посаді прокурора;
- контролює ведення та аналіз статистичних даних, організовує вивчення та узагальнення практики застосування законодавства та інформаційно-аналітичне забезпечення прокурорів з метою підвищення якості здійснення ними своїх функцій;
- виконує інші повноваження, передбачені цим та іншими законами України.

Керівник регіональної прокуратури видає накази з питань, що належать до його адміністративних повноважень. У разі відсутності керівника регіональної прокуратури його повноваження здійснює перший заступник керівника регіональної прокуратури, а в разі його відсутності – один із заступників керівника регіональної прокуратури.

Щодо місцевих прокуратур, то це є найдрібніша ланка в системі прокуратури України. Перелік та територіальна юрисдикція місцевих прокуратур визначається в додатку Закону України «Про прокуратуру».

У структурі місцевої прокуратури, в разі необхідності, утворюються відділи.

Місцеву прокуратуру очолює керівник місцевої прокуратури, який має першого заступника та не більше двох заступників. До повноважень керівника місцевої прокуратури належить:

- представництво місцевої прокуратури у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями;

- організація діяльності місцевої прокуратури;

- у десятиденний строк із дня вивільнення посади повідомлення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів про наявність вакантної або тимчасово вакантної посади у місцевій прокуратурі;

- забезпечення виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів місцевої прокуратури;

- призначення на адміністративні посади та звільнення з адміністративних посад прокурорів;

- контроль ведення та аналіз статистичних даних, організація та узагальнення практики застосування законодавства, інформаційно-аналітичне забезпечення прокурорів з метою підвищення якості здійснення ними своїх функцій;

- виконання інших повноважень, передбачених законодавством.

Керівник місцевої прокуратури видає накази з питань, що належать до його адміністративних повноважень. У разі відсутності керівника місцевої прокуратури його повноваження здійснює перший заступник керівника місцевої прокуратури, а в разі його відсутності – один із заступників керівника місцевої прокуратури.

В статті 14 Закону України «Про прокуратуру» законодавець встановив максимальну чисельність працівників органів прокуратури – в межах 15 тисяч осіб зі зменшення кількості прокурорів з 1 січня 2018 року до 10 тисяч осіб.

6.4 Статус прокурора. Порядок зайняття посади прокурора та звільнення прокурора

Прокурором органу прокуратури є:

- Генеральний прокурор України, перший заступник Генерального прокурора України, заступник Генерального прокурора України, заступник Генерального прокурора України – Головний військовий прокурор, заступник Генерального прокурора України – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;

- керівник підрозділу Генеральної прокуратури України (у тому числі перший заступник та заступник Головного військового прокурора, керівник підрозділу Головної військової прокуратури на правах структурного підрозділу Генеральної прокуратури України) та його заступник;

- прокурор Генеральної прокуратури України (у тому числі Головної військової прокуратури та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури на правах самостійних структурних підрозділів Генеральної прокуратури України);

- керівник регіональної прокуратури (у тому числі військової прокуратури на правах регіональної), перший заступник керівника регіональної прокуратури, заступник керівника регіональної прокуратури;

- керівник підрозділу регіональної прокуратури (у тому числі військової прокуратури на правах регіональної) та його заступник;

- прокурор регіональної прокуратури (у тому числі військової прокуратури на правах регіональної);

- керівник місцевої прокуратури (у тому числі військової прокуратури на правах місцевої), перший заступник керівника місцевої прокуратури, заступник керівника місцевої прокуратури;

- керівник підрозділу місцевої прокуратури (у тому числі військової прокуратури на правах місцевої) та його заступник;

- прокурор місцевої прокуратури (у тому числі військової прокуратури на правах місцевої).

Усі прокурори в Україні мають єдиний статус незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України чи адміністративної посади, яку прокурор обіймає у прокуратурі.

Особлива увага в системі прокуратури відводиться гарантіям незалежності прокурора. Зокрема, така гарантія забезпечується:

- особливим порядком його призначення на посаду, звільнення з посади, притягнення до дисциплінарної відповідальності;

- порядком здійснення повноважень, визначеним процесуальним та іншими законами;

- заборонаю незаконного впливу, тиску чи втручання у здійснення повноважень прокурора;

- установленим законом порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури;

- належним матеріальним, соціальним та пенсійним забезпеченням прокурора;

- функціонуванням органів прокурорського самоврядування;

- визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки прокурора, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту.

Здійснюючи функції прокуратури, прокурор є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску, втручання і керується у своїй діяльності лише Конституцією та законами України.

Прокурор призначається на посаду безстроково та може бути звільнений з посади, його повноваження на посаді можуть бути припинені лише з підстав та в порядку, передбачених цим Законом. Про початок кримінального провадження стосовно прокурора негайно повідомляється Генеральний прокурор України.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інші державні органи, їх посадові та службові особи, а також фізичні та юридичні особи і їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність прокурора та утримуватися від здійснення у будь-якій формі впливу на прокурора з метою перешкоджання виконанню службових обов'язків або прийняття ним незаконного рішення.

У разі необхідності, прокурор має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради прокурорів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за його участю та вжити в межах своїх повноважень, передбачених цим Законом, необхідних заходів для усунення загрози.

У зв'язку з одночасним перебуванням у статусі державного службовця, на прокурора поширюються вимоги щодо несумісності, а саме: перебування на посаді прокурора несумісне з обійманням посади в будь-якому органі державної влади, іншому державному органі, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом на державних виборних посадах (такі вимоги не поширюються на участь прокурорів у діяльності виборних органів релігійних та громадських організацій); на прокурора поширюються обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, визначені Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»; прокурор не може належати до політичної партії, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках.

Порядок зайняття посади прокурора.

Генеральний прокурор України призначається на посаду Президентом України за згодою Верховної Ради України. Президент України надсилає до Верховної Ради України письмове подання про надання згоди на призначення кандидата на посаду Генерального прокурора України. Порядок надання згоди на призначення на посаду Президентом України Генерального прокурора України встановлюється Регламентом Верховної Ради України. Рішення Верховної Ради України про відмову у наданні згоди на призначення на посаду

Генерального прокурора України є підставою для письмового подання Президента України про надання згоди на призначення іншого кандидата.

Строк повноважень Генерального прокурора України становить п'ять років. Одна і та сама особа не може бути призначена на посаду Генерального прокурора України більше ніж на один строк.

На посаду Генерального прокурора України може бути призначений громадянин України, який: має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше 10 років, володіє державною мовою, відповідає вимогам до кандидатів на посаду прокурора, має високі морально-ділові, професійні якості та організаторські здібності.

Прокурором Генеральної прокуратури України може бути призначений громадянин України, який має стаж роботи на посаді прокурора не менше п'яти років.

Прокурором регіональної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має стаж роботи на посаді прокурора не менше трьох років.

Прокурором місцевої прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою.

Військовими прокурорами призначаються громадяни з числа офіцерів, які проходять військову службу або перебувають у запасі і мають вищу юридичну освіту, за умови укладення ними контракту про проходження служби осіб офіцерського складу у військовій прокуратурі.

Порядок проходження військової служби громадянами України у військовій прокуратурі визначається відповідним положенням, яке затверджується Президентом України. В окремих випадках, за наказом Генерального прокурора України, на посади прокурорів та слідчих військової прокуратури можуть бути призначені особи, які не є військовослужбовцями і не перебувають у запасі.

Не може бути призначена на посаду прокурора особа, яка:

- визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною;
- має захворювання, що перешкоджає виконанню обов'язків прокурора;
- має незняту чи непогашену судимість або на яку накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення.

Добір кандидатів на посаду прокурора місцевої прокуратури. Добір кандидатів на посаду прокурора здійснюється на конкурсних засадах із числа осіб, які відповідають вимогам до кандидатів на посади прокурора, та за результатами кваліфікаційного іспиту. Кожен, хто відповідає встановленим вимогам до кандидата на посаду прокурора, має право звернутися до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів із заявою про участь у доборі кандидатів на посаду прокурора.

Добір кандидатів та їх призначення на посаду прокурора здійснюється в порядку, визначеному Законом України «Про прокуратуру» та включає наступні етапи:

1) прийняття Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів рішення про проведення добору кандидатів на посаду прокурора, що розміщується на офіційному веб-сайті Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів та повинно містити виклад передбачених цим Законом вимог, яким має відповідати кандидат на посаду прокурора, а також перелік документів, що подаються до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, і кінцевий термін їх подання;

2) подання особами, які виявили бажання стати прокурором, до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів відповідної заяви та документів, визначених цим Законом;

3) здійснення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів на основі поданих кандидатами на посаду прокурора документів перевірки відповідності осіб вимогам, установленим до кандидата на посаду прокурора;

4) складання особами, які відповідають установленим вимогам до кандидата на посаду прокурора, кваліфікаційного іспиту;

5) оприлюднення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів на офіційному веб-сайті списку кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит;

6) організацію Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів спеціальної перевірки кандидатів, які успішно склали кваліфікаційний іспит;

7) визначення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів рейтингу кандидатів на посаду прокурора серед осіб, які успішно склали кваліфікаційний іспит та щодо яких проведено спеціальну перевірку, а також зарахування їх до резерву на заміщення вакантних посад прокурорів;

8) проходження кандидатом на посаду прокурора спеціальної підготовки в Національній академії прокуратури України;

9) оголошення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів у разі відкриття вакантних посад прокурорів конкурсу на зайняття таких посад серед кандидатів, які перебувають у резерві та пройшли спеціальну підготовку;

10) проведення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів конкурсу на зайняття вакантних посад прокурорів на основі рейтингу кандидатів;

11) направлення Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів подання керівнику місцевої прокуратури щодо призначення кандидата на посаду прокурора;

12) призначення особи на посаду прокурора;

13) складення особою присяги прокурора.

Відмінним від загального правила є призначення прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, яке має свої особливості. Зокрема, призначення прокурорів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури здійснюється керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури за результатами відкритого конкурсу, який проводить конкурсна комісія у складі керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури та визначених ним і Генеральним прокурором України осіб. Склад комісії та

порядок проведення нею такого конкурсу визначаються керівником Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Звільнення прокурора з посади.

Генеральний прокурор України звільняється з адміністративної посади Президентом України за згодою Верховної Ради України:

- у зв'язку з поданням заяви про дострокове припинення повноважень на адміністративній посаді за власним бажанням;

- на підставі подання Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів або Вищої ради юстиції.

Повноваження Генерального прокурора України на адміністративній посаді припиняються також у разі:

- висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору України, що має наслідком його відставку з цієї адміністративної посади;

- закінчення строку перебування на посаді Генерального прокурора України.

Що характерно, звільнення Генерального прокурора України з адміністративної посади або припинення повноважень Генерального прокурора України на адміністративній посаді не припиняє його повноважень прокурора.

До загальних умов звільнення прокурора з посади належать:

- неможливість виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

- порушення вимог щодо несумісності;

- набрання законної сили судовим рішенням про притягнення прокурора до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення;

- неможливість переведення на іншу посаду або відсутність згоди на це у зв'язку з безпосереднім підпорядкуванням близькій особі;

- набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо прокурора;

- припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;

- подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням;

- неможливість подальшого перебування на тимчасово вакантній посаді;
- ліквідація чи реорганізація органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури.

Військовослужбовці військової прокуратури можуть бути звільнені з військової служби відповідно до законодавства, що регулює порядок її проходження, а також у зв'язку з переведенням на інші посади в органи прокуратури України або за власним бажанням.

Повноваження прокурора припиняються у зв'язку з:

- 1) досягненням шістдесяти п'яти років;
- 2) смертю;
- 3) визнанням його безвісно відсутнім або оголошенням померлим;
- 4) рішенням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора.

6.5 Дисциплінарна відповідальність працівників прокуратури

Працівники прокуратури повинні мати високі моральні якості, бути принциповими і непримиренними до порушень законів, поєднувати виконання своїх професійних обов'язків з громадянською мужністю, справедливістю та непідкупністю. Вони повинні особисто суворо додержувати вимог закону, виявляти ініціативу в роботі, підвищувати її якість та ефективність і сприяти своєю діяльністю утвердженню верховенства закону, забезпеченню демократії, формуванню правосвідомості громадян, поваги до законів, норм та правил суспільного життя.

Будь-які порушення працівниками прокуратури законності та службової дисципліни підривають авторитет прокуратури, завдають шкоди інтересам держави та суспільства.

Закон України «Про прокуратуру» визначає наступні підстави для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності:

- 1) невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків;

- 2) необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;
- 3) розголошення таємниці, що охороняється законом, яка стала відомою прокуророві під час виконання повноважень;
- 4) порушення встановленого законом порядку подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру;
- 5) вчинення дій, що порочать звання прокурора і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності, у чесності та непідкупності органів прокуратури;
- 6) систематичне (два і більше разів протягом одного року) або одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;
- 7) порушення правил внутрішнього службового розпорядку;
- 8) втручання чи будь-який інший вплив прокурора у випадках чи порядку, не передбачених законодавством, у службову діяльність іншого прокурора, службових, посадових осіб чи суддів, у тому числі шляхом публічних висловлювань стосовно їх рішень, дій чи бездіяльності, за відсутності при цьому ознак адміністративного чи кримінального правопорушення;
- 9) публічне висловлювання, яке є порушенням презумпції невинуватості.

Притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності у той же час не виключає можливості притягнення його до адміністративної чи кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом.

До гарантій діяльності прокурора можна віднести також те, що виправдання особи або закриття стосовно неї судом кримінального провадження не може бути підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора, який здійснював процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та/або підтримання державного обвинувачення у цьому провадженні, крім випадків умисного порушення ним вимог законодавства чи неналежного виконання службових обов'язків.

Дисциплінарне провадження щодо прокурора здійснюється Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів. Під час здійснення дисциплінарного провадження, в залежності від обставин, які розглядаються,

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів може прийняти рішення про атестацію прокурора.

За результатами дисциплінарного провадження Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів приймає одне з рішень:

1. Про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності (у разі, якщо в діях прокурора наявний склад дисциплінарного проступку).

2. Про закриття дисциплінарного провадження (у разі відсутності підстав для накладення на прокурора дисциплінарного стягнення).

У разі притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, на нього можуть бути накладені такі дисциплінарні стягнення:

1) догана;

2) заборона на строк до одного року на переведення до органу прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду (крім Генерального прокурора України);

3) звільнення з посади в органах прокуратури.

Прокурор протягом одного року з дня накладення на нього дисциплінарного стягнення вважається таким, який притягувався до дисциплінарної відповідальності. До закінчення річного строку прокурор, який не допустив порушення законодавства та сумлінно й професійно здійснював свої службові обов'язки, може бути визнаний таким, який не притягувався до дисциплінарної відповідальності. Для цього відповідне рішення має прийняти Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів за результатом розгляду клопотання керівника відповідного органу прокуратури. Вказане рішення може бути прийняте не раніш як:

1) через шість місяців із дня накладення на прокурора дисциплінарного стягнення у вигляді догани;

2) після закінчення половини строку, визначеного Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів, – у разі накладення дисциплінарного стягнення у вигляді заборони на строк до одного року на переведення до органу

прокуратури вищого рівня чи на призначення на вищу посаду в органі прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду.

За результатами дисциплінарного провадження Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів може також прийняти рішення про неможливість подальшого перебування особи на посаді прокурора (крім Генерального прокурора України). Таке рішення може бути прийняте у разі:

1) якщо дисциплінарний проступок, вчинений прокурором, має характер грубого порушення;

2) якщо прокурор вчинив дисциплінарний проступок, перебуваючи у статусі прокурора, який притягувався до дисциплінарної відповідальності.

У разі якщо Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів за результатами дисциплінарного провадження стосовно прокурора, який обіймає адміністративну посаду, встановила неналежне виконання ним посадових обов'язків, установлених для відповідної адміністративної посади, Комісія у випадках, коли призначення на таку посаду відповідно до цього Закону здійснюється за рекомендацією Ради прокурорів України, ініціює перед Радою прокурорів України розгляд питання про внесення рекомендації щодо звільнення прокурора з адміністративної посади.

Також Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія прокурорів має право ініціювати перед Вищою радою юстиції розгляд питання щодо порушення прокурором вимог щодо несумісності, у разі виявлення такого порушення під час дисциплінарного провадження.

Законодавець передбачив право прокурора на оскарження рішення, прийнятого за результатами дисциплінарного провадження: прокурор може оскаржити таке рішення до адміністративного суду або до Вищої ради юстиції протягом одного місяця з дня вручення йому чи отримання ним поштою копії рішення.

Подання адміністративного позову до суду на рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності або про неможливість подальшого

перебування особи на посаді прокурора не зупиняє дію такого рішення, але суд у порядку забезпечення адміністративного позову може відповідною ухвалою зупинити дію рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів про притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності або про неможливість подальшого перебування особи на посаді. Розгляд адміністративного позову щодо оскарження рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів здійснюється в порядку, визначеному Кодексом адміністративного судочинства України.

6.6 Прокурорське самоврядування

Прокурорське самоврядування – це самостійне колективне вирішення прокурорами питань внутрішньої діяльності прокуратури, до яких належать питання організаційного забезпечення прокуратури та діяльності прокурорів, соціального захисту прокурорів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані з виконанням повноважень прокурорів.

Завданнями прокурорського самоврядування є:

- забезпечення організаційної єдності функціонування органів прокуратури, підвищення якості роботи прокурорів;
- зміцнення незалежності прокурорів, захисту від втручання в їх діяльність;
- участі у визначенні потреб кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення прокурорів, а також контролю за додержанням установлених нормативів такого забезпечення;
- обрання чи призначення прокурорів до складу інших органів у випадках та в порядку, встановлених законом.

Прокурорське самоврядування здійснюється у двох організаційних формах:

1. Через всеукраїнську конференцію працівників прокуратури.
2. Через Раду прокурорів України.

Всеукраїнська конференція працівників прокуратури є найвищим органом прокурорського самоврядування. До її повноважень належить:

1) заслуховування звіту Ради прокурорів України про виконання завдань органів прокурорського самоврядування, стан фінансування та організаційного забезпечення діяльності прокуратури;

2) призначення членів Вищої ради юстиції та прийняття рішення про припинення їх повноважень відповідно до Конституції і законів України;

3) призначення членів Ради прокурорів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;

4) затвердження Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури та положення про Раду прокурорів України;

5) прийняття положення про порядок роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів;

6) звернення до органів державної влади та їх посадових осіб із пропозиціями щодо вирішення питань діяльності прокуратури;

7) розгляд інших питань прокурорського самоврядування та здійснення інших повноважень відповідно до закону.

Всеукраїнська конференція працівників прокуратури приймає з питань, що належать до її компетенції, рішення, що є обов'язковими для Ради прокурорів України та будь-яких прокурорів.

Всеукраїнська конференція працівників прокуратури може бути черговою – скликається Радою прокурорів України один раз на два роки, та позачерговою – скликається у разі необхідності за рішенням Ради прокурорів України.

У період між всеукраїнськими конференціями працівників прокуратури вищим органом прокурорського самоврядування є Рада прокурорів України. До складу Ради прокурорів України входять тринадцять осіб, з яких: два представники (прокурори) від Генеральної прокуратури України; чотири представники (прокурори) від регіональних прокуратур; п'ять представників (прокурорів) від місцевих прокуратур; два представники (вчені), призначені

з'їздом представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ.

Рада прокурорів України є повноважною за умови обрання не менше дев'яти членів, які здійснюють свої повноваження на громадських засадах. Строк повноважень члена Ради прокурорів України становить п'ять років без права повторного обрання.

Рада прокурорів України у період між всеукраїнськими конференціями працівників прокуратури організовує виконання рішень конференції, а також вирішує питання щодо скликання та проведення всеукраїнської конференції працівників прокуратури.

Відповідно до покладених на неї повноважень, Рада прокурорів України:

1) вносить рекомендації про призначення та звільнення прокурорів з адміністративних посад. У разі якщо Генеральний прокурор України не погоджується з рекомендованою Радою прокурорів України кандидатурою і відмовляє у призначенні на посаду, він вносить на розгляд Ради прокурорів України іншу кандидатуру;

2) організовує впровадження заходів щодо забезпечення незалежності прокурорів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності прокуратур;

3) розглядає питання правового захисту прокурорів, соціального захисту прокурорів та членів їхніх сімей і приймає відповідні рішення з цих питань;

4) розглядає звернення прокурорів та інші повідомлення про загрозу незалежності прокурорів, вживає за наслідками розгляду відповідних заходів (повідомляє відповідні органи про підстави для притягнення до кримінальної, дисциплінарної чи іншої відповідальності; ініціює розгляд питання щодо вжиття заходів забезпечення безпеки прокурорів; оприлюднює заяви від імені прокурорського корпусу про факти порушення незалежності прокурора; звертається до міжнародних організацій з відповідними повідомленнями тощо);

5) розглядає звернення щодо неналежного виконання прокурором, який обіймає адміністративну посаду, посадових обов'язків, встановлених для відповідної адміністративної посади;

6) звертається з пропозиціями про вирішення питань діяльності прокуратури до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

7) здійснює контроль за виконанням рішень органів прокурорського самоврядування;

8) здійснює інші повноваження, передбачені Законом України «Про прокуратуру».

Забезпечення роботи всеукраїнської конференції працівників прокуратури, діяльності Ради прокурорів України здійснюється Генеральною прокуратурою України за рахунок коштів Державного бюджету України.

Контрольні питання

1. Які функції покладаються на прокуратуру?
2. На яких засадах ґрунтується діяльність прокуратури?
3. Що входить в систему прокуратури України?
4. Правовий статус Генерального прокурора України.
5. Розкрийте особливості організації і діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.
6. Що належить до повноважень керівника місцевої прокуратури?
7. Які гарантії незалежності прокурора передбачені Законом України «Про прокуратуру»?
8. Які є підстави для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2014. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст.15.
2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 2–3. – Ст. 12.
3. Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України: Постанова Верховної Ради України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 4. – Ст. 15.
4. Про затвердження Положення про класні чини працівників органів прокуратури України: Постанова Верховної Ради України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 4. – Ст. 14.
5. Про затвердження Порядків проведення тестування та чотирирівневого відкритого конкурсу на зайняття посад у місцевих прокуратурах: Наказ Генеральної прокуратури України від 20.07.2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 59. – Ст. 1946.

6. Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників органів прокуратури: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 44. – Ст. 1697.
7. Блажівський Є. Функції прокуратури України: відповідність європейським стандартам / Є. Блажівський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 21–28.
8. Васильєв Г. Прокуратура як гарант законності в державі // Вісник податкової служби України. – 2003. – №12. – С.3.
9. Грицаєнко Л.Р. Конституційно-правовий статус прокуратури України: підручник / Л. Р. Грицаєнко. – К.: Біноватор, 2007. – 544 с.
10. Жовнір С. Система органів прокуратури за Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року / С. Жовнір // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 113–117.
11. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / [І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 528 с.
12. Сухонос В.В. Прокуратура в системі державних органів України : теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку : монографія / В.В. Сухонос ; [наук. ред. Ю. С. Шемшученко]. – Суми : Університетська книга, 2008. – 448 с.
13. Сухонос В.В. Правові та організаційні аспекти розвитку прокуратури України в сучасних умовах. – Суми : Університетська книга, 2010. – 328 с.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Про затвердження Порядку відшкодування непередбачуваних витрат у зв'язку з відкликанням прокурорів із щорічної основної або додаткової оплачуваної відпустки: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 32. – Ст. 922.
2. Про затвердження Порядку виділення коштів на поховання прокурора або особи, звільненої з посади прокурора, та визначення їх розміру: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 44. – Ст. 1392.
3. Про визначення представників Верховної Ради України у складі комісії з проведення конкурсу на зайняття адміністративних посад у Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі: Постанова Верховної Ради України від 17.09.2015 р. // Голос України. – 2015. – № 176.
4. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навчальний посібник / Р.В. Бараннік. – К. : Дакор; КНТ, 2008. – 348с.
5. Валюх В. Інтереси держави як предмет представництва прокурором в суді // Право України. – 2001. – № 2. – С. 112–114.
6. Гогусь О.В. Проблемні питання реалізації повноважень прокурора із забезпечення прав неповнолітніх на стадії досудового розслідування / О. В. Гогусь // Публічне право. – 2015. – № 2. – С. 237–244.
7. Грицаєнко Л. Конституційно-правовий статус прокуратури України / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2007. – № 1. – С. 88–90.
8. Карпов Н. Нове дослідження в галузі кримінальної процесуальної діяльності прокурора / Н. Карпов // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 1. – С. 125–127.
9. Косюта М.В. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства: монографія. – Одеса: Юридична література. – 2002. – 375 с.
10. Лебедь І. А. Роль прокурора у захисті права на медичну допомогу / І. А. Лебедь // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 8. – № 1. – С. 99–100.
11. Мичко М. До питання про загальнонаглядову діяльність прокуратури / М. Мичко // Право України. – 2009. – № 4. – С. 50-51.

12. Наулік Н. Прокуратура України: теоретико-правовий аспект діяльності у сучасних умовах / Н. Наулік // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2015. – № 2. – С. 5–10.
13. Озерський І. Представництво прокурором інтересів громадян та держави в суді (психолого-правовий аспект) / І. Озерський // Віче. – 2010. – № 6. – С. 15–17.
14. Проневич О.С. Інститут спеціалізованої антикорупційної прокуратури в європейській державно-правовій традиції / О. С. Проневич // Форум права. – 2015. – № 1. – С. 261–268.
15. Прокуратура в Україні / Відп. ред. М.О. Потебенько. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 398 с.
16. Серeda Г. Чи потрібен нагляд за додержанням і застосуванням законів? / Г. Серeda // Вісник прокуратури. – 2010. – № 2. – С. 23–28.
17. Судові та правоохоронні органи України: Академічний курс: Підручник / Нор В. Т., Анікіна Н. П., Бобечко Н. Р. – К.: ІнЮре, 2010. – 240 с.
18. Сухонос В.В. Взаємодія Генерального прокурора з Президентом та Верховною Радою України / В.В. Сухонос // Вісник прокуратури. – 2008. – № 8. – С. 66–73.
19. Сухонос В.В. Взаємодія прокуратури з органами виконавчої влади / В.В. Сухонос // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 1. – С. 89–93.
20. Сухонос В.В. Місце прокуратури серед гілок влади в Україні і за кордоном / В.В. Сухонос // Вісник прокуратури. – 2007. – № 10. – С. 71–79.
21. Сухонос В.В. Організація і діяльність прокуратури в Україні : історія і сучасність : [монографія] / В.В. Сухонос; [наук. ред. Ю. С. Шемшученко]. – Суми : Університетська книга, 2004. – 348 с.
22. Шумський П.В. Прокуратура України: Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Вентурі, 1998. – 335 с.

РОЗДІЛ 7

ОРГАНИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

7.1 Органи внутрішніх справ у системі правоохоронних органів

Процеси, які відбуваються у країні, становлення інститутів громадянського суспільства та правової держави диктують необхідність переосмислення ряду ідеологічних стереотипів, концепцій, традицій, що панували в недавньому минулому у тому числі пов'язаних з реалізацією охоронної функції права.

Правоохорона представляє одну з головних об'єктивно обумовлених функцій держави, яка виступає в ролі суб'єкта управління, що організує життєдіяльність суспільства, успішність якого можлива тільки в умовах забезпеченості належного правопорядку. З цих позицій правоохоронна діяльність держави, як суб'єкта управління являє функцію соціального управління. Організація цієї функції виконується державою за допомогою створення правоохоронної системи, що включає відповідні правоохоронні органи, а також забезпечення необхідних умов для діяльності громадських організацій та інших суб'єктів, включених в правоохоронний процес.

До недавнього часу у вітчизняному теоретичному правознавстві проблема комплексного вивчення правоохоронної системи взагалі та системи правоохоронних органів зокрема в якості предмета самостійних наукових досліджень не розглядалася. Вивчення питань, що стосуються правового статусу правоохоронних органів, здійснювалося у вузько галузевих (або прикладних) аспектах без урахування взаємозв'язків з правовою системою в цілому. При цьому поступово накопичувалося число невирішених проблем і суперечливих точок зору, що стосуються цільових установок, ціннісних детермінант, функцій як правоохоронної системи в цілому, так і окремих її складових.

Говорячи про структуру правоохоронної системи, слід особливо виділити значимість органів внутрішніх справ, специфіка правоохоронної діяльності

яких полягає в поєднанні двох «функціональних векторів»: охороні публічного права і, разом з тим, забезпеченні та захисті суб'єктивних прав і законних інтересів громадян.

Багатофункціональність органів внутрішніх справ зумовлює їх тісний зв'язок з усіма іншими, створюваними для реалізації правоохоронної функції, державними органами. Крім того, не можна недооцінювати того, що органи внутрішніх справ для вирішення поставлених перед ними завдань вступають в активну взаємодію з недержавними суб'єктами правоохоронної діяльності. Відзначаючи значимість позначеного кола проблем, доводиться констатувати явно недостатній рівень теоретико-концептуального забезпечення діяльності органів внутрішніх справ у сфері реалізації ними правоохоронної функції.

Осмислення поставлених проблем має сприяти підвищенню ефективності функціонування правоохоронної системи в цілому, і органів внутрішніх справ зокрема, визначення нових шляхів вдосконалення форм, засобів і методів правоохоронної діяльності.

При дослідженні феномену правової охорони доцільно використовувати термін «система» і застосовувати системно-структурний підхід. Сама система при цьому розуміється як впорядкована множина взаємообумовлених елементів, об'єднаних певною структурою і утворюють цілісну єдність, що володіє новими якісними характеристиками і здатне зберегти свій стан.

Пізнання системних властивостей правових явищ дозволяє:

- по-перше, виявити складові частини (компоненти, елементи) системної цілісності;
- по-друге, виявити специфічні якості кожної з частин;
- по-третє, вивчити зв'язки, відносини і залежності усередині системи;
- по-четверте, узагальнити ці складові частини в їх якісній визначеності і взаємодії, що розкриває властивості системи як єдиного цілого;
- по-п'яте, виявити функціональне призначення, ролі та ефективність впливу системи (і кожної її частини) на середу і зворотний вплив середовища на систему.

Кожна система може розглядатися як підсистема більш широкої системи. Водночас частини і компоненти цієї системи, у свою чергу, представляються як самостійні системи. Це обумовлено ієрархічністю об'єктивної дійсності.

На підставі цього правоохоронна система розглядається як складова частина правової системи суспільства, а в самій правоохоронній системі виділені нормативна підсистема, підсистема правоохоронних органів, підсистема недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності.

Правоохоронна система, виступаючи складовою частиною правової системи, включає в себе ті ж компоненти, що і правова система, але лише щодо правової охорони (на відміну від власне правового регулювання).

Якщо право здійснює дві основні функції – регулятивну та охоронну – то і правова система як цілісна сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих правових явищ включає дві основні підсистеми: праворегулятивна та правоохоронна.

Правоохоронна система в якості статичної (щодо постійної) складової включає в себе: існуючі в суспільстві ідеї і уявлення про охорону об'єктивного і суб'єктивного права (концептуальна складова), акти чинного законодавства (нормативна складова) і наділені відповідними правоохоронними функціями установи (організаційна складова); а в якості динамічної характеристики – відповідну юридичну практику – функціональну діяльність окремих суб'єктів правової охорони і взаємодія між ними.

Іншими словами правоохоронну систему можна представити у вигляді сукупності нормативної, інструментальної та процесуальної складових.

В цілому, поняття «правоохоронна система» може бути сформульовано таким чином: це комплекс державно-правових засобів, методів і гарантій, що забезпечують захист суспільних відносин від протиправних посягань.

Мета правоохоронної системи полягає в тому, щоб, по можливості, захистити людину від порушень його прав, від різного роду агресивних впливів оточуючих його явищ. Проте мета правоохоронної системи є складною, вона включає в себе не тільки охорону інтересів людини, але також інтересів

суспільства і держави.

Нормативна складова правоохоронної системи, в рамках якої необхідно виділяти:

- по-перше, групу норм, які в силу сформульованого в них приписи, покликані охороняти інтереси особистості, суспільства і держави (це, насамперед, правові обмеження, а також процесуальні норми, що визначають, наприклад, порядок подання позову, заяви, скарги тощо);

- по-друге, групу норм, які регламентують порядок формування та діяльність правоохоронних органів і організацій;

- по-третє, норми, що визначають процедурні аспекти, пов'язані з вирішенням конфліктних ситуацій у правоохоронній сфері та здійсненням заходів юридичної відповідальності щодо суб'єктів правоохоронної діяльності.

Розуміння правоохоронної системи, правоохоронного механізму як сукупності державних органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, не відповідає сучасним реаліям. Поняття «правоохоронна система» набагато ширше, ніж поняття «система правоохоронних органів», вони співвідносяться як ціле і частина.

Інструментальна складова правоохоронної системи припускає наявність суб'єктів, що здійснюють правоохоронну діяльність, і використовувати суб'єктами для досягнення цілей правової охорони засоби і методи. При цьому розгляд суб'єктного складу прямо пов'язане з питанням про правоохоронної діяльності.

У юридичній літературі можна виділити вузьке і широке розуміння правоохоронної діяльності. Найчастіше правоохоронна діяльність зв'язується з виконанням функціональних обов'язків спеціалізованими державними органами.

Поняття «правоохоронна діяльність» включає діяльність не тільки державних правоохоронних органів, а й усіх інших органів і організацій, так чи інакше задіяних у виконанні функції правоохорони.

Держава не є монополістом у правоохоронній сфері. Будь-який суб'єкт

правового спілкування, відповідно до принципу, визначеному Конституцією України, при порушенні своїх прав і свобод (або виникненні реальної загрози такого порушення) може здійснити самозахист, використовувати з метою реалізації своїх інтересів різноманітні засоби правового регулювання як самостійно, так і за допомогою інших (недержавних) суб'єктів.

Необхідно розмежовувати поняття «суб'єкт правоохоронної діяльності» і «правоохоронні органи». Дані терміни співвідносяться як загальне та приватне.

Суб'єктами правоохоронної діяльності (інститутами правоохоронної системи, складовими її суб'єктний склад) є:

- правоохоронні (державні) органи, для яких правоохоронна діяльність є основною;
- державні органи, для яких правоохоронна діяльність є неосновної (додаткової);
- недержавні організації, створені для охорони прав і законних інтересів громадян;
- недержавні організації, що здійснюють правову охорону крім своєї основної діяльності.

При цьому ті інститути, які правоохоронну діяльність здійснюють непостійно, для яких правоохоронна функція не є основною, можуть бути названі «непостійними суб'єктами правоохоронної системи». Такими (тобто суб'єктами даної системи) вони стають лише тоді, коли в силу виниклих обставин здійснюють правову охорону.

Правоохоронні органи, безсумнівно, є основою правоохоронної системи. Вони здійснюють професійну правоохоронну діяльність, в цьому їхня відмінність від усіх інших суб'єктів правоохоронної системи.

При цьому кожен з них наділений спеціальною компетенцією у сфері правової охорони.

Компетенція – визначальна політико-юридична властивість державного органу – суб'єкта правоохоронної діяльності, що показує як і яким чином він бере участь у здійсненні правоохоронної функції. Її своєрідність полягає в

тому, що в компетенції владні права тісно пов'язані з обов'язками. На основі компетенції суб'єкт правоохоронної діяльності уповноважений видавати індивідуально-конкретні правові акти, адресовані персонально певним особам і є для них юридичною основою задоволення суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків.

Компетенція не може бути єдиною для різних органів державної влади і управління, вона повинна бути конкретизована за змістом. Встановлюючи компетенцію кожного зі своїх органів, держава тим самим виробляє розподіл праці між ними.

Організацію, структуру і компетенцію правоохоронних органів визначають, насамперед, ті функції, які на них покладені. Серед них:

- конституційний контроль;
- здійснення правосуддя;
- нагляд за законністю в реалізації нормативно-правових актів;
- розслідування злочинів;
- забезпечення безпеки;
- виконання судових рішень;
- оперативно-розшукова діяльність;
- охорона громадського порядку;
- надання юридичної допомоги;
- профілактична діяльність з попередження правопорушень.

Правоохоронні органи можуть здійснювати одну або відразу декілька функцій. Всі функції правоохоронних органів безпосередньо пов'язані між собою. Це забезпечує зв'язок правоохоронних органів, визначає місце кожного в правоохоронній системі.

Крім власне суб'єктного складу інструментальна характеристика правоохоронної системи вимагає дослідження і тих юридичних засобів і методів правового впливу, які закріплені законодавчо і використовуються суб'єктами для здійснення правоохоронної діяльності. Причому від того, про які суб'єкти йтиметься (при вибраному нами широкому тлумаченні

правоохоронної діяльності), залежить характеристика засобів і методів, використовуваних в процесі реалізації правоохоронної функції. Тому їх з певною часткою умовності можна поділити на загальноправові та спеціальні.

Загальноправові охоронні засоби передбачені, перш за все, для громадян, які відповідно до Конституції України мають право захищати свої права і свободи всіма способами, які не заборонені законом. Тобто правоохоронна діяльність цих суб'єктів будується на основі дозвільного типу правового регулювання, згідно з яким «дозволено все, що прямо не заборонено законом».

Всі ж інші суб'єкти і, насамперед, спеціально створювані для здійснення правоохоронної діяльності державні органи, діють на основі дозвільного способу правового регулювання, відповідно до якого «дозволено тільки те, що дозволено законом». Для цих органів коло використовуваних для правової охорони сил і засобів встановлено в законі, а свою діяльність вони здійснюють у межах визначеної законом компетенції.

При цьому, якщо у правоохоронній системі крім інструментальної виділяється нормативна підсистема, необхідно вести мову про правотворчість, за допомогою якої відбувається фіксація як самих охоронюваних прав і законних інтересів, так і способів, засобів, прийомів, процедур їх охорони.

Роль суб'єктів правотворчості у забезпеченні правової охорони полягає в тому, що вони:

- за допомогою законодавства формулюють ті правові основи, на яких базується правопорядок;
- визначають об'єкти правової охорони;
- легалізують учасників суспільних відносин в якості суб'єктів права (включаючи деліктоздатність) і визначають їх правовий статус (систему суб'єктивних прав і обов'язків);
- встановлюють систему органів держави, що спеціалізуються на охороні правопорядку і визначають їх компетенцію;
- передбачають саму можливість, підстави та види юридичної відповідальності за неправомірну поведінку (тобто за поведінку, що

відхиляється від запропонованого або заборонене об'єктивним правом);

- визначають основи формування та функціонування недержавних суб'єктів правоохоронної діяльності.

Нормативно-правова база, що регулює відносини у сфері правової охорони, досить об'ємна і має певну ієрархічну структуру. Місце конкретного акту в цій структурі визначається, як правило, тим, який орган його прийняв і в якому порядку це було зроблено.

На наш погляд, суб'єкти правотворчості, здійснюють прийняття правових норм, покликаних формально-юридично закріпити об'єкти правової охорони та регламентувати діяльність суб'єктів правоохоронної діяльності, можуть бути включені в правоохоронну систему як непостійні її суб'єкти.

Найважливішою умовою нормального функціонування правоохоронної системи є якість законодавчої бази. Якість закону визначає міру його придатності забезпечувати поширення конструктивної соціальної активності і обмежувати деструктивні форми її прояви. Воно представлено двома взаємопов'язаними аспектами:

- соціальним, що характеризує фактичний зміст закону;
- спеціально-юридичним, відбиваючим досконалість його юридичної форми або адекватності форми фактичному вмісту закону (в тому числі своєчасності прийняття закону).

Якісним може бути лише той закон, який найбільш точно відображає специфіку як соціального, так і спеціально-юридичного.

З проблемою якості закону тісно пов'язане вимога законності в діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності. Законність в даному випадку можна визначити як заснований на Конституції та інших нормативно-правових актах режим функціонування суб'єктів правоохоронної діяльності, та інших, задіяних у даному процесі осіб, в процесі якого забезпечується неухильне дотримання та виконання законів, що дозволяє досягти цілей правової охорони.

У спеціалізованій правоохоронній діяльності виділяються наступні сторони:

- дії з виявлення, припинення, розкриття злочинів;
- застосування заходів кримінальної відповідальності і покарання яких інших замінюють їх заходів, передбачених законом, до осіб, які вчинили злочин;
- профілактична діяльність, націлена на недопущення вчинення протиправних діянь, зниження рівня злочинності;
- діяльність щодо відновлення порушених внаслідок правопорушення прав і законних інтересів, відшкодування заподіяної шкоди.

Суб'єктами професійної правоохоронної діяльності (правоохоронними органами) є суд, прокуратура, органи внутрішніх справ, органи служби безпеки, Національна гвардія, установи та органи, які виконують покарання, персонал лікувальних установ закритого типу, органи охорони кордону (прикордонна служба), державні виконавці, служба з надзвичайних ситуацій (у тому числі протипожежна служба), Уповноважений з прав людини, підрозділи Національного бюро Інтерполу.

Внутрішні справи – суспільні відносини, пов'язані із захистом та охороною прав і свобод людини та громадянина, інтересів суспільства та держави, протидії злочинності, забезпеченням публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, а також у сферах захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, цивільного захисту та міграції (імміграції та еміграції). Органи внутрішніх справ України (далі – органи внутрішніх справ) – система органів виконавчої влади та військових формувань, що беруть участь у формуванні та/або реалізують державну політику у сфері внутрішніх справ.

З моменту створення до теперішнього часу органи внутрішніх справ володіли різними за обсягом повноваженнями і, відповідно, займали різне місце в системі правоохоронних органів. Поступово відбувається звуження кола завдань, що відносяться до поліцейської функції держави, за допомогою виділення спеціальних державних органів і спеціалізації діяльності загальної поліції.

Ця тенденція характерна і для сучасного періоду. Однак найбільший обсяг правоохоронної діяльності (у тому числі за різноманітністю напрямів цієї діяльності) припадає на частку органів внутрішніх справ.

В якості основних завдань органів внутрішніх справ виступають:

- розробка та прийняття в межах своєї компетенції заходів щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, захисту об'єктів, незалежно від форм власності, забезпечення громадського порядку та громадської безпеки;

- організація та здійснення заходів щодо попередження та припинення злочинів та адміністративних правопорушень, виявлення і розкриття злочинів.

Основними видами власне правоохоронної діяльності, здійснюваної органами внутрішніх справ в даний час, є:

- контрольно-адміністративна, пов'язана з охороною громадського порядку, організацією безпеки дорожнього руху, забезпеченням безпеки деяких категорій посадових осіб правоохоронних і контролюючих органів, охороною об'єктів власності за договорами;

- кримінально-процесуальна, що включає розслідування злочинів, а також пов'язане з ним розгляд заяв і повідомлень про злочини;

- оперативно-розшукова діяльність щодо виявлення та розкриття злочинів, розшуку осіб, які вчинили злочини і сховалися від органів попереднього розслідування і суду, які втекли з місць позбавлення волі, безвісти зниклих.

Основною формою правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ є застосування права. Проте, застосування права далеко не завжди супроводжує здійснювану посадовими особами органів внутрішніх справ правоохоронну діяльність. Охорона права може і не супроводжуватися правозастосуванням, наприклад, у випадку проведення профілактичних заходів – патрулювання окремих ділянок місцевості, профілактичні бесіди з окремими громадянами або колективами (у тому числі в навчальних закладах) тощо.

Органи внутрішніх справ є поліфункціональними підрозділами такого розмаїття завдань і напрямів діяльності більше немає ні у одного з інших правоохоронних органів. Тим не менш, в якості основної функції органів

внутрішніх справ, поза всяким сумнівом, виступає функція охорони права, а їх діяльність, відповідно, орієнтована на захист законних інтересів особистості, суспільства і держави.

Для ефективної реалізації правоохоронної функції органів внутрішніх справ наділені відповідними повноваженнями, у тому числі пов'язаними з можливістю у визначених законом випадках застосовувати заходи примусу.

Разом з тим, саме для органів внутрішніх справ характерна функція соціального обслуговування населення. Даний факт визначає особливе місце і роль органів внутрішніх справ у правоохоронній системі в цілому і в системі правоохоронних органів зокрема. Цим також зумовлена наявність багатосторонніх структурних зв'язків органів внутрішніх справ як з державними, так і з недержавними суб'єктами правоохоронної діяльності.

Взаємодія як діяльне прояв цілісності будь-якої системи органічно притаманне їй. У силу цього взаємодія носить об'єктивний характер. Однак узгоджена спільна діяльність елементів системи може мати різну ефективність.

Спільна робота органів внутрішніх справ з іншими суб'єктами правоохоронної системи має на увазі правовідносини між органами внутрішніх справ з одного боку, та іншими органами і організаціями щодо забезпечення правопорядку – з іншого. Спільна робота знаходить вираз у двох основних напрямках: взаємодія і сприяння.

Взаємодія органів внутрішніх справ з іншими суб'єктами правоохоронної системи – це здійснювані на основі законодавства спільні, узгоджені за цілями, завданнями, методам і засобам їх досягнення, дії суб'єктів правоохоронної діяльності щодо створення сприятливих умов (гарантій) для самостійної правомірною реалізації громадянами своїх прав і захист (відновленню) порушених прав.

Якісною ознакою взаємодії є спрямованість одночасно на підвищення ефективності діяльності як системи в цілому, так і кожної зі сторін, що беруть участь у взаємодії. Говорити про взаємодію можна тільки в тому випадку, якщо самостійні та спільні дії одного з учасників взаємодії по досягненню своїх цілей

сприяють досягненню цілей іншого і, відповідно, узгодженість діяльності здійснюється на нормативно-правовій основі.

У наданні сприяння простежується елемент системи соціального управління – коли один орган (суб'єкт правоохоронної діяльності) виступає в якості суб'єкта управління, від якого виходять команди впливу, а інший – в якості об'єкта, яке зазнає керуючому впливу.

Взаємодія та сприяння як складові функціональної основи правоохоронної системи, явища не тотожні і припускають різну систему відносин між суб'єктами правоохоронної діяльності. Сприяння з боку органів внутрішніх справ або окремих його підрозділів може надаватися будь-якому іншому правоохоронному органу з метою найбільш ефективного вирішення поставлених перед правоохоронною системою завдань і досягнення намічених цілей. У той же час сприяння може чинитися і самим органам внутрішніх справ як з боку державних, так і недержавних суб'єктів правоохоронної системи.

Найбільш загальними і характерними формами взаємодії (і сприяння) суб'єктів правоохоронної діяльності є: організаційна, профілактична та правозастосовна.

Взаємодія суб'єктів правоохоронної системи з необхідністю передбачає їх координацію. У найбільшій мірі це стосується постійних суб'єктів правоохоронної системи і, насамперед, правоохоронних органів. Координація взаємодії суб'єктів правоохоронної системи має два свої прояви:

- вертикальний, заснований на підпорядкуванні;
- горизонтальний, що припускає партнерські відносини.

Перше здійснюється Верховною Радою України, Президентом та Кабінетом Міністрів України, а друге – керівниками взаємодіючих суб'єктів та посадовими особами прокуратури.

Органи прокуратури мають статус функціонально самостійного, централізованого державно-правового інституту, які забезпечують взаємодію всіх державних суб'єктів правоохоронної системи шляхом координації їх діяльності. Зазначені органи певною мірою грають системоутворюючу роль в

системі правоохоронних органів.

З координацією тісно пов'язана діяльність з контролю за взаємодією. Однак, якщо мета координації – узгодження спільної діяльності суб'єктів правоохоронної діяльності, то мета контролю – забезпечення дотримання необхідного режиму цієї спільної діяльності всіма учасниками взаємодії.

В якості основних принципів взаємодії органів внутрішніх справ з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності можуть бути названі:

- законність;
- рівність учасників взаємодії (паритетність);
- єдність цілей і завдань;
- консенсуальність, адаптивність, плановість, скоординованість;
- рівна відповідальність за результати взаємодії;
- безперервність і систематичність.

Органи внутрішніх справ здійснюють свою діяльність виключно на підставах, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Діяльність органів внутрішніх справ ґрунтується на принципах верховенства права, законності, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, безперервності, забезпечення єдності державної політики, прозорості, відкритості та відповідальності.

Органи внутрішніх справ постійно інформують громадськість про свою діяльність, залучають осіб і громадські об'єднання до процесу прийняття рішень, що мають важливе суспільне значення, та реалізації спільних проектів, спрямованих на задоволення потреб населення і підвищення ефективності виконання завдань органів внутрішніх справ.

7.2 Система органів внутрішніх справ

З 2014 року Україна встала на шлях докорінних змін у всіх сферах суспільного життя, побудови демократичної, правової держави та формування громадянського суспільства. Змінюється життєдіяльність суспільства,

змінюються функції держави, а, отже, змінюються і функції органів внутрішніх справ у цілому. У систему органів внутрішніх справ входять:

1. Міністерство внутрішніх справ (далі – МВС України)(апарат та підпорядковані органи) яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері внутрішніх справ.

2. Центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України утворюються для виконання окремих функцій з реалізації державної політики у відповідній сфері. Організація, повноваження і порядок діяльності центральних органів виконавчої влади визначаються законодавством.

До складу центральних органів виконавчої влади у сфері внутрішніх справ входить:

- Національна поліція України;
- центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні – Державна прикордонна служба України;
- центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів – Державна міграційна служба України;
- центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності – Державна служба надзвичайних ситуацій України;

3) Національна гвардія України. Національна гвардія України є військовим

формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи органів внутрішніх справ, завдання та функції якого визначені Законом України «Про Національну гвардію України».

До загальної структури МВС України входять:

- апарат МВС України;
- Головний центр з надання сервісних послуг та центри з надання сервісних послуг як територіальні органи МВС України;
- навчальні заклади та науково-дослідні установи;
- заклади охорони здоров'я, підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління МВС України.

Загальна чисельність МВС України визначається Верховною Радою України.

Основні завдання МВС України:

- забезпечення нормативно-правового регулювання у сфері внутрішніх справ;
- визначення пріоритетних напрямів розвитку органів внутрішніх справ;
- інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики у сфері внутрішніх справ;
- узагальнення практики застосування законодавства, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентіві України та Кабінету Міністрів України;
- забезпечення здійснення соціального діалогу у сфері внутрішніх справ;
- здійснення інших завдань, визначених законами України.

Функції МВС України визначаються законами та Положенням про МВС України, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Міністр внутрішніх справ України як член Кабінету Міністрів України здійснює повноваження, визначені Законами України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про центральні органи виконавчої влади».

Основними напрямками діяльності Міністерства внутрішніх справ є

забезпечення діяльності органів внутрішніх справ який включає:

- підготовку кадрів;
- фінансове і матеріально-технічне забезпечення;
- ресурсне забезпечення;
- наукове забезпечення;
- судово-експертна діяльність та техніко-криміналістичне забезпечення;
- інформаційне забезпечення;
- матеріально-побутове забезпечення та соціальний захист;
- медичне забезпечення;
- забезпечення внутрішньої безпеки;
- взаємодію органів внутрішніх справ;
- взаємодію із суб'єктами приватного та публічного права.

Фінансове і матеріально-технічне забезпечення діяльності органів внутрішніх справ здійснюється за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством..

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування мають право відповідно до законодавства безоплатно надавати органам внутрішніх справ службові та жилі приміщення, транспортні засоби, засоби зв'язку і телекомунікації, необхідні для виконання покладених законом завдань.

Органи внутрішніх справ мають службові приміщення та споруди, об'єкти соціальної інфраструктури, службовий житловий фонд, забезпечують експлуатацію та функціонування систем зв'язку, телекомунікаційних мереж і є спеціальними користувачами радіочастотного ресурсу України. Майно підприємств, установ і організаціями, що належать до сфери управління органів внутрішніх справ, є державною власністю.

МВС визначає основні напрями наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ. Вищі навчальні заклади та наукові установи проводять науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи з визначених напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ.

Державні спеціалізовані експертні установи МВС України проводять

судову експертизу в кримінальному, виконавчому провадженнях, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення; в установленому порядку залучаються до проведення слідчих (розшукових) дій, ведуть криміналістичні обліки.

Інформаційне забезпечення органів внутрішніх справ здійснюється через єдину інформаційно-телекомунікаційну систему МВС України виключно для виконання завдань, покладених законом на органи внутрішніх справ. МВС України здійснює:

- ведення та використання інформаційних ресурсів, формування політики інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ;

- інформаційну взаємодію з іншими державними органами, правоохоронними органами іноземних держав та міжнародними організаціями.

Органи внутрішніх справ формують та підтримують інформаційні ресурси, що входять до єдиної інформаційної системи МВС України, щодо:

- осіб, стосовно яких працівниками органів внутрішніх справ проводиться профілактична робота;

- виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень, осіб, які їх учинили; руху кримінальних проваджень; обвинувачених, обвинувальний акт стосовно яких надіслано до суду;

- розшуку підозрюваних, обвинувачених (підсудних) осіб, які ухиляються від відбування покарання або вироку суду;

- розшуку безвісти зниклих осіб;

- установлення особистості невідомих трупів та осіб, які не можуть надати про себе будь-яких відомостей у зв'язку із хворобою або малолітнім віком;

- зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи громадській безпеці, надзвичайних подій;

- осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання; затримання за дорученням правоохоронних органів; затримання осіб органами досудового розслідування; адміністративний арешт, домашній

арешт);

- осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, провадження у справах щодо яких здійснюється органами внутрішніх справ;

- зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах;

- іноземців та осіб без громадянства, затриманих поліцією за порушення встановлених правил перебування в Україні;

- викрадених номерних речей, цінностей та іншого майна, які мають характерні ознаки для їх ідентифікації, або речей, пов'язаних з учиненням правопорушень, відповідно до звернень громадян;

- викрадених (втрачених) документів за зверненням громадян;

- знайдених, вилучених предметів і речей, у тому числі заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери;

- викрадених транспортних засобів і транспортних засобів, які розшуковуються у зв'язку із зникненням безвісти особи, виявлених безгосподарних транспортних засобів, а також викрадених (втрачених) номерних знаків;

- виданих дозвільних документів у сфері безпеки дорожнього руху та дозволів на рух окремих категорій транспортних засобів;

- зброї, що перебуває у користуванні громадян, підприємств, установ, організацій, господарських об'єднань, яким надано дозвіл на її придбання, зберігання, носіння, перевезення;

- викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої із числа тієї, що незаконно зберігалася;

- персональних даних осіб та іншої інформації, що формується відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

- громадян України, іноземців та осіб без громадянства, зареєстрованих у пунктах пропуску через державний кордон;

- осіб, затриманих за порушення вимог законодавства про державний кордон;
- осіб, яким заборонено в'їзд в Україну;
- іноземців та осіб без громадянства, у тому числі тих, яким оформлено посвідку на постійне проживання в Україні;
- транспортних засобів, що перетнули державний кордон;
- документів, що дають право на в'їзд до та виїзд з України;
- суб'єктів господарювання, в яких утворюється відомча пожежна охорона;
- потенційно небезпечних об'єктів та об'єктів підвищеної небезпеки;
- пожеж та їх наслідків;
- об'єктів та окремих територій, що підлягають постійному та обов'язковому обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами на договірній основі;
- виданих ліцензій на провадження господарської діяльності з надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення;
- виданих ліцензій на провадження охоронної діяльності;
- єдиної системи цивільного захисту;
- реєстрації місця проживання або місця перебування особи;
- документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України або спеціальний статус особи;
- імміграції в Україну;
- осіб, які отримали або претендували на отримання статусу біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, осіб, які набули (припинили) громадянство України, та осіб, яким надано (скасовано) дозвіл на імміграцію в Україну.

Органи внутрішніх справ відповідно до покладених на них завдань та повноважень, передбачених законом, в обсягах і порядку, встановлених законодавством та підзаконними міжвідомчими нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України та держателів відповідних реєстрів, мають право безпосереднього оперативного доступу до таких реєстрів:

Державного реєстру фізичних осіб – платників податків;
Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів;
Єдиного реєстру громадських формувань;
Єдиного державного демографічного реєстру;
Державного реєстру актів цивільного стану громадян;
Єдиного реєстру нотаріусів;
Єдиного реєстру довіреностей;
Державного реєстру обтяжень рухомого майна;
Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;
Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення;
Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство;
Єдиного державного реєстру виконавчих проваджень;
Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;
Єдиного реєстру досудових розслідувань;
Державного реєстру друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності;
Єдиного державного реєстру судових рішень;
Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України;
Державного реєстру виборців;
Реєстру позичальників;
Реєстру документів дозвільного характеру;
Єдиного ліцензійного реєстру.

Доступ до інформаційних ресурсів єдиної інформаційної системи МВС України, а також до державних реєстрів надається авторизованим користувачам уповноважених на такий доступ органів внутрішніх справ з додержанням вимог законодавства про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах та про захист персональних даних, а також європейських стандартів.

МВС забезпечує збереження інформації щодо всіх дій авторизованих користувачів органів внутрішніх справ, пов'язаних з доступом до та використанням єдиної інформаційної системи МВС України, не менш як протягом одного року з дня вчинення відповідної дії.

Міністерство внутрішніх справ України забезпечує проведення профілактичних, лікувальних, оздоровчих та реабілітаційних заходів для персоналу органів внутрішніх справ, якому таке право надано законом, у закладах охорони здоров'я, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України, за встановленими Міністерством охорони здоров'я України стандартами.

З метою попередження, виявлення та припинення кримінальних, адміністративних правопорушень у професійній діяльності персоналу органів внутрішніх справ, а також усунення загроз його життю або здоров'ю, що виникають внаслідок учинення протиправних посягань, пов'язаних з відповідною діяльністю у складі апарату МВС України, діє підрозділ внутрішньої безпеки.

Підрозділ внутрішньої безпеки забезпечує здійснення покладених на нього завдань у всіх органах внутрішніх справ, крім розвідувального органу центрального органу виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. Підрозділ внутрішньої безпеки підпорядковується безпосередньо Міністрові внутрішніх справ України.

Працівники підрозділу внутрішньої безпеки МВС України мають право зберігати, носити та застосовувати вогнепальну зброю і спеціальні засоби, а також застосовувати фізичний вплив у випадках, на умовах та в порядку, передбачених Законом «Про Національну поліцію».

Працівники підрозділу внутрішньої безпеки МВС України підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Шкода, завдана майну працівника підрозділу внутрішньої безпеки МВС

України чи майну членів його сім'ї у зв'язку з виконанням службових обов'язків, відшкодовується в повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України з наступним стягненням цієї суми з винуватих осіб у порядку, встановленому законом.

У разі загибелі (смерті) працівника підрозділу внутрішньої безпеки МВС України під час виконання службових обов'язків сім'ї загиблого (померлого), а в разі її відсутності його батькам та утриманцям виплачується одноразова грошова допомога в розмірі десятирічного розміру оплати праці загиблого (померлого) за останньою посадою, яку він займав, у порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Органи внутрішніх справ та їх територіальні органи організують взаємодію підрозділів з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ шляхом запобігання, усунення або мінімізації негативних наслідків правопорушень, надзвичайних ситуацій та небезпечних подій, а також причин і умов, що сприяли їх учиненню або виникненню. Порядок взаємодії органів внутрішніх справ за окремими напрямками діяльності визначається наказами МВС України.

Органи внутрішніх справ під час виконання покладених на них завдань взаємодіють з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, фізичними та юридичними особами, органами іноземних держав, міжнародними організаціями на підставах та в порядку, визначеному законодавством, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також установчими документами та правилами міжнародних організацій, членом яких є Україна.

Контроль за діяльністю органів внутрішніх справ та їх звітність здійснюються в порядку, визначеному Конституцією України, Законом України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» та іншими Законами України.

Нагляд за додержанням вимог законів підрозділами органів внутрішніх справ, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове

слідство, виконують судові рішення в кримінальних провадженнях, а також застосовують інші заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян, здійснюють органи прокуратури України.

7.3 Національна поліція України

Національна поліція України (далі – поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Діяльність поліції спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом.

Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- забезпечення публічної безпеки і порядку;
- охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- протидії злочинності;
- надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

У своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами МВС України, іншими нормативно-правовими актами.

Поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування відповідно до закону та інших нормативно-правових актів.

Поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права,

відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації. Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і Законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції. Здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або немає необхідності подальшого їх застосування.

Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності.

У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних злочинів, вчинених поліцейськими.

У діяльності поліції забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками.

Поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та Законами України. Поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Накази, розпорядження та доручення вищих органів, керівників, посадових та службових осіб, службова, політична, економічна або інша доцільність не можуть бути підставою для порушення поліцейським Конституції та Законів України.

Поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та Законами України. Поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку та забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених Законом.

Поліція може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом. Нормативно-правові акти, що регламентують діяльність поліції, обов'язково оприлюднюються на веб-порталі центрального органу управління поліції. Нормативно-правові акти з обмеженим доступом оприлюднюються у випадках та в порядку, визначених законом.

Проекти нормативно-правових актів, що стосуються прав та свобод людини, обов'язково проходять громадське обговорення в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України.

Поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності, у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань.

В органах і підрозділах поліції заборонено використовувати будь-які предмети, на яких зображена символіка політичних партій, та провадити політичну діяльність. Поліцейським заборонено висловлювати особисте

ставлення до діяльності політичних партій під час виконання службових повноважень, а також використовувати службові повноваження у політичних цілях.

Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб.

З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського. Поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань з посиленням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня.

Систему поліції складають:

- центральний орган управління поліцією;
- територіальні органи поліції.

До складу апарату центрального органу управління поліції входять організаційно поєднані структурні підрозділи, що забезпечують діяльність керівника поліції, а також виконання покладених на поліцію завдань.

У складі поліції функціонують:

- 1) кримінальна поліція;
- 2) патрульна поліція;
- 3) органи досудового розслідування;
- 4) поліція охорони;

- 5) спеціальна поліція;
- 6) поліція особливого призначення.

У системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи та установи забезпечення.

Структуру центрального органу управління поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України. Штатний розпис (штат) поліції затверджує керівник поліції. Кошторис поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України.

Територіальні органи поліції утворюються в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, районах у містах як юридичні особи публічного права в межах граничної чисельності поліції і коштів, визначених на її утримання. Територіальні органи поліції утворює, ліквідує та реорганізовує Кабінет Міністрів України за поданням Міністра внутрішніх справ України на підставі пропозицій керівника поліції. Структуру територіальних органів поліції затверджує керівник поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України. Штатний розпис (штат) та кошторис територіальних органів поліції затверджує керівник поліції. Керівники територіальних органів поліції призначаються на посади та звільняються з посад керівником поліції за погодженням з Міністром внутрішніх справ України.

Основні повноваження Міністра внутрішніх справ України у відносинах з поліцією:

- забезпечує формування державної політики у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони та захисту прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, а також надання поліцейських послуг та контролює її реалізацію поліцією;

- забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності поліції, погоджує та подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені поліцією та МВС України проекти законів, актів Кабінету Міністрів України з питань діяльності поліції;

- затверджує стратегічні програми діяльності та визначає пріоритетні напрями роботи поліції, шляхи виконання покладених на неї завдань, затверджує плани її роботи;

- забезпечує виконання міжнародних договорів України, що належать до сфер діяльності поліції;

- забезпечує ведення та використання баз (банків) даних, визначає порядок обміну інформацією між МВС, поліцією та іншими центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України;

- приймає рішення про розподіл бюджетних коштів, головним розпорядником яких є МВС України;

- виконує інші обов'язки відповідно до цього та інших законів України.

Основні обов'язки поліцейського:

- неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського;

- професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва;

- поважати і не порушувати прав і свобод людини;

- надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я;

- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків;

- інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді.

Поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він

займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції.

Додаткові обов'язки, пов'язані з проходженням поліцейським служби в поліції, можуть бути покладені на нього виключно законом.

Основні повноваження поліції:

1. Поліція відповідно до покладених на неї завдань:

1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;

2) виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

3) вживає заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;

4) вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;

5) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;

6) здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності;

7) розшукує осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом;

8) у випадках, визначених законом, здійснює провадження у справах про адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання;

9) доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення;

10) вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях;

11) регулює дорожній рух та здійснює контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками та за правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі;

12) здійснює супроводження транспортних засобів у випадках, визначених законом;

13) видає відповідно до закону дозволи на рух окремих категорій транспортних засобів; у випадках, визначених законом, видає та погоджує дозвільні документи у сфері безпеки дорожнього руху;

14) вживає всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я;

15) вживає заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе; встановлює особу за невпізнаним трупом;

16) забезпечує безпеку взятих під захист осіб на підставах та в порядку, визначених законом;

17) у межах своєї компетенції, визначеної законом, здійснює контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, вживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням серед дітей, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували покарання у виді позбавлення волі;

18) вживає заходів для запобігання та припинення насильства в сім'ї;

19) здійснює охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також бере участь у здійсненні державної охорони;

20) здійснює на договірних засадах охорону фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності;

21) здійснює контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами спеціальних правил та порядку зберігання і використання зброї, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів, інших предметів, матеріалів та речовин, на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ;

22) здійснює у визначеному законом порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин;

23) здійснює контроль у межах своєї компетенції, визначеної законом, за дотриманням вимог режиму радіаційної безпеки у спеціально визначеній зоні радіоактивного забруднення;

24) сприяє забезпеченню відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості;

25) виконує в межах компетенції запити органів правопорядку (правоохоронних органів) інших держав або міжнародних організацій поліції відповідно до закону та міжнародних договорів України.

На службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою.

7.4 Державна служба надзвичайних ситуацій України

Служба цивільного захисту є державною службою особливого характеру, яка забезпечує пожежну охорону, захист населення і територій від негативного впливу надзвичайних ситуацій, вживає заходів до запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, ліквідації їх наслідків у мирний час та в особливий період.

Державна служба надзвичайних ситуацій є органом виконавчої влади. У своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства оборони України та МВС України, іншими актами законодавства України, Положенням про Державну службу надзвичайних ситуацій.

Основними завданнями Державної служби надзвичайних ситуацій є:

- реалізація державної політики у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності;
- здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням та виконанням вимог законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки, цивільного захисту, за діяльністю аварійно-рятувальних служб;
- внесення пропозицій щодо формування державної політики у відповідній сфері;
- реалізація в межах своєї компетенції державної політики у сфері волонтерської діяльності.

Державна служба надзвичайних ситуацій України (далі – ДНСН України) відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) здійснює безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту;

2) формує проекти планів у сфері цивільного захисту державного рівня на мирний час та в особливий період, подає їх Міністрові для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України, організовує планування заходів цивільного захисту центральними та місцевими органами виконавчої влади;

3) проводить підготовку органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та складових таких підсистем;

4) організовує та здійснює заходи щодо створення, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, ведення їх обліку, здійснює контроль за станом захисних споруд цивільного захисту;

5) організовує та здійснює заходи із впровадження інженерно-технічних заходів цивільного захисту, готує пропозиції щодо віднесення населених пунктів та об'єктів національної економіки до груп (категорій) із цивільного захисту, надає на запити замовників вихідні дані та вимоги, необхідні для розроблення та планування таких заходів;

6) приймає рішення щодо необхідності створення та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації у сфері цивільного захисту, вносить пропозиції щодо визначення їх повноважень та порядку діяльності;

7) організовує та координує здійснення заходів у сфері радіаційного і хімічного захисту, координує та контролює здійснення заходів щодо захисту населення і територій у разі виникнення радіаційних аварій та надзвичайних ситуацій, пов'язаних із виливом (викидом) небезпечних хімічних речовин;

8) здійснює разом із центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями прогнозування ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій, визначає показники ризику та здійснює районування території України щодо ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

9) веде облік надзвичайних ситуацій;

10) здійснює інформаційне, методичне забезпечення роботи Державної

комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, організацію взаємодії з регіональними комісіями з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

11) видає експертні висновки про рівень надзвичайної ситуації, веде облік таких висновків;

12) організовує проведення заходів з евакуації населення, координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання з відповідних питань;

13) забезпечує здійснення заходів з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності під час проведення антитерористичних операцій, а також проводить просвітницькі і практично-навчальні заходи з метою підготовки населення до дій в умовах вчинення терористичного акту;

14) здійснює залучення та координацію діяльності підрозділів аварійно-рятувальних служб центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності під час ліквідації надзвичайних ситуацій державного і регіонального рівня, здійснення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, а також контроль за їх проведенням;

15) організовує та проводить роботу із психологічного забезпечення особового складу органів і підрозділів цивільного захисту та психологічного захисту населення у разі загрози і виникнення надзвичайних ситуацій;

16) виконує через підрозділи оперативно-рятувальної служби цивільного захисту піротехнічні роботи, пов'язані із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підричних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), за винятком територій, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, установ, військових навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

17) вносить пропозиції щодо формування переліку об'єктів і окремих територій, що підлягають постійному та обов'язковому обслуговуванню аварійно-рятувальними службами;

18) проводить атестацію та сертифікацію аварійно-рятувальних служб і рятувальників;

19) веде Державний реєстр аварійно-рятувальних служб та спеціальний реєстр атестованих аварійно-рятувальних служб;

20) забезпечує діяльність Центральної міжвідомчої атестаційної комісії щодо організації та проведення атестації аварійно-рятувальних служб;

21) забезпечує гасіння пожеж, рятування людей, надання допомоги у ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха та інших видів небезпечних подій, що становлять загрозу життю або здоров'ю населення чи призводять до завдання матеріальних збитків;

22) організовує та забезпечує охорону від пожеж підприємств, установ, організацій та інших об'єктів на підставі договорів;

22-1) реалізує в межах своєї компетенції державну політику у сфері волонтерської діяльності щодо надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, а також щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

23) координує проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт авіаційними силами і засобами ДСНС України, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності;

24) здійснює управління діяльністю координаційних центрів з пошуку і рятування в єдиній системі проведення авіаційних робіт з пошуку і рятування;

25) здійснює контроль за готовністю авіаційних сил та засобів пошуку і рятування до проведення пошуку і рятування, за організацією пошуково-рятувального забезпечення польотів повітряних суден авіації центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування,

підприємств, установ та організацій усіх форм власності;

26) вносить до відповідних органів пропозиції щодо припинення польотів у разі порушення вимог нормативних документів з питань пошуково-рятувального забезпечення до усунення недоліків;

27) бере участь у роботі комісій з розслідування авіаційних подій;

28) організовує проведення авіаційного пошуку і рятування та авіаційних робіт з пошуку і рятування в авіаційному районі пошуку і рятування України із залученням сил цивільного захисту, сил і засобів національної системи пошуку і рятування на морі та єдиної системи проведення авіаційних робіт з пошуку і рятування;

29) здійснює оповіщення та інформування центральних і місцевих органів виконавчої влади про загрозу виникнення та виникнення надзвичайних ситуацій, здійснює методичне керівництво щодо створення і належного функціонування систем оповіщення цивільного захисту різних рівнів;

30) здійснює впровадження та функціонування системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112;

31) здійснює координацію діяльності інших державних органів у сфері гідрометеорологічної діяльності та контроль за застосуванням засобів вимірювальної техніки і методик виконання гідрометеорологічних спостережень, обробки даних спостережень та їх зберігання;

32) веде державний водний кадастр за розділом «поверхневі води» та державний облік поверхневих вод;

33) веде державний облік, реєструє та зберігає матеріали гідрометеорологічних спостережень, веде інформаційну базу гідрометеорологічних даних та даних про стан навколишнього природного середовища, затверджує положення про галузевий державний архів;

34) здійснює моніторинг забруднення навколишнього природного середовища на пунктах державної системи гідрометеорологічних спостережень: атмосферного повітря в населених пунктах та опадів (вміст забруднюючих речовин, у тому числі радіонуклідів, транскордонне перенесення

забруднюючих речовин); снігового покриву; річкових, озерних (гідрохімічні та гідробіологічні показники, у тому числі радіонукліди) та морських вод (гідрохімічні показники); ґрунтів різного призначення (вміст залишкової кількості пестицидів та важких металів); радіаційної обстановки (визначення експозиційної дози гамма-випромінювання); повеней, паводків;

35) забезпечує проведення гідрометеорологічних, геліофізичних спостережень, фонових радіаційних та базових спостережень за станом забруднення навколишнього природного середовища;

36) надає органам державної влади, органам місцевого самоврядування і населенню безоплатну інформацію загального користування про фактичні та очікувані зміни гідрометеорологічних умов і стану навколишнього природного середовища, попередження про небезпечні та стихійні гідрометеорологічні явища, а також здійснює гідрометеорологічне обслуговування суб'єктів господарювання, діяльність яких залежить від гідрометеорологічних умов, у тому числі підприємств енергетики, агропромислового комплексу, комунального господарства, цивільної авіації та інших видів транспорту;

37) здійснює прогнозування погоди, гідрологічного режиму водних об'єктів, небезпечних і стихійних гідрометеорологічних явищ, урожайності сільськогосподарських культур;

38) взаємодіє з міжнародними організаціями і національними гідрометеорологічними службами інших держав, представляє Україну у Всесвітній метеорологічній організації, бере участь у межах компетенції в реалізації Рамкової конвенції ООН про зміну клімату;

39) виконує акти Верховної Ради України, Президента України про надання Україною гуманітарної допомоги іншим державам, у тому числі організовує закупівлю послуг із завантаження, вивезення та складування вантажів, здійснює їх супроводження до місця призначення та передачу отримувачам гуманітарної допомоги;

40) забезпечує у межах повноважень реалізацію державної політики щодо державної таємниці, контроль за її збереженням в апараті та територіальних

органах ДСНС України;

41) здійснює функціонування системи мобілізаційної готовності територіальних органів ДСНС України, спеціальних формувань і підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

42) організовує та здійснює заходи щодо медичного та біологічного захисту населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

43) здійснює ліквідацію медико-санітарних наслідків надзвичайних ситуацій, надання екстреної медичної допомоги у зоні надзвичайної ситуації (осередку ураження) постраждалим та рятувальникам, проводить заходи з медичного забезпечення (лікувально-профілактичні, санітарно-гігієнічні, медичне постачання та санаторно-курортне лікування) осіб рядового і начальницького складу, ветеранів служби цивільного захисту і їх сімей;

44) здійснює реалізацію державної політики у сфері профілактики травматизму невиробничого характеру, здійснює моніторинг стану травматизму невиробничого характеру, його причин та наслідків;

45) організовує наукову, науково-технічну, інвестиційну, інформаційну, видавничу діяльність, сприяє створенню і впровадженню сучасних інформаційних технологій та комп'ютерних мереж, є замовником наукових робіт, бере участь у проведенні прикладних науково-дослідних робіт, розробляє та затверджує галузеві стандарти у сферах компетенції ДСНС України;

46) здійснює добір кадрів та формування кадрового резерву;

47) формує державне замовлення на підготовку фахівців;

48) здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державних службовців апарату ДСНС України, осіб включених до кадрового резерву;

49) виконує функції з організації та навчально-методичного забезпечення функціонального навчання (підвищення кваліфікації цільового призначення) керівних кадрів і фахівців центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, на яких поширюється дія законів у сфері цивільного захисту;

50) організовує і здійснює безпосередньо та через свої територіальні органи державний нагляд (контроль) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сферах пожежної і техногенної безпеки та цивільного захисту міністерствами, іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, іншими суб'єктами господарювання, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства;

51) здійснює державний нагляд (контроль) за діяльністю аварійно-рятувальних і диспетчерських служб, за станом їх готовності до реагування на аварії та надзвичайні ситуації, зупиняє діяльність неатестованих аварійно-рятувальних служб;

52) організовує та проводить перевірки стану готовності єдиної державної системи цивільного захисту і відповідних органів управління нею до дій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій;

53) видає безпосередньо та через територіальні органи дозволи на початок роботи новостворених підприємств, введення в експлуатацію нових і реконструйованих виробничих, жилих об'єктів та об'єктів іншого призначення (якщо інше не встановлено законом), впровадження нових технологій, передачу на виробництво зразків нових пожежонебезпечних машин, механізмів, устаткування та продукції, оренду будь-яких приміщень, а також реєструє декларації відповідності об'єкта вимогам законодавства з питань пожежної безпеки, якщо він не належить до категорії вибухопожежонебезпечних або об'єктів з масовим перебуванням людей;

54) проводить державну експертизу проектів інвестиційних програм на відповідність вимогам законодавства, державних будівельних норм і правил з питань пожежної і техногенної безпеки, а також здійснює державну експертизу проектів та рішень стосовно техногенної безпеки об'єктів виробничого та соціального призначення, що можуть спричинити надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру і вплинути на стан захисту населення і

територій від їх наслідків;

55) здійснює у порядку, встановленому законодавством, контроль за додержанням та виконанням протипожежних вимог, передбачених стандартами, нормами і правилами, під час проектування, будівництва, реконструкції, розширення і технічного переоснащення та капітального ремонту підприємств, будинків, споруд та інших підконтрольних об'єктів;

56) здійснює державний нагляд (контроль) за виконанням інженерно-технічних заходів цивільного захисту під час проектування, будівництва, реконструкції, капітального ремонту, технічного переоснащення та експлуатації приміщень, будівель, споруд, розміщення інших господарських об'єктів, інженерних та транспортних комунікацій;

57) організовує та проводить перевірки додержання вимог законодавства у сферах цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки, організації виконання заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на підприємствах, в установах, організаціях, що входять до складу залізничного, автомобільного, авіаційного, морського та річкового транспорту, на базах, складах, арсеналах зберігання та у місцях виробництва, утилізації ракетно-артилерійського озброєння, компонентів рідкого ракетного палива;

58) перевіряє стан планування заходів щодо проведення часткової або загальної евакуації населення на випадок виникнення надзвичайних ситуацій, забезпечення життєдіяльності евакуйованого населення та готовність евакуаційних органів до здійснення таких заходів;

59) організовує розроблення організаційних і науково-технічних заходів у сфері державного нагляду (контролю) з питань цивільного захисту, пожежної, техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб;

60) здійснює відповідно до законодавства ліцензування господарської діяльності з надання послуг і виконання робіт протипожежного призначення;

61) виконує відповідно до законодавства функції із сертифікації та підтвердження відповідності продукції протипожежного призначення вимогам

пожежної безпеки;

62) розглядає та приймає рішення щодо погодження:

технічних завдань і робочих проектів влаштування систем протипожежного захисту, а також раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення;

проектної документації на будівництво захисних споруд цивільного захисту, а також розділу щодо інженерно-технічних заходів цивільного захисту у складі містобудівної документації;

63) перевіряє наявність і утримання у стані готовності локальних систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій та систем протипожежного захисту на об'єктах, які підлягають обладнанню такими системами;

64) перевіряє наявність і готовність до використання у надзвичайних ситуаціях промислових засобів захисту органів дихання від небезпечних хімічних речовин, засобів колективного та індивідуального захисту населення, майна цивільного захисту, стан їх утримання та ведення обліку;

65) здійснює контроль за проходженням підготовки працівників і службовців з питань пожежної безпеки у відомчих спеціальних навчальних закладах та на підприємствах;

66) здійснює відповідно до законодавства заходи щодо створення і використання матеріальних резервів для запобігання, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та їх наслідків, здійснює контроль у відповідній сфері;

67) складає акти перевірок, видає приписи, розпорядження про усунення порушень вимог законодавства у сферах пожежної та техногенної безпеки, цивільного захисту, виносить постанови про застосування спеціальних запобіжних заходів;

68) здійснює в установленому порядку координацію та контроль за діяльністю служб пожежної безпеки міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також відомчої, місцевої, добровільної пожежної охорони, надає їм необхідну організаційно-методичну допомогу;

69) забезпечує та здійснює через територіальні органи ведення державного статистичного обліку пожеж та їх наслідків, а також державної статистичної звітності у сфері пожежної безпеки, контролює достовірність облікової інформації в апаратах міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, подає Державній службі статистики України на затвердження порядок і форми статистичної звітності з відповідних питань;

70) розробляє та подає в установленому порядку на розгляд Міністрові для внесення до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо підвищення ефективності захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, удосконалення системи цивільного захисту на відповідних територіях, в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності;

71) надає в установленому порядку інформацію спеціально уповноваженим органам щодо юридичних та фізичних осіб, у власності (користуванні) яких перебувають потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки, аварійно-рятувальних служб та формувань, винних у порушенні законодавства у сфері цивільного захисту, техногенної і пожежної безпеки, для притягнення їх до відповідальності згідно із законодавством;

72) здійснює контроль за організацією навчання і перевірки знань посадових осіб міністерств, центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності з питань пожежної безпеки;

73) веде реєстр нормативно-правових актів з питань пожежної і техногенної безпеки;

74) розробляє будівельні норми у сфері пожежної і техногенної безпеки, проекти змін до них, подає Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України відповідні пропозиції;

75) здійснює контроль за наявністю на об'єктах підвищеної небезпеки декларацій безпеки та результатів ідентифікації таких об'єктів;

76) здійснює контроль за наявністю на потенційно небезпечних об'єктах

результатів їх ідентифікації та паспортів потенційно небезпечних об'єктів;

77) визначає безпосередньо та через територіальні органи категорію добровільної пожежної дружини (команди), веде реєстр добровільних пожежних дружин (команд);

78) здійснює контроль за виконанням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади у сфері реагування на надзвичайні ситуації;

79) здійснює контроль за функціонуванням відомчих, територіальних, місцевих і локальних (об'єктових) систем оповіщення населення про виникнення або загрозу виникнення надзвичайних ситуацій;

80) координує діяльність експертно-технічних центрів у сфері пожежної і техногенної безпеки, цивільного захисту, проводить у встановленому порядку атестацію експертів з питань пожежної і техногенної безпеки;

81) забезпечує інформування громадськості про реалізацію державної політики з питань, віднесених до компетенції ДСНС України, та проводить інформаційно-роз'яснювальну, пропагандистську і культурно-масову роботу з популяризації служби цивільного захисту;

82) видає методичні рекомендації щодо розроблення та підготовки положень, інструкцій, інших нормативних актів у сфері пожежної і техногенної безпеки, що діють на підприємствах, в установах, організаціях та на інших суб'єктах господарювання незалежно від форми власності;

83) контролює виконання правил охорони життя людей на водних об'єктах;

84) видає технічні умови до інженерного забезпечення об'єкта містобудування щодо пожежної і техногенної безпеки;

85) здійснює контроль за наявністю на виробництвах, що застосовують небезпечні речовини, паспортів (формулярів) на обладнання, устаткування та апаратуру або системи із забезпечення їх безперебійної (безаварійної) роботи;

86) контролює наявність плану локалізації і ліквідації аварійних ситуацій та аварій на потенційно небезпечних об'єктах і об'єктах підвищеної небезпеки,

а також розроблених відповідно до такого плану спеціальних заходів протиаварійного захисту;

87) перевіряє стан готовності до використання за призначенням аварійно-рятувальної, пожежної техніки, обладнання та засобів пожежогасіння, призначених для забезпечення безпеки об'єкта, локалізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій і пожеж;

88) здійснює контроль за наявністю на об'єктах, що підлягають постійному обов'язковому обслуговуванню державними аварійно-рятувальними службами, договорів про обслуговування;

89) перевіряє стан виконання заходів техногенної безпеки під час транспортування небезпечних речовин трубопровідним транспортом та перевезення їх транспортними засобами;

90) здійснює контроль (нагляд) за використанням і призначенням пожежної техніки і засобів пожежогасіння;

91) здійснює контроль за виконанням державних цільових та місцевих програм, що стосуються сфери її діяльності;

92) перевіряє:

- організацію та стан навчання працюючого персоналу на підприємствах, в установах та організаціях до дій у разі виникнення аварійних ситуацій, аварій, надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

- виконання планів підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців у сфері цивільного захисту навчальних закладів та на курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності за освітньо-професійними програмами підготовки, перепідготовки та професійними програмами підвищення кваліфікації, функціональними програмами навчання у сфері цивільного захисту;

- підготовку населення до дій у надзвичайних ситуаціях;

93) бере участь у:

- розробленні органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування державних і регіональних програм з питань, віднесених до

компетенції ДСНС України;

- розгляді проектів державних та місцевих програм, що розробляються з метою поліпшення захисту об'єктів і територій на випадок виникнення надзвичайних ситуацій;

- формуванні науково-технічної політики з питань, віднесених до компетенції ДСНС України, координації наукових досліджень та впровадженні у практику передового досвіду, досягнень науки, новітньої техніки, іншої продукції протипожежного призначення;

- роботі Ради з акредитації Національного органу з акредитації та технічних комітетів з акредитації для реалізації технічної політики у сфері пожежної безпеки, а також у роботі Національної ради з питань безпечної життєдіяльності населення та Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

- проведенні перевірок разом з органами, що здійснюють державний нагляд у відповідній сфері, умов зберігання, знешкодження, утилізації, видалення і захоронення небезпечних речовин та виробів, що містять такі речовини;

- з'ясуванні причин виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру, невиконання заходів щодо запобігання аваріям, катастрофам та стихійному лиху, у проведенні оцінки дій органів управління і сил щодо організації та проведення ними рятувальних й інших невідкладних робіт;

- розгляді проектів містобудівної документації та надає висновки щодо додержання вимог у сфері пожежної та техногенної безпеки;

- розгляді проектів об'єктів, що належать суб'єктам господарювання, в частині дотримання вимог нормативно-правових актів з інженерно-технічних заходів, питань техногенної та пожежної безпеки;

- розслідуванні пожеж, причин виникнення надзвичайних ситуацій та невиконання заходів запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

94) розробляє у межах своїх повноважень та подає в установленому порядку пропозиції щодо формування проекту державного бюджету,

організовує ведення бухгалтерського обліку, фінансової та статистичної звітності;

95) виконує в разі, коли це передбачено законом, функції головного розпорядника бюджетних коштів;

96) організовує та виконує фінансово-економічну роботу в апараті ДСНС України, її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів;

97) здійснює у межах повноважень внутрішній фінансовий аудит, контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, передбачених для реалізації проектів, виконання програм, у тому числі міжнародних;

98) бере у межах своїх повноважень участь у діяльності міжнародних організацій з питань, що належать до компетенції ДСНС України;

99) здійснює відповідно до законодавства заходи щодо запобігання корупційним діям та іншим правопорушенням серед осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, державних службовців і працівників ДСНС України, її територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління, дотримання фінансової дисципліни та усунення корупційних ризиків;

100) розглядає в установленому порядку звернення громадян з питань, що належать до її компетенції, та вживає у межах своїх повноважень заходів до вирішення порушених у зверненнях питань;

101) надає адміністративні послуги відповідно до закону;

102) забезпечує надання у передбачених законодавством випадках платних послуг;

103) погоджує в установленому порядку проектні рішення, щодо яких відсутні норми і правила, погоджує обґрунтовані відхилення від установлених норм;

104) проводить експертизу проектної документації на влаштування засобів протипожежного захисту (систем пожежогасіння, пожежної сигналізації,

оповіщення про пожежу та управління евакуацією населення, протидимного захисту, пожежного спостереження, вогнезахисної обробки будівельних конструкцій (виробів, матеріалів), автоматизованих систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщення людей у разі їх виникнення), бере участь у прийманні виконаних робіт із влаштування зазначених засобів;

105) вносить пропозиції щодо технічного регулювання у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки, гідрометеорологічної діяльності, засобів протипожежного захисту та аварійно-рятувальних засобів, пожежонебезпечної продукції;

106) виконує роботи із стандартизації, сертифікації, акредитації та метрологічного забезпечення діяльності з питань, що належать до компетенції ДСНС України;

107) готує та подає пропозиції щодо стратегічних, програмно-планових документів у відповідній сфері та забезпечує їх виконання;

108) забезпечує додержання законодавства з питань охорони праці;

109) проводить роботу із профілактики правопорушень та додержання дисципліни в органах і підрозділах ДСНС України;

110) вживає відповідно до законодавства заходів щодо забезпечення правового та соціального захисту осіб рядового і начальницького складу, пенсіонерів, ветеранів служби цивільного захисту та членів їх сімей, державних службовців та працівників ДСНС України, її територіальних органів і підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;

111) сприяє розвитку соціального діалогу, проведенню консультацій із всеукраїнськими об'єднаннями профспілок і всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців щодо проектів законів, інших нормативно-правових актів з питань реалізації державної політики у сферах трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту населення;

112) здійснює закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти у порядку, встановленому законом;

113) виконує функції з управління об'єктами державної власності, що

належать до сфери її управління;

114) організовує роботу з укомплектування, зберігання, обліку та використання архівних документів;

115) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції ДСНС України, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Міністерства оборони України та в установленому порядку подає їх Міністрові;

116) погоджує проекти нормативно-правових актів, будівельних норм, стандартів, правил, технічних регламентів, умов та інших актів, що стосуються компетенції ДСНС України, які розробляються міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями;

117) здійснює інші повноваження, визначені законами України та покладені на неї Президентом України.

На службу цивільного захисту із зарахуванням до кадрів ДСНС України приймаються на конкурсній та контрактній основі громадяни з повною загальною середньою освітою, які досягли 18-річного віку, відповідають кваліфікаційним вимогам і здатні за своїми особистими, діловими і моральними якостями, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я виконувати службовий обов'язок.

7.5 Державна міграційна служба України

Державна міграційна служба України (далі – ДМС України) входить до системи органів виконавчої влади та утворюється для реалізації державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Однією з умов розбудови правової держави на сучасному етапі є

визначення напрямів її міграційної політики та вдосконалення системи державного управління міграційними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини.

Необхідність удосконалення системи державного управління міграційними процесами зумовлена політичними та соціально-економічними факторами, що впливають на ситуацію в Україні та світі, головними з яких є:

- інтеграція України у міжнародний ринок праці, що супроводжується відпливом робочої сили з України;
- зменшення чисельності населення в Україні, інших європейських державах;
- активна імміграційна політика іноземних держав, спрямована на залучення іноземної робочої сили;

Стратегічними напрямами реалізації державної міграційної політики є:

- удосконалення законодавства щодо внутрішньої і зовнішньої трудової міграції громадян України, в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, виїзду їх з України і транзитного проїзду через її територію, а також у сфері боротьби з нелегальною міграцією;
- запровадження на законодавчому рівні механізму додаткового та тимчасового захисту іноземців та осіб без громадянства;
- визначення квот імміграції в Україну з урахуванням поточної і перспективної демографічної ситуації та ситуації, що склалася на ринку праці;
- створення для громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проживають або тимчасово перебувають на території України, умов для свободи пересування, вільного вибору місця проживання, а також вільного залишення території України (за винятком обмежень, що встановлюються законом);
- протидія проявам расизму, ксенофобії та релігійної нетерпимості, формування толерантного ставлення населення до мігрантів;
- стимулювання мігрантів до раціонального територіального розміщення з урахуванням соціально-економічної та демографічної ситуації в регіонах;

- посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, укладення міжнародних договорів, що стосуються питань захисту праві трудових мігрантів, створення сприятливих умов для перетинання трудовими мігрантами з України державних кордонів та перебування таких осіб в державі працевлаштування;

- створенням сприятливих умов та механізмів для повернення в Україну громадян України, які постійно проживають на території інших держав, з метою зменшення еміграційних потоків;

- посилення взаємодії і координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у сфері реалізації державної міграційної політики;

- вдосконалення системи оброблення та збирання статистичної інформації про міграційні процеси громадян України, які проживають чи тимчасово перебувають за кордоном, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проживають чи тимчасово перебувають на території України;

- протидія торгівлі людьми, забезпечення захисту громадян України за кордоном, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України, що постраждали від торгівлі людьми;

- провадження науково-дослідної діяльності у сфері міграції та використання її результатів для реалізації державної політики;

- активізація зовнішньої діяльності держави з метою укладення міжнародних договорів, пов'язаних з урегулюванням питань повернення і захисту прав осіб, депортованих за національною ознакою, та їх нащадків, розроблення і впровадження ефективного механізму виконання таких договорів.

Основними механізмами реалізації державної міграційної політики у сфері виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України є:

- створення умов для мінімізації нерегульованої зовнішньої трудової

міграції громадян України;

- забезпечення ефективного державного регулювання ринку праці з метою збалансування попиту та пропозиції робочої сили на внутрішньому ринку;

- створення сприятливих соціально-економічних умов для вкладення трудовими мігрантами з України та українською діаспорою інвестицій у національну економіку;

- посилення соціального і правового захисту громадян України, які перебувають за кордоном;

- проведення моніторингу стану зовнішньої трудової міграції;

- посилення міжнародного співробітництва України у сфері міграції з метою створення сприятливих умов для перетинання трудовими мігрантами з України державних кордонів.

Основними механізмами реалізації державної міграційної політики у сфері імміграції є:

- стимулювання імміграційних потоків в Україну залежно від інвестиційних, наукових та культурних потреб держави, створення сприятливих умов для повернення в Україну діячів науки та культури, кваліфікованих спеціалістів і робітників, гостра потреба в яких є відчутною для національної економіки, їх інтеграції в українське суспільство;

- сприяння поверненню до України осіб, депортованих за національною ознакою, їх нащадків, інтеграції таких осіб в українське суспільство;

- забезпечення реалізації міжнародних принципів та норм міжнародного права щодо захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми, реабілітації та повернення таких осіб до держав їх походження;

- удосконалення законодавства з метою захисту прав мігрантів, які перебувають в Україні, та забезпечення доступу всіх мігрантів незалежно від їх правового статусу до програм охорони здоров'я.

Основними механізмами реалізації державної міграційної політики щодо тимчасового в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства є:

- створення сприятливих умов для тимчасового в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства з туристичною метою, для навчання, провадження підприємницької діяльності тощо;

- забезпечення здійснення контролю за в'їздом в Україну мігрантів з метою працевлаштування або навчання;

- протидія нелегальній міграції, у тому числі вдосконалення роботи державних органів, спрямованої на протидію нелегальній міграції;

- забезпечення реалізації загально визнаних міжнародних принципів і норм міжнародного права щодо захисту прав біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту або притулку в Україні, враховуючи принцип не вислання;

- сприяння добровільному поверненню нелегальних мігрантів до держав їх походження, національності у співробітництві з міжнародними та громадськими організаціями, що працюють у сфері міграції;

- посилення відповідальності за правопорушення, пов'язані з нелегальною міграцією.

ДМС України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства внутрішніх справ України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України та Міністра, а також Положенням.

Основними завданнями ДМС України є:

- внесення пропозицій щодо формування державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

- реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів;

- реалізація в межах своєї компетенції державної політики у сфері

волонтерської діяльності.

ДМС України відповідно до покладених на неї завдань:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністру для погодження і внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України;

2) проводить аналіз міграційної ситуації в Україні, проблем біженців та інших категорій мігрантів, розробляє поточні та довгострокові прогнози із зазначених питань;

3) здійснює у межах компетенції провадження з питань прийняття/припинення громадянства України та подає відповідні документи на розгляд Комісії при Президентові України з питань громадянства, а також забезпечує виконання рішень Президента України з питань громадянства;

4) приймає відповідно до законодавства рішення про встановлення належності до громадянства України, оформлення набуття громадянства України та їх скасування;

5) готує пропозиції щодо визначення квоти імміграції на календарний рік;

6) приймає рішення про надання дозволу на імміграцію, відмову в його наданні та скасування такого дозволу;

7) бере участь у межах, визначених законодавством, у вирішенні питань трудової міграції та питань, пов'язаних із навчанням в Україні іноземців та осіб без громадянства;

8) здійснює оформлення і видачу іноземцям та особам без громадянства запрошень для в'їзду в Україну, документів для тимчасового перебування або постійного проживання в Україні, а також виїзду за її межі, студентських квитків студентам із числа іноземців та осіб без громадянства, вилучає ці документи та проставляє в документах, що посвідчують особу іноземців та осіб без громадянства, відмітки про заборону в'їзду в Україну в передбачених

законодавством випадках;

9) приймає рішення про скорочення строку перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні, видворення, у тому числі у примусовому порядку, іноземців та осіб без громадянства з України, заборону в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства, здійснює заходи, пов'язані з видворенням іноземців та осіб без громадянства з України;

10) здійснює оформлення і видачу громадянам України, які постійно проживають в Україні, документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, затримує видачу та вилучає ці документи у передбачених законодавством випадках;

11) здійснює ідентифікацію громадян України, які втратили документи, що посвідчують особу;

12) є замовником робіт зі створення Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування;

13) виконує функції замовника з розроблення зразків, виготовлення та постачання бланків паспортних та інших документів, що посвідчують особу;

14) збирає, аналізує та узагальнює інформацію про наявність у державах походження біженців та шукачів інших форм захисту в Україні умов, за яких такий захист надається;

15) приймає рішення про надання, втрату, позбавлення і скасування статусу біженця та інших форм захисту в Україні;

16) вживає у межах компетенції заходів зі сприяння реалізації прав біженців та інших категорій мігрантів;

17) здійснює оформлення і видачу посвідчення біженця, посвідчення особи, якій надано інші форми захисту в Україні, а також інших документів, передбачених законодавством України для даних категорій осіб;

18) забезпечує функціонування пунктів тимчасового розміщення біженців та пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні;

19) проводить ідентифікацію біженців та осіб, які звернулися за захистом в

Україні, а також іноземців та осіб без громадянства, які втратили документи, що посвідчують особу;

19-1) реалізує в межах своєї компетенції державну політику у сфері волонтерської діяльності щодо надання допомоги біженцям;

20) здійснює реєстрацію/зняття з реєстрації місця проживання/перебування фізичних осіб, веде відповідні реєстраційні обліки;

21) надає передбачені законодавством відомості до Державного реєстру виборців та органам Державної податкової служби України;

22) забезпечує формування центральної, регіональних та місцевих баз персональних даних фізичних осіб у передбачених законом випадках, а також інших баз даних, формування яких є необхідним для виконання покладених на ДМС України завдань;

23) здійснює відповідно до закону заходи щодо запобігання та протидії нелегальній (незаконній) міграції, іншим порушенням міграційного законодавства;

24) здійснює міжнародне співробітництво, бере участь у розробленні проектів та укладенні міжнародних договорів України з питань громадянства, міграції, біженців, осіб, які потребують інших форм захисту, реєстрації фізичних осіб та реадмісії, забезпечує в межах своїх повноважень виконання укладених міжнародних договорів України;

25) здійснює відповідно до закону державний контроль за дотриманням законодавства у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, у випадках, передбачених законодавством, притягає порушників до адміністративної відповідальності;

26) утворює, ліквідує, реорганізовує підприємства, установи та організації, затверджує їх положення (статути), в установленому порядку призначає на посади та звільняє з посад їх керівників, формує кадровий резерв на посади керівників підприємств, установ та організацій, що належать до

сфери управління ДМС України;

27) виконує у межах повноважень інші функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери її управління;

28) формує державне замовлення на підготовку фахівців у відповідній сфері;

29) здійснює інші правозастосовні і правоохоронні повноваження на основі і на виконання Конституції та законів України;

30) здійснює інші повноваження на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України.

ДМС України з метою організації своєї діяльності:

1) забезпечує в межах повноважень здійснення заходів щодо запобігання корупції і контроль за їх здійсненням в апараті ДМС України, головних управліннях (управліннях) міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі (далі – територіальні органи), управліннях, відділах (секторах) міграційної служби в районах, районах у містах, містах обласного, республіканського (Автономної Республіки Крим) значення (далі – територіальні підрозділи), на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління;

2) здійснює в установленому порядку добір кадрів в апарат ДМС України та на керівні посади в її територіальних органах і територіальних підрозділах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління, формує в установленому порядку кадровий резерв на відповідні посади, організовує роботу з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і працівників апарату та її територіальних органів та територіальних підрозділів;

3) контролює діяльність територіальних органів та територіальних підрозділів ДМС України;

4) організовує планово-фінансову роботу в апараті ДМС України, її територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління, здійснює контроль за використанням

фінансових і матеріальних ресурсів;

5) організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних із діяльністю ДМС України, його територіальних органів і територіальних підрозділів, підприємств, установ, організацій, що належать до сфери її управління;

6) забезпечує у межах повноважень реалізацію державної політики стосовно державної таємниці, контроль за її збереженням в апараті ДМС України;

7) забезпечує у межах своїх повноважень виконання завдань мобілізаційної підготовки та мобілізаційної готовності держави;

8) організовує ведення діловодства та архіву в апараті ДМС України відповідно до встановлених правил.

ДМС України для виконання покладених на неї завдань має право:

1) залучати до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань учених і фахівців (за їх згодою), працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади;

2) одержувати інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб;

3) скликати наради, створювати комісії та робочі групи;

4) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, у тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

5) проводити перевірки стану додержання органами виконавчої влади, громадянами, підприємствами, установами та організаціями вимог законодавства у сферах міграції (імміграції та еміграції), громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів і вносити пропозиції щодо усунення причин їх порушення цих вимог.

ДМС України здійснює свої повноваження безпосередньо та через головні

управління (управління) міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, управління, відділи (сектори) міграційної служби в районах, районах у містах, містах обласного, республіканського (Автономної Республіки Крим) значення. ДМС України здійснює свої повноваження щодо виконання завдань із реалізації державної політики у сфері протидії нелегальній міграції, а також із притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері реєстрації фізичних осіб, видачі документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, як безпосередньо, так і через підрозділ міліції міграційного контролю Міністерства.

ДМС України під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє в установленому порядку з іншими органами виконавчої влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, профспілками та організаціями роботодавців, а також підприємствами, установами, організаціями.

ДМС України у межах своїх повноважень, на основі та на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства та доручень Міністра видає накази організаційно-розпорядчого характеру, які підписуються Головою ДМС України.

ДМС України очолює Голова, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра, та звільняє з посади Президент України.

Голова ДМС має двох заступників, у тому числі одного першого.

Першого заступника, заступника Голови ДМС України призначає на посади Президент України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Голови ДМС України, погоджених із Міністром.

Першого заступника, заступника Голови ДМС України звільняє з посад Президент України.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції ДМС України, обговорення найважливіших напрямів її діяльності у ДМС України утворюється колегія у складі Голови ДМС України (голова колегії), першого заступника та заступника Голови ДМС України за посадою, визначених Міністром посадових осіб Міністерства. У разі потреби до складу колегії ДМС України можуть входити керівники структурних підрозділів ДМС України, а також у встановленому порядку інші особи.

Рішення колегії можуть бути реалізовані шляхом видання наказу ДМС України.

Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у ДМС України можуть утворюватися постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи.

Рішення про утворення та ліквідацію колегії, постійних або тимчасових консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, їх кількісний та персональний склад, положення про них затверджуються Головою ДМС України.

Працівники ДМС України мають єдиний формений одяг із відповідними знаками розрізнення, що видається безкоштовно, зразки якого затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Працівники ДМС України, які виконують завдання з реалізації державної політики у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції, а також притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері реєстрації фізичних осіб, видачі документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство, мають право застосовувати заходи фізичного впливу і спеціальні засоби у випадках та порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію».

7.6 Національна гвардія України

Національна гвардія України є військовим формуванням з

правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій.

Національна гвардія України бере участь відповідно до закону у взаємодії зі Збройними Силами України у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

Основними функціями Національної гвардії є:

- 1) захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом;
- 2) охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;
- 3) участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян;
- 4) забезпечення охорони органів державної влади, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб;
- 5) охорона ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання державної власності, важливих державних об'єктів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;
- 6) охорона спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;
- 7) охорона дипломатичних представництв, консульських установ

іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні;

8) охорона центральних баз матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України;

9) участь у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

10) участь у спеціальних операціях із знешкодження озброєних злочинців, припиненні діяльності не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій на території України, а також у заходах, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності;

11) участь у припиненні масових заворушень, що супроводжуються насильством над громадянами;

12) участь у відновленні правопорядку у разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

13) участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;

14) участь у відновленні конституційного правопорядку у разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

15) участь у ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються;

- 16) участь у здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;
- 17) виконання завдань територіальної оборони;
- 18) оборона важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, баз військового та матеріально-технічного забезпечення Міністерства внутрішніх справ України.

До виконання функцій Національної гвардії із забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян, участі в охороні громадського порядку, забезпечення охорони органів державної влади, у здійсненні заходів, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав можуть залучатися резервісти Національної гвардії під час проходження ними зборів.

У порядку та на підставах, визначених законами України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, військовослужбовці Національної гвардії можуть залучатися до участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки у складі миротворчого персоналу або миротворчого контингенту.

Національна гвардія України виконує покладені на неї завдання у взаємодії з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, органами прокуратури, органами внутрішніх справ, Управлінням державної охорони України, Збройними Силами України, правоохоронними органами спеціального призначення, громадськими об'єднаннями та релігійними організаціями, а також спільно з адміністрацією та режимними органами об'єктів, що охороняються, та населенням.

Діяльність Національної гвардії ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, безперервності, законності, відкритості для демократичного цивільного контролю, прозорості, відповідальності, централізованого керівництва та єдиноначальності.

У діяльності Національної гвардії забороняється застосування тортур,

катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.

Національна гвардія України у своїй діяльності керується Конституцією України, цим та іншими законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами.

До складу Національної гвардії входять:

- 1) головний орган військового управління Національної гвардії;
- 2) оперативно-територіальні об'єднання Національної гвардії;
- 3) з'єднання, військові частини і підрозділи, вищі навчальні заклади, навчальні військові частини (центри), бази, установи та заклади, що не входять до складу оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії.

Організаційно Національна гвардія України складається з органів військового управління (головного органу військового управління Національної гвардії та органів військового управління оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії), військових частин (підрозділів) з охорони важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні, з'єднань, військових частин і підрозділів з охорони громадського порядку, підрозділів (загонів) спеціального призначення, військових частин оперативного призначення, авіаційних військових частин, військових частин і підрозділів зв'язку, органів і підрозділів забезпечення, вищих навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів, установ.

До складу військової частини Національної гвардії можуть входити підрозділи (батальйони, дивізії, ескадрильї, загони, роти, батареї тощо), спеціальні комендатури (комендатури), вузли зв'язку, центри, групи, взводи.

Загальна чисельність Національної гвардії не перевищує 60 тисяч

військовослужбовців. У разі необхідності чисельність Національної гвардії може бути збільшена відповідним законом.

Військово-політичне та адміністративне керівництво Національною гвардією України здійснює Міністр внутрішніх справ України. Військово-політичне керівництво Національною гвардією України – це діяльність, спрямована на забезпечення реалізації державної політики у сфері діяльності Національної гвардії, політичних та стратегічних цілей, принципів і напрямів її розвитку.

Адміністративне керівництво Національною гвардією України – це діяльність, спрямована на всебічне забезпечення життєдіяльності Національної гвардії, її функціонування та розвитку з метою виконання основних завдань державної політики у сфері її діяльності.

Повноваження Міністра внутрішніх справ України щодо керівництва Національною гвардією України, його права та обов'язки визначаються Законом та іншими законами України.

Безпосереднє військове керівництво Національною гвардією України здійснює командувач Національної гвардії, який одночасно є начальником головного органу військового управління Національної гвардії.

Безпосереднє військове керівництво Національною гвардією України – це діяльність, спрямована на здійснення заходів щодо розвитку Національної гвардії, її технічного оснащення, підготовки та всебічного забезпечення, визначення основ її застосування, а також управління нею.

Командувач Національної гвардії призначається на посаду та звільняється з посади Верховною Радою України за поданням Президента України.

Повноваження командувача Національної гвардії щодо керівництва Національною гвардією України та головним органом військового управління Національної гвардії, його права та обов'язки визначаються Положенням про головний орган військового управління Національної гвардії, що затверджується Президентом України.

Оперативно-територіальне об'єднання є основною військово-

адміністративною одиницею Національної гвардії та призначене для виконання завдань і функцій, покладених на Національну гвардію України в межах відповідних зон відповідальності (оперативного реагування).

Особовий склад Національної гвардії складається з військовослужбовців та працівників і комплектується військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом та за призовом.

Комплектування Національної гвардії військовослужбовцями та проходження ними військової служби здійснюються відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положення про проходження військової служби громадянами України в Національній гвардії України, що затверджується Президентом України.

Національна гвардія України відповідно до покладених на неї законом завдань та функцій зобов'язана:

1) забезпечувати захист та охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань;

2) брати участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку, у тому числі під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових заходів, під час офіційних візитів та інших заходів за участю посадових осіб України та іноземних держав, щодо яких здійснюється державна охорона на території України;

3) вживати заходів, спрямованих на запобігання, виявлення кримінальних (адміністративних) правопорушень;

4) забезпечувати охорону об'єктів, що охороняються Національною гвардією України;

5) забезпечувати пропускний режим на об'єктах, що охороняються Національною гвардією України;

6) забезпечувати охорону спеціальних вантажів, у тому числі ядерних матеріалів, під час їх перевезення територією України;

7) забезпечувати охорону органів державної влади, а також здійснення

заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб;

8) вживати заходів щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій;

9) брати участь в антитерористичних операціях;

10) вживати заходів щодо затримання осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів;

11) надавати допомогу в ліквідації наслідків природних, техногенних, екологічних катастроф;

12) брати участь у заходах, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також у заходах щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

13) брати участь у міжнародному співробітництві, міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у порядку і на умовах, визначених законами України;

14) брати участь у відновленні конституційного правопорядку, порушеного при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, а також у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, порушеної в результаті здійснення протиправних дій, у тому числі на підґрунті міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів;

15) підтримувати або відновлювати правопорядок у районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення;

16) розблокувати або припиняти протиправні дії у разі захоплення

важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

17) протидіяти масовим заворушенням, що супроводжуються насильством над громадянами;

18) формувати в особливий період військові частини і підрозділи та обороняти важливі державні об'єкти, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, спеціальні вантажі, у тому числі ядерні матеріали, під час їх перевезення територією України;

19) вести воєнні (бойові) дії у разі збройного конфлікту чи загрози нападу на Україну;

20) виконувати завдання територіальної оборони;

21) виконувати заходи правового режиму воєнного стану.

Права військовослужбовців Національної гвардії

Військовослужбовці Національної гвардії з метою виконання покладених на Національну гвардію України завдань мають право:

1) у разі залучення до виконання завдань з охорони громадського порядку на військовослужбовців Національної гвардії поширюються права та обов'язки, передбачені Законом «Про національну поліцію»;

2) затримувати та передавати працівникам міліції, адміністрації об'єктів, що охороняються Національною гвардією України, осіб, які порушили встановлений перепускний режим або вчинили напад на об'єкт, що охороняється Національною гвардією України;

3) затримувати осіб, озброєних вогнепальною зброєю під час здійснення антитерористичних операцій;

4) затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, та осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі, дезертирів;

5) розблокувати або припиняти протиправні дії у разі захоплення важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого

самоврядування;

6) проводити огляд транспортних засобів і вантажів на контрольно-пропускних пунктах об'єктів, що охороняються Національною гвардією України;

7) зберігати, носити і застосовувати спеціальні засоби та зброю;

8) під час виконання службових завдань користуватися безплатно всіма видами громадського транспорту міського, приміського і місцевого сполучення (крім таксі);

9) безперешкодно використовувати в невідкладних випадках засоби електронного зв'язку центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а засоби зв'язку, що належать фізичним особам, - за їх згодою;

10) використовувати з наступним відшкодуванням витрат та збитків у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, транспортні і плавучі засоби фізичних або юридичних осіб незалежно від форми власності (крім транспортних засобів дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, транспортних засобів спеціального призначення) для припинення злочину, проїзду до місця події, стихійного лиха, супроводження до лікувальних закладів осіб, які потребують термінової медичної допомоги, для переслідування правопорушників та їх супроводження або конвоювання до органів внутрішніх справ;

11) взаємодіяти в межах компетенції з іншими правоохоронними органами.

За вчинення протиправних дій та бездіяльність військовослужбовці Національної гвардії несуть дисциплінарну, матеріальну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законом.

Шкода, заподіяна фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу управління Національної гвардії, військовослужбовцями Національної гвардії при здійсненні ними своїх

повноважень, відшкодовується на підставах і в порядку, встановлених законом.

Військовослужбовці Національної гвардії мають право застосовувати заходи фізичного впливу, а за виключної необхідності і спеціальні засоби, вогнепальну зброю, озброєння та бойову техніку в порядку та у випадках, передбачених цим Законом, а під час несення внутрішньої та вартової служб – відповідно Статутом внутрішньої служби та Статутом гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України.

Військовослужбовці Національної гвардії зобов'язані проходити спеціальну підготовку, а також періодичну перевірку на здатність до дій, пов'язаних із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки, та на вміння надавати долікарську допомогу потерпілим.

У разі застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки військовослужбовці Національної гвардії зобов'язані:

- 1) попередити про намір їх використання, надати при цьому особам, щодо яких можуть бути застосовані заходи фізичного впливу, спеціальні засоби, вогнепальна зброя, озброєння та бойова техніка, достатньо часу для виконання своїх вимог (попередження може бути зроблено голосом, а у разі значної відстані або звернення до великої групи людей - через гучномовні установки, і в кожному випадку бажано мовою, зрозумілою для осіб, проти яких ці засоби застосовуватимуться, а також українською мовою не менш як два рази з наданням часу, достатнього для припинення правопорушення), крім випадків, коли зволікання із застосуванням заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки створює реальну загрозу життю та здоров'ю особового складу Національної гвардії, поліції, міліції, персоналу дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, інших осіб, а також може спричинити тяжкі наслідки або якщо таке попередження є неможливим чи недоречним у ситуації, що склалася;

2) у кожному випадку застосування спеціальних засобів у найкоротші строки забезпечити надання потерпілим необхідної допомоги, повідомивши лікарів і медичні заклади, який засіб застосовано;

3) доповісти своєму безпосередньому командиру (начальнику) про самостійне застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки для повідомлення прокурору.

Про поранення або смерть, що сталися внаслідок застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової техніки, військовослужбовці Національної гвардії зобов'язані негайно письмово доповісти безпосередньому командиру (начальнику) для повідомлення прокурору.

Застосування військовослужбовцями Національної гвардії заходів фізичного впливу, спеціальних засобів, вогнепальної зброї, озброєння та бойової і спеціальної техніки з перевищенням повноважень, наданих законом, тягне відповідальність, встановлену законом.

Військовослужбовці Національної гвардії після виконання вимог мають право застосувати заходи фізичного впливу, зокрема прийоми рукопашного бою, для припинення злочинів та інших правопорушень, затримання осіб, які їх вчинили, подолання протидії законним вимогам військовослужбовців Національної гвардії, якщо інші способи припинення кримінальних правопорушень та інших правопорушень не забезпечують виконання покладених на них службових обов'язків.

Забороняється застосування заходів фізичного впливу до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх, крім випадків вчинення ними групового нападу, що реально загрожує життю і здоров'ю особового складу національної гвардії, або збройного нападу чи збройного опору.

Військовослужбовці Національної гвардії після виконання вимог мають право застосувати спеціальні засоби за виключної необхідності у випадках, якщо інші форми попереднього впливу на правопорушників не дали бажаних

результатів, для:

1) відбиття нападу на особовий склад Національної гвардії, міліції, осіб органів управління об'єктами, що охороняються Національною гвардією України, персонал дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні, інших осіб;

2) припинення опору законним діям військовослужбовців Національної гвардії та інших осіб, які виконують службові обов'язки з охорони громадського порядку і боротьби із злочинністю, забезпечення громадської безпеки;

3) затримання осіб на місці вчинення кримінального правопорушення, у тому числі тих, які намагаються втекти або чинити опір;

4) конвоювання (доставляння) затриманих осіб до органів внутрішніх справ, якщо вони своєю поведінкою провокують втечу, заподіяння шкоди оточуючим або собі чи чинять опір військовослужбовцям національної гвардії;

5) відбиття нападу на містечка, ешелони (транспорти) і транспортні колони Національної гвардії та на об'єкти, що нею охороняються, спеціальні вантажі;

6) звільнення заручників, захоплених будівель, споруд, приміщень, транспортних засобів та ділянок місцевості;

7) припинення масових заворушень і групових порушень громадського порядку;

8) зупинки транспортних засобів, водії яких не виконали законних вимог зупинитися, а також затримання осіб, які скоїли кримінальне правопорушення і намагаються втекти на транспортному засобі.

Перелік та правила застосування спеціальних засобів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Вид спеціального засобу, час початку та інтенсивність його застосування визначаються з урахуванням обстановки, що склалася, характеру правопорушення та особи правопорушника.

Рішення про застосування спеціальних засобів приймає службова особа,

відповідальна за забезпечення громадського порядку, або керівник конкретної операції.

Військовослужбовці Національної гвардії за виключної необхідності мають право застосовувати вогнепальну зброю для:

1) захисту громадян від збройного нападу, що загрожує їх життю і здоров'ю, а також звільнення заручників;

2) відбиття збройного нападу на особовий склад Національної гвардії або членів їхніх сімей, якщо їхньому життю або здоров'ю загрожує небезпека;

3) відбиття збройного нападу на об'єкти, що охороняються Національною гвардією України, жилі приміщення, приміщення державних і комунальних підприємств, установ та організацій, а також звільнення їх у разі захоплення;

4) затримання озброєної особи, яка чинить збройний опір законним вимогам або особи, яку застали при вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

5) затримання особи, яка чинить збройний опір, особи, яка погрожує застосуванням зброї;

6) відновлення правопорядку стосовно учасників масових заворушень, які застосовують зброю проти громадян або особового складу Національної гвардії та правоохоронних органів, якщо такі дії обґрунтовано становлять загрозу їхньому життю;

7) припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій у разі їх збройного опору;

8) зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю громадян або особового складу Національної гвардії;

9) припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України.

Військовослужбовці Національної гвардії мають право використовувати зброю для подання сигналу тривоги або виклику допомоги, для знешкодження

тварини, яка загрожує життю і здоров'ю фізичних осіб або особового складу Національної гвардії.

Озброєння та бойова техніка військовослужбовцями Національної гвардії застосовується для:

1) звільнення заручників, об'єктів, будівель і споруд, спеціальних вантажів, військової та іншої техніки, захоплених злочинцями з використанням транспортних засобів, броньованої техніки;

2) проведення спеціальних операцій, пов'язаних із знешкодженням озброєних злочинців, ліквідацією незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій;

3) зупинки броньованої та бойової техніки під час запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, якщо водій відмовляється виконати законні вимоги зупинитися;

4) відбиття групового збройного нападу з використанням броньованих транспортних засобів та броньованої техніки на об'єкти, спеціальні вантажі, що охороняються Національною гвардією України;

5) охорони та оборони важливих державних об'єктів, спеціальних вантажів, дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні під час виконання завдань територіальної оборони;

6) забезпечення охорони приміщень, будівель, житла та іншого майна дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні у разі їх евакуації, здійснення охорони місць компактного перебування персоналу цих представництв та установ, а також супроводження колон з вантажем і персоналом представництв (установ), що евакуюються;

7) припинення збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України;

8) виконання завдань територіальної оборони.

Забороняється застосовувати озброєння та бойову техніку:

1) до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та малолітніх;

2) у приміщеннях і на земельних ділянках, що належать або закріплені за дипломатичними представництвами та консульськими установами іноземних держав в Україні, крім випадків, коли від глави дипломатичного або іншого відповідного представництва (організації) надійде офіційними каналами письмове прохання (згода) застосувати вказані засоби проти правопорушників;

3) у приміщеннях або на виробництвах, пов'язаних з виготовленням вибухових чи легкозаймистих речовин, у навчальних і лікувальних закладах.

Законні вимоги та розпорядження посадових і службових осіб Національної гвардії під час виконання ними службових обов'язків є обов'язковими до виконання фізичними та юридичними особами. У разі невиконання законних вимог особового складу Національної гвардії, вчинення інших дій, що перешкоджають виконанню ними службових обов'язків, винні особи несуть відповідальність згідно із законом.

Військовослужбовці Національної гвардії мають право на носіння військової форми одягу із знаками розрізнення, зразки яких затверджуються відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Військовослужбовцям Національної гвардії видається службове посвідчення, зразок якого затверджується Міністром внутрішніх справ України.

Контроль за діяльністю Національної гвардії, а також демократичний цивільний контроль здійснюються відповідно до законодавства.

Нагляд за додержанням законів у діяльності Національної гвардії здійснюється прокурором шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

7.7 Державна прикордонна служба України

На Державну прикордонну службу покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Основними функціями Державної прикордонної служби є:

- охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

- здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків незаконного їх переміщення;

- охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій;

- ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України згідно із законами України «Про розвідувальні органи України» та «Про оперативно-розшукову діяльність»;

- участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні та в межах контрольованих прикордонних районів;

- участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України;

- участь у здійсненні державної охорони місць постійного і тимчасового

перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;

- охорона закордонних дипломатичних установ України;
- координація діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаної із захистом державного кордону та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї, а також діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України та пропуску до тимчасово окупованої території і з неї або беруть участь у забезпеченні режиму державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду – виїзду.

Виконання зазначених у частині першій цієї статті функцій є оперативно-службовою діяльністю Державної прикордонної служби.

Основними принципами діяльності Державної прикордонної служби є:

- законність; повага і дотримання прав та свобод людини та громадянина;
- позапартійність;
- безперервність;
- поєднання гласних, негласних та конспіративних форм і методів діяльності;
- єдиноначальність; колегіальність при розробці важливих рішень;
- взаємодія з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями при здійсненні покладених на Державну прикордонну службу завдань;
- відкритість для демократичного цивільного контролю.

Правовою основою діяльності Державної прикордонної служби є Конституція України, Закон України «Про державний кордон України», цей Закон, інші закони України, видані на їх виконання акти Президента України, Кабінету Міністрів України, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Діяльність Державної прикордонної служби провадиться на основі дотримання прав і свобод людини і громадянина. Органи, військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби зобов'язані поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення.

Не правомірне обмеження прав і свобод людини неприпустиме і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;

- територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону;

Морська охорона, яка складається із загонів морської охорони;

- органи охорони державного кордону - прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини;

- розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону.

Загальна чисельність Державної прикордонної служби становить 53000 осіб, у тому числі 45000 військовослужбовців.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, здійснює управління Державною прикордонною службою, бере участь у розробленні та реалізації загальних принципів правового оформлення і забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до компетенції Державної прикордонної служби, розробляє пропозиції, спрямовані на його вдосконалення, і в установленому порядку вносить їх на розгляд Президента України або Кабінету

Міністрів України.

З метою ефективного виконання покладених на Державну прикордонну службу завдань центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, утворюються територіальні органи - регіональні управління.

Положення про регіональні управління затверджується Головою Державної прикордонної служби.

Начальники регіональних управлінь призначаються на посади Головою Державної прикордонної служби.

Керівництво Державною прикордонною службою та діяльністю центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, здійснює Голова Державної прикордонної служби. Голова Державної прикордонної служби несе персональну відповідальність за виконання завдань, покладених на прикордонну службу.

Голову Державної прикордонної служби призначає на посаду Президент України за поданням Прем'єр-міністра України та припиняє його повноваження на цій посаді. Голова Державної прикордонної служби має заступників, які призначаються Президентом України за поданням Голови Державної прикордонної служби.

Морська охорона Державної прикордонної служби здійснює: охорону державного кордону на морі, річках, озерах та інших водоймах; контроль за плаванням і перебуванням українських та іноземних невійськових суден і військових кораблів у територіальному морі та внутрішніх водах України, заходженням іноземних невійськових суден і військових кораблів у внутрішні води і порти України та перебуванням у них; охорону суверенних прав в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій.

До складу загону морської охорони входять кораблі, катери та судна забезпечення. Органи охорони державного кордону безпосередньо виконують

поставлені перед Державною прикордонною службою завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону України.

Прикордонний загін є основною оперативно-службовою ланкою Державної прикордонної служби, на яку покладаються охорона певної ділянки державного кордону самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морською охороною, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, а також здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів

До складу прикордонного загону можуть входити прикордонні комендатури, відділи прикордонної служби, прикордонні застави, контрольно-пропускні пункти, відділення прикордонного контролю. Окремий контрольно-пропускний пункт є оперативно-службовою ланкою Державної прикордонної служби, на яку покладається здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів. До складу окремого контрольно-пропускного пункту можуть входити інші підпорядковані йому контрольно-пропускні пункти, відділення прикордонного контролю і контролерські пости.

Авіаційна частина є оперативно-службовою ланкою Державної прикордонної служби, на яку покладаються охорона державного кордону у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення дотримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, а також здійснення охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

До складу авіаційної частини входять загони літаків та ланки вертольотів.

Розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, організовує свою діяльність відповідно до Закону України «Про розвідувальні органи України»

Організаційна структура розвідувального органу центрального органу

виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, визначається Президентом України.

У складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, органів охорони державного кордону функціонують підрозділи спеціального призначення – оперативного документування, оперативно-технічні, забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки.

Діяльність підрозділів спеціального призначення прикордонної служби регулюється нормативно-правовими актами.

Органами забезпечення Державної прикордонної служби є підприємства, установи, а також підрозділи технічного, матеріального, медичного та інших видів забезпечення її діяльності, які функціонують як самостійно, так і в складі відповідно центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, його територіальних органів, Морської охорони, інших органів охорони державного кордону, навчальних закладів Державної прикордонної служби.

Комплектування Державної прикордонної служби військовослужбовцями і проходження ними військової служби здійснюються на підставі Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Уповноважені посадові особи Державної прикордонної служби попередньо вивчають склад призовників та здійснюють їх добір у військових комісаріатах.

На Державну прикордонну службу відповідно до визначених законом завдань покладаються:

- 1) припинення будь-яких спроб незаконної зміни проходження лінії державного кордону України;
- 2) припинення у взаємодії з відповідними правоохоронними органами збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України;
- 3) участь у взаємодії із Збройними Силами України та іншими військовими

формуваннями у відбитті вторгнення або нападу на територію України збройних сил іншої держави або групи держав;

4) участь у виконанні заходів територіальної оборони та заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного стану;

5) організація запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби, їх виявлення та припинення, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення згідно із законами;

6) здійснення прикордонного контролю і пропуску в установленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів в разі наявності належно оформлених документів після проходження ними митного та за потреби інших видів контролю, а також реєстрація іноземців та осіб без громадянства, які в установленому порядку прибувають в Україну, та їх паспортних документів у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду - виїзду, а також здійснення фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час здійснення прикордонного контролю в пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду - виїзду;

7) участь в укладанні міжнародних договорів України з прикордонних питань та з питань взаємних поїздок громадян, а також забезпечення їх виконання;

8) запобігання та недопущення перетинання державного кордону України особами, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або яких тимчасово обмежено у праві виїзду з України, у тому числі згідно з дорученнями правоохоронних органів; розшук у пунктах пропуску через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду – виїзду осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбуття кримінальних покарань; виконання в установленому порядку інших доручень правоохоронних органів

9) виявлення причин та умов, що призводять до порушень законодавства

про державний кордон України, вжиття в межах своєї компетенції заходів щодо їх усунення;

10) здійснення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності, а також здійснення контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення захисту державного кордону України;

11) контроль за дотриманням прикордонного режиму;

12) прийняття заяв про визнання осіб біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, у порядку, визначеному Законом «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

13) встановлення за погодженням з органами доходів і зборів та керівниками відповідних підприємств, на території яких розміщено пункти пропуску через державний кордон режиму у пунктах пропуску через державний кордон України, контроль за його додержанням

13-1) встановлення режимних правил у контрольних пунктах в'їзду - виїзду;

14) контроль за дотриманням невійськовими суднами та військовими кораблями встановленого порядку плавання і перебування в територіальному морі та внутрішніх водах України;

15) прийняття в установленому порядку рішень про примусове повернення в країну походження або третю країну іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону, з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурора про підстави прийняття такого рішення;

15-1) прийняття в установленому порядку рішень про розміщення іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону, у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України, з подальшим повідомленням протягом 24 годин прокурора;

15-2) виконання рішень адміністративного суду про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства, затриманих в межах контрольованих прикордонних районів під час спроби або після незаконного перетинання державного кордону України;

16) здійснення самостійно або у взаємодії з органами внутрішніх справ і органами Служби безпеки України в межах контрольованих прикордонних районів контролю за дотриманням іноземцями та особами без громадянства, а також біженцями, особами, які потребують додаткового захисту, та особами, яким надано притулок в Україні, установлених правил перебування на її території;

17) охорона, конвоювання та тримання затриманих осіб і плавзасобів до моменту їх передачі органам прикордонної охорони або іншим уповноваженим органам суміжної держави, іншим правоохоронним органам України або суду;

18) виконання відповідно до законодавства системи особливих заходів щодо захисту військовослужбовців та працівників Державної прикордонної служби від зазіхань на життя, здоров'я, честь, майно у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також їхніх близьких родичів;

19) протидія і запобігання корупційним діянням та злочинам у сфері службової діяльності особового складу Державної прикордонної служби;

20) участь у межах своєї компетенції у взаємодії з органами Служби безпеки України, органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами у боротьбі з тероризмом і виконанні інших покладених на них завдань;

21) прикордонно-представницька робота та участь прикордонних представників у роботі спільних міжнародних комісій з розгляду прикордонних спорів, інцидентів, конфліктів;

22) здійснення самостійно або разом із спеціально уповноваженими на те органами виконавчої влади і посадовими особами контролю у районах несення служби за збереженням природних ресурсів і підводної культурної та археологічної спадщини, додержанням правил промислової та іншої діяльності,

охороною довкілля;

23) інформування відповідних державних органів та громадян про аварії, пожежі, катастрофи, стихійне лихо та інші надзвичайні події на державному кордоні, у прикордонній смузі та в контрольованих прикордонних районах;

23-1) надання за запитами виконавчої дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття або центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, відомостей, що зберігаються в інформаційних системах, у тому числі банках даних, стосовно осіб, які в період одержання допомоги по безробіттю перетинали державний кордон або перебували за межами України

24) охорона закордонних дипломатичних установ;

24-1) охорона підводної культурної та археологічної спадщини;

25) участь у межах своєї компетенції у забезпеченні державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»;

26) взаємодія під час охорони державного кордону з відповідними органами іноземних держав у порядку, який установлюється міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

27) забезпечення зберігання документів демаркації державного кордону України в установленому законодавством України порядку;

28) забезпечення затриманим особам з моменту їх затримання права захищати себе особисто або користуватися правовою допомогою захисника;

29) інформування в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги про кожний випадок затримання осіб згідно з дорученням правоохоронних органів України та адміністративного затримання осіб, крім випадків, якщо особа захищає себе особисто чи запросила захисника.

Органам, підрозділам, військовослужбовцям, а також працівникам Державної прикордонної служби, які відповідно до їх службових обов'язків можуть залучатися до оперативно-службової діяльності, для виконання покладених на Державну прикордонну службу завдань надається право:

1) розташовувати прикордонні наряди, пересуватися під час виконання службових обов'язків на будь-яких ділянках місцевості, перебувати на земельних ділянках, у житлових та інших приміщеннях громадян за їх згодою або без їх згоди у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, з повідомленням про це протягом двадцяти чотирьох годин прокурора, а також на території і в приміщеннях підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності з повідомленням про це їх адміністрації;

2) відповідно до законів та інших нормативно-правових актів виключно в інтересах кримінального судочинства, міжнародного співробітництва в боротьбі з організованою злочинністю, а також з метою забезпечення національної безпеки України здійснювати контрольований (під оперативним контролем) пропуск через державний кордон України осіб у пунктах пропуску або поза ними. Рішення на такий пропуск приймає Голова Державної прикордонної служби;

3) перевіряти в осіб, які прямують через державний кордон України, документи на право в'їзду в Україну або виїзду з України, робити в них відповідні відмітки і у випадках, передбачених законодавством, тимчасово їх затримувати або вилучати;

4) шляхом опитування осіб з'ясувати підстави перетинання державного кордону, в'їзду на тимчасово окуповану територію або виїзду з неї, не пропускати через державний кордон, на тимчасово окуповану територію або з неї осіб без дійсних документів на право перетинання кордону або для в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, осіб, які надали завідомо неправдиві відомості під час одержання зазначених документів, осіб, яким

Державною прикордонною службою за порушення законодавства з прикордонних питань та про правовий статус іноземців чи за мотивованим письмовим рішенням суду та правоохоронних органів не дозволяється в'їзд в Україну або тимчасово обмежено право виїзду з України; робити в документах зазначених осіб відповідні відмітки;

5) відповідно до законодавства приймати рішення щодо надання дозволу на перетинання державного кордону у спрощеному порядку;

6) самостійно, а в разі перебування транспортних засобів, товарів та інших предметів, що переміщуються через державний кордон України, під митним контролем - разом з органами доходів і зборів проводити відповідно до законодавства огляд, у разі потреби - і супроводження зазначених транспортних засобів, товарів та предметів;

7) здійснювати згідно з дорученнями правоохоронних органів України затримання в пунктах пропуску осіб, які прямують через державний кордон, осіб, які прямують через контрольні пункти в'їзду - виїзду та розшуковуються за підозрою у вчиненні злочину, переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбуття кримінального покарання та в інших випадках, передбачених законодавством України;

8) надавати за згодою органів доходів і зборів та компетентних органів суміжних держав дозвіл на перетинання особами державного кордону України осіб, переміщення транспортних засобів, вантажів поза пунктами пропуску через державний кордон України за наявності невідкладних обставин, пов'язаних з ліквідацією надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру і їх наслідків, загрози людському життю та за відсутності загрози національній безпеці України;

9) за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері авіаційного транспорту та Міністерством оборони України надавати дозвіл щодо вильоту і посадки повітряних суден з аеропортів (аеродромів), у яких

відсутні пункти пропуску через державний кордон України;

10) створювати і використовувати в інтересах розвідки, контррозвідувального забезпечення охорони державного кордону оперативно-розшукової діяльності, участі у боротьбі з організованою злочинністю та протидії незаконній міграції інформаційні системи, у тому числі банки даних щодо осіб, які перетнули державний кордон України, осіб, які вчинили правопорушення, протидію яким віднесено до компетенції Державної прикордонної служби, осіб, яким згідно із законодавством не дозволяється в'їзд в Україну або тимчасово обмежується право виїзду з України, недійсних, викрадених і втрачених документів на право виїзду за кордон та в інших випадках, передбачених законами України;

11) визначати разом із заінтересованими підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності місця і тривалість зупинок (стоянок) транспортних засобів, що здійснюють міжнародні перевезення пасажирів та вантажів у пунктах пропуску через державний кордон України або здійснюють відповідні перевезення через контрольні пункти в'їзду – виїзду;

12) вимагати від фізичних осіб правопорушень і дій, що перешкоджають здійсненню повноважень Державної прикордонної служби;

13) у випадках та в порядку, передбачених законами України, розглядати справи про правопорушення, накладати стягнення або передавати матеріали про правопорушення на розгляд інших уповноважених органів виконавчої влади або судів;

14) здійснювати адміністративне затримання осіб на підставах і на строки, визначені законами, у тому числі іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перетнули державний кордон України, стосовно яких прийнято в установленому порядку рішення про передачу їх прикордонним органам суміжної держави, на час, необхідний для такої передачі;

15) здійснювати на підставах та в порядку, установлених законами, особистий огляд затриманих, а також оглядати і в разі потреби вилучати речі, що можуть бути речовими доказами або заподіяти шкоду здоров'ю людей;

16) тримати осіб, затриманих в адміністративному порядку, в спеціально обладнаних для цих цілей приміщеннях;

17) проводити відповідно до закону судову експертизу паспортних документів, які згідно із законодавством використовуються під час перетинання державного кордону України ;

18) відповідно до своєї компетенції обмежувати або тимчасово забороняти у випадках, які спричиняються обставинами, пов'язаними із забезпеченням охорони державного кордону України, та проведенням навчань і бойових стрільб, виконання різних робіт, переміщення транспортних засобів, плавзасобів і доступ осіб на окремі ділянки місцевості чи об'єкти у прикордонній смузі, контрольованих прикордонних районах, за винятком робіт на будовах, що виконуються відповідно до міжнародних договорів, та на будовах державного значення і робіт, пов'язаних з ліквідацією наслідків стихійного лиха та осередків особливо небезпечних інфекційних захворювань;

19) здійснювати автоматизований обмін інформацією про транспортні засоби, що перетнули державний кордон України, з відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України. Зупиняти та оглядати в межах прикордонної смуги, контрольованих прикордонних районів самостійно, а за їх межами - разом з відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України транспортні засоби, а також перевіряти документи, що посвідчують особу водія та пасажирів, наявність поліса обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (страхового сертифіката «Зелена картка»), а також здійснювати контроль за сплатою сум накладеного стягнення за адміністративні правопорушення. При цьому вантаж, який перевозиться транспортними засобами під митним контролем, підлягає такому оглядові тільки разом з органами доходів і зборів;

20) використовувати у порядку, встановленому законодавством, водний і повітряний простір України, морські та річкові порти, аеропорти та аеродроми (посадкові майданчики), розташовані на території України, незалежно від їх відомчої належності і призначення, одержувати навігаційну, метеорологічну,

гідрографічну та іншу інформацію, необхідну для забезпечення польотів і кораблеводіння;

21) у встановленому законодавством порядку виконувати польоти на літальних апаратах Державної прикордонної служби на повітряних трасах, за маршрутами поза трасами, а також за встановленими маршрутами у прикордонній смузі, контрольованих прикордонних районах та виключній (морській) економічній зоні України;

22) здійснювати плавання на кораблях, катерах, суднах забезпечення по всій акваторії внутрішніх вод, територіального моря і виключної (морської) економічної зони України, підходити до берега, будь-яких причалів (пристаней) і здійснювати висадку на них особового складу Державної прикордонної служби;

23) надавати дозвіл на заходження іноземних військових кораблів у внутрішні води, на рейди та в порти України, у тому числі відповідно до прийнятих у встановленому порядку рішень про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію країни, схвалених Верховною Радою України;

24) проводити в установленому порядку огляд українських та іноземних невійськових суден, що допустили порушення законодавства під час плавання і перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, а також під час стоянки суден у портах України, супроводжувати їх кораблями та катерами Державної прикордонної служби в порти або за межі територіальних вод України;

25) зупиняти та оглядати в установленому порядку судна і плавзасоби, що ведуть промисел риби та інших водних живих ресурсів, здійснюють пошук, дослідження та операції, пов'язані з таким промислом, виконують інші роботи у виключній (морській) економічній зоні України та територіальному морі; перевіряти документи на ведення рибного промислу та виконання інших робіт;

26) зупиняти або припиняти рибний промисел, морські наукові дослідження, інші роботи у територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та внутрішніх водах України в разі відсутності відповідного дозволу (погодження) або порушення правил їх проведення, установлених

законодавством;

26-1) зупиняти та оглядати в установленому порядку судна і плавзасоби, що знаходяться в зоні охорони підводної культурної та археологічної спадщини, перевіряти документи (дозволи), що підтверджують право на перебування в охоронюваній зоні та (чи) проведення наукових археологічних досліджень;

27) відвідувати, оглядати та перебувати на штучних островах, в установках і спорудах, що знаходяться у виключній (морській) економічній зоні, територіальному морі та внутрішніх водах України, а також перевіряти документи, які посвідчують право на проведення робіт, спорудження штучних островів, установок, споруд і встановлення зон безпеки навколо них;

28) затримувати судна, що допускають порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України або норм міжнародного права, і доставляти їх в один з відкритих для заходження іноземних невійськових суден портів України;

29) тимчасово обмежувати мореплавство та забороняти вихід у море українських невійськових суден і плавзасобів незалежно від форми власності, які допустили порушення встановленого порядку плавання і перебування у територіальному морі та внутрішніх водах України;

30) забороняти сходження на берег і перебування на березі членів екіпажів іноземних невійськових суден та інших осіб, що перебувають на них і допустили правопорушення під час плавання та перебування в територіальному морі, внутрішніх водах, а також під час стоянки суден у портах України;

31) здійснювати розвідувальні, контррозвідувальні та оперативно-розшукові заходи згідно із законами України;

32) здійснювати за домовленістю з авіаперевізниками в іноземних аеропортах попередню перевірку правових підстав для в'їзду в Україну іноземців та осіб без громадянства;

33) у взаємодії з органами доходів і зборів та іншими державними органами здійснювати заходи щодо недопущення незаконного переміщення

через державний кордон України вантажів, стосовно яких законодавством встановлено заборони і обмеження, вилучати такі вантажі в разі здійснення спроби переміщення їх через державний кордон України або самотійно в ході проведення оперативно-розшукових заходів та передавати їх за призначенням у встановленому порядку;

34) запрошувати осіб до підрозділів Державної прикордонної служби для з'ясування обставин незаконного перетинання державного кордону України, порушення режиму державного кордону, прикордонного режиму, режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, контрольних пунктах в'їзду - виїзду, порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, а також інших правопорушень, розгляд яких належить до компетенції Державної прикордонної служби. У разі потреби з'ясування обставин зазначених порушень може здійснюватися і в інших місцях;

35) на підставах, передбачених законами, скорочувати строк перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства, затриманих у межах контрольованих прикордонних районів;

36) користуватися на договірних засадах службовими приміщеннями підприємств, установ та організацій усіх форм власності, військових частин військових формувань, а також житловими та іншими приміщеннями громадян;

37) використовувати у встановленому порядку транспортні засоби, плавзасоби громадян, підприємств, установ та організацій усіх форм власності (крім транспортних засобів, плавзасобів дипломатичних та інших представництв іноземних держав та організацій) для проїзду до місця незаконного перетинання державного кордону України, припинення злочину, доставки до лікувальних закладів осіб, що потребують термінової медичної допомоги, з наступним відшкодуванням витрат і збитків цим громадянам, підприємствам, установам та організаціям згідно із законодавством;

38) використовувати засоби електричного зв'язку центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності під час припинення збройних

конфліктів та інших провокацій на державному кордоні України, відбиття вторгнення на територію України збройних формувань, ліквідації диверсійно-розвідувальних груп, а також в інших випадках на умовах, погоджених у встановленому порядку, з наступним відшкодуванням пов'язаних з цим витрат згідно із законодавством;

39) подавати органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування обов'язкові для розгляду пропозиції щодо припинення порушень законодавства з питань охорони державного кордону України та усунення передумов до їх вчинення;

40) одержувати в установленому законом порядку за письмовими запитами керівників підрозділів з оперативно-розшукової роботи чи розвідувального органу відомості з автоматизованих інформаційних і довідкових систем і банків даних, створених Верховним Судом, Генеральною прокуратурою, Національним банком, Антимонопольним комітетом, Фондом державного майна, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України;

41) матеріально і морально заохочувати осіб, які надають Державній прикордонній службі допомогу у виконанні покладених на неї завдань;

42) співпрацювати відповідно до законодавства з іноземними дипломатичними і консульськими установами в питаннях, що належать до компетенції Державної прикордонної служби і стосуються обмеження чи поновлення прав іноземців та осіб без громадянства;

43) взаємодіяти з питань охорони державного кордону України, протидії незаконній міграції, незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, транскордонній злочинності, контрабандній діяльності з компетентними органами та військовими формуваннями іноземних держав, міжнародними організаціями в порядку і на засадах, установлених законодавством;

44) під час безпосереднього виконання завдань з охорони державного кордону при несенні служби у складі прикордонних нарядів або здійсненні

оперативно-розшукової діяльності безоплатно користуватися всіма видами міського пасажирського транспорту загального користування (крім таксі), засобами залізничного, водного транспорту приміського сполучення та автобусами приміських маршрутів, а також попутним транспортом;

45) у порядку, передбаченому законодавством, одержувати і використовувати земельні ділянки для розміщення стаціонарних технічних засобів та інженерних споруд на державному кордоні України, розташування органів, підрозділів, навчальних закладів, підприємств, установ та організацій Державної прикордонної служби, пунктів (місць) тимчасового тримання осіб, базування кораблів і катерів, авіаційних підрозділів, стрільбищ і навчальних полів тощо;

46) у порядку, визначеному міжнародними договорами України, здійснювати спільний прикордонний контроль та інші заходи з охорони державного кордону на території суміжних держав.

У випадках, передбачених законом, посадові та службові особи Державної прикордонної служби здійснюють також і інші повноваження.

Військовослужбовці, а також працівники Державної прикордонної служби, які відповідно до їх службових повноважень можуть залучатися до оперативно-службової діяльності, під час виконання завдань з охорони державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні в межах повноважень, визначених цим Законом, законами України «Про державний кордон України», «Про виключну (морську) економічну зону України», мають право в порядку і випадках, передбачених Законом «Про Національну поліцію», військовими статутами Збройних Сил України та іншими нормативно-правовими актами, застосовувати фізичну силу, використовувати службових собак, а також зберігати, носити спеціальні засоби і зброю, використовувати і застосовувати їх самостійно або у складі підрозділів.

Не допускається застосування зброї в напрямку території суміжної держави, за винятком випадків відбиття збройного нападу та вторгнення на територію України озброєних військових груп і злочинних угруповань,

припинення збройних провокацій, а також для відбиття нападу або припинення збройного опору осіб, які незаконно перетинають чи намагаються незаконно перетнути державний кордон України.

Голова Державної прикордонної служби систематично інформує Верховну Раду України про виконання прикордонною службою покладених на неї завдань, додержання законодавства, забезпечення прав і свобод людини та з інших питань і щороку подає письмовий звіт про діяльність служби.

Контроль за діяльністю Державної прикордонної служби здійснюється Президентом України відповідно до повноважень, визначених Конституцією України.

Голова Державної прикордонної служби систематично інформує Президента України, Раду національної безпеки і оборони України з основних питань діяльності Державної прикордонної служби, а також щороку подає письмовий звіт про діяльність Державної прикордонної служби.

Контроль за господарською і фінансовою діяльністю Державної прикордонної служби здійснюється в порядку, визначеному законами України.

Нагляд за додержанням законності в діяльності Державної прикордонної служби здійснюється в порядку, визначеному Конституцією та законами України.

Контрольні питання

1. Формування та функціонування правоохоронної системи
2. Взаємодія органів внутрішніх справ з іншими суб'єктами правоохоронної системи
3. Забезпечення діяльності органів внутрішніх справ
4. Інформаційне забезпечення органів внутрішніх справ
5. Контроль за діяльністю органів внутрішніх справ
6. Завдання поліції
7. Принципи діяльності поліції
8. Основні повноваження поліції
9. Основні завдання Державної служби надзвичайних ситуацій
10. Основні завдання Державної міграційної служби

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості

- Верховної Ради. – 2015. – № 40-41. – Ст.379.
2. Про Національну гвардію: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 17. – Ст.594.
  3. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: затверджено Постановою Кабінет Міністрів України від 13.08.2014 № 401. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/401-2014-%D0%BF>
  4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст.303.
  5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 № 1118-р «Питання реформування органів внутрішніх справ України» (Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України та Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1118-2014-%D1%80>

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Указ Президента України від 16.01.2013 № 20/2013 «Деякі питання Державної служби України з надзвичайних ситуацій». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/2013>
2. Постанова Кабінету міністрів України від 20.08.2014 № 360 «Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF>
3. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/396.html>
4. Литвин І. І. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. / Литвин І. І., Окопник О. М. – Кіровоград : КІДМУ КПУ, 2015. – 295 с.
5. Городовенко В. В. Судові правоохоронні органи України : навч. посіб. / В. В. Городовенко, О. Л. Макаренко. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – 194 с.
6. Організація судових та правоохоронних органів : підручник / [Марочкін І. Є. та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна. – Х.: Право, 2013. – 445 с.
7. Судова, правоохоронна та правозахисна системи України: підручник / С. Ф. Константінов, Д. П. Калаянов, Є. В. Додін та ін. / За заг. ред. С. О. Кузьніченка. – Одеса: ОДУВС, 2013. – 402 с.
8. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: Підручник. 2-ге вид. / За заг. ред. Коваленка В. В., Римаренка Ю. І. Олефіра В. І. /. – К. : «Директ Лайн», 2012. – 816 с.
9. Максименко А. В. Адміністративно-правовий статус Державної міграційної служби України / А. В. Максименко // Правова держава. – 2015. – № 19. – С. 63-68.
10. Максименко А. В. Основні напрями діяльності Державної міграційної служби України / А. В. Максименко // Правова держава. – 2014. – № 18. – С. 41-46.
11. Дубинський О.Ю. Заходи адміністративного примусу у діяльності державної служби України з надзвичайних ситуацій: система та правові засади реалізації / О. Ю. Дубинський // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 202-205.

РОЗДІЛ 8

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ

8.1 Загальне поняття про адвокатуру та її завдання. Принципи та організаційні форми діяльності адвокатури

Ст. 59 Конституції України, що закріпила право кожного на правову допомогу, одночасно передбачає право кожної особи, коли її справа розглядається в суді, користуватися професійною правовою допомогою. Тому саме ця норма Конституції проголошує існування одного з найважливіших правових інститутів – адвокатури, основним завданнями якої є забезпечення права на захист від обвинувачення та подання іншої правової допомоги, у тому числі представництва громадян, юридичних осіб у судах.

Престиж адвоката та ефективність його діяльності перебувають у прямій залежності від становища людини у суспільстві і державі, від ставлення до фундаментальних принципів демократії і законності.

Діяльність адвокатури регулюється Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012.

Адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом.

Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність.

Адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

З метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення

питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування, під яким розуміють гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому Законом.

Адвокат України здійснює адвокатську діяльність на всій території України та за її межами, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або законодавством іноземної держави.

Принципи та засади здійснення адвокатської діяльності визначені у ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Принцип верховенства права (законності). Адвокат у своїй діяльності не повинен порушувати закон, сприяти утвердженню і практичній реалізації принципів верховенства права та закону.

Адвокат не може давати клієнту поради свідомо спрямовані на полегшення вчинення правопорушень, або іншим чином умисно сприяти їх вчиненню.

Адвокат зобов'язаний діяти відповідно до Закону, використовуючи лише передбачені законом способи захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Принцип незалежності адвокатської діяльності означає самостійність у вирішенні її завдань, передбачених законом, а також не втручання з боку інших органів влади, зокрема і судової та інших суб'єктів. Тому закон забезпечує такі умови виконання професійних прав та обов'язків адвоката, які б гарантували свободу від будь-якого внутрішнього впливу, а також від впливу особистих інтересів. У зв'язку з цим не допускаються компроміси з метою догодити суду, прокурорам, іншим державним органам, третім особам або клієнтам та які перешкоджають належному наданню адвокатом правової допомоги.

Цей принцип забезпечується, в першу чергу, громадським недержавним характером адвокатури і її самостійністю як добровільного професійного об'єднання.

Адвокат не повинен при виконанні доручення клієнта керуватися вказівками інших осіб стосовно способів, методів, форм, порядку надання ним правової допомоги.

Принцип конфіденційності. Це найважливіша передумова довірчих відносин адвоката і клієнта, а також чи не найважливіша гарантія адвокатської діяльності (тобто адвокатська таємниця). Конфіденційність певної інформації що охороняється ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», згідно з якою адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані

забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення.

У разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення.

Особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом.

Принцип уникнення конфлікту інтересів. Конфлікт інтересів – суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності.

Організаційні форми адвокатської діяльності: Адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання.

Здійснення адвокатської діяльності адвокатом індивідуально.

Адвокат, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально, є самозайнятою особою. Такий адвокат може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи, бланки (у тому числі ордера) із зазначенням свого прізвища, імені та по батькові, номера і дати видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Адвокатське бюро.

Адвокатське бюро є юридичною особою, створеною одним адвокатом, і діє на підставі статуту. Найменування адвокатського бюро повинно включати прізвище адвоката, який його створив.

Державна реєстрація адвокатського бюро здійснюється у порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Адвокатське бюро має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського бюро адвокат, який створив адвокатське бюро, протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське бюро.

Адвокатське бюро може залучати до виконання укладених бюро договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське бюро зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Адвокатське об'єднання.

Адвокатське об'єднання є юридичною особою, створеною шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників), і діє на підставі статуту.

Як і державна реєстрація адвокатського бюро, реєстрація адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», з урахуванням особливостей, передбачених Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки у банках, мати печатку, штампи і бланки із своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання.

Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Адвокат іноземної держави здійснює адвокатську діяльність на території України відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Адвокатура є незалежною від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб. Держава створює належні умови для діяльності адвокатури та забезпечує дотримання гарантій адвокатської діяльності.

8.2 Правове становище адвоката. Види та гарантії адвокатської діяльності

Адвокат – фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені цим Законом.

Відповідно до ст. 6. Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків,

встановлених законом), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Не може бути адвокатом особа, яка:

1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі;

2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною;

3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, – протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня такого звільнення.

Під повною вищою юридичною освітою розуміється повна вища юридична освіта, здобута в Україні, а також повна вища юридична освіта, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку. Стаж роботи в галузі права – стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею повної вищої юридичної освіти.

Законодавством передбачені певні обмеження щодо зайняття поряд з діяльністю адвоката також іншими видами оплачуваної роботи. Зокрема, несумісною з діяльністю адвоката є:

1) робота на посадах осіб, зазначених в Законі України «Про запобігання корупції» (особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: а) Президент України, Голова Верховної Ради України, його Перший заступник та заступник, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, віце-прем'єр-міністри України, міністри, інші керівники центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступники, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, Голова Національного банку України, Голова

Рахункової палати, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим; б) народні депутати України; депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати місцевих рад, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі; в) державні службовці, посадові особи місцевого самоврядування; г) військові посадові особи Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів військових формувань; г) судді Конституційного Суду України, інші професійні судді, Голова, члени, дисциплінарні інспектори Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, службові особи секретаріату цієї Комісії, члени Вищої ради юстиції, які працюють там на постійній основі; д) особи рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, податкової міліції; е) посадові та службові особи органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, митної служби, державної податкової служби; є) члени Центральної виборчої комісії; ж) посадові та службові особи інших органів державної влади);

- 2) військова або альтернативна (невійськова) служба;
- 3) нотаріальна діяльність;
- 4) судово-експертна діяльність.

У разі виникнення обставин несумісності, адвокат у триденний строк з дня виникнення таких обставин подає до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності.

Допуск до складення кваліфікаційного іспиту.

Особа, яка виявила бажання стати адвокатом та відповідає визначеним у законі вимогам, має право звернутися до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури за місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Порядок допуску до складення кваліфікаційного

іспиту та перелік документів, що додаються до заяви, затверджуються Радою адвокатів України.

Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури перевіряє відповідність особи встановленим вимогам. З метою перевірки повноти та достовірності відомостей, повідомлених особою, яка виявила бажання стати адвокатом, і за наявності письмової згоди такої особи кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційна палата або визначений нею член палати можуть звертатися із запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань, що зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати необхідну інформацію.

Відмова в наданні інформації на такий запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, установлену законом.

У разі ненадання особою, яка виявила бажання стати адвокатом, письмової згоди на перевірку повноти та достовірності повідомлених нею відомостей така особа до кваліфікаційного іспиту не допускається.

Строк розгляду заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту не повинен перевищувати тридцяти днів з дня її надходження.

За результатами розгляду заяви та доданих до неї документів кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури приймає рішення про:

- 1) допуск особи до кваліфікаційного іспиту;
- 2) відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту.

Особі, яка звернулася із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, повідомляється про прийняте рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття. У разі прийняття рішення про відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту в рішенні кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури в обов'язковому порядку зазначаються причини такої відмови.

Рішення про відмову в допуску особи до кваліфікаційного іспиту може бути оскаржено до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду протягом тридцяти днів з дня його отримання.

Кваліфікаційний іспит.

Кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка виявила бажання стати адвокатом. Кваліфікаційний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики особи, яка виявила бажання стати адвокатом, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні закону.

Організація та проведення кваліфікаційного іспиту здійснюється кваліфікаційною палатою кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Порядок складення кваліфікаційних іспитів, методика оцінювання та програма кваліфікаційних іспитів затверджуються Радою адвокатів України. Рада адвокатів України може встановити плату за складення кваліфікаційного іспиту та порядок її внесення.

Кваліфікаційні іспити проводяться не рідше одного разу на три місяці.

Особі, яка склала кваліфікаційний іспит, протягом десяти днів з дня складення кваліфікаційного іспиту кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури безоплатно видає свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту.

Свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту дійсне протягом трьох років з дня складення іспиту. Зразок свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту затверджується Радою адвокатів України.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може бути допущена до складення такого іспиту повторно не раніше ніж через шість місяців. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит повторно, може бути допущена до наступного кваліфікаційного іспиту не раніше ніж через один рік.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може протягом тридцяти днів з дня отримання рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури оскаржити його до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або

зобов'язати кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури провести повторний кваліфікаційний іспит у найближчий час проведення таких іспитів.

Стажист адвоката. Стажування.

Стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону.

Стажистом адвоката може бути особа, яка на день початку стажування має дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту.

Стажування може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста.

Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. У одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні.

Порядок проходження стажування, програма та методика оцінювання стажування затверджуються Радою адвокатів України.

Від проходження стажування звільняються особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки.

За результатами стажування керівник стажування складає звіт про оцінку стажування та направляє його раді адвокатів регіону.

Результати стажування оцінюються радою адвокатів регіону протягом тридцяти днів з дня отримання звіту.

За оцінкою результатів стажування рада адвокатів регіону приймає рішення про:

- 1) видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю;
- 2) продовження стажування на строк від одного до трьох місяців.

Стажист адвоката та керівник стажування повідомляються про прийняте рішення письмово протягом трьох днів з дня його прийняття.

Рішення ради адвокатів регіону про продовження стажування може бути оскаржено стажистом адвоката або керівником стажування протягом тридцяти днів з дня його отримання до Ради адвокатів України або до суду, які можуть залишити оскаржуване рішення без змін, або зобов'язати раду адвокатів регіону видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Присяга адвоката України.

Особа, стосовно якої радою адвокатів регіону прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше тридцяти днів з дня прийняття цього рішення складає перед радою адвокатів регіону присягу адвоката України такого змісту: «Я, (ім'я та прізвище), урочисто присягаю у своїй адвокатській діяльності дотримуватися принципів верховенства права, законності, незалежності та конфіденційності, правил адвокатської етики, чесно і сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу відповідно до Конституції України і законів України, з високою відповідальністю виконувати покладені на мене обов'язки, бути вірним присязі». Текст присяги адвоката України підписується адвокатом і зберігається радою адвокатів регіону, а її копія надається адвокату.

Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, посвідчення адвоката України.

Особі, яка склала присягу адвоката України, радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

Свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України не обмежуються віком особи та є безстроковими.

Зразки свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України затверджуються Радою адвокатів України.

Помічник адвоката.

Адвокат може мати помічників з числа осіб, які мають повну вищу юридичну освіту. Помічники адвоката працюють на підставі трудового договору (контракту), укладеного з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, з додержанням вимог цього Закону і законодавства про працю.

Помічник адвоката виконує доручення адвоката у справах, що знаходяться у провадженні адвоката, крім тих, що належать до процесуальних повноважень (прав та обов'язків) адвоката. Положення про помічника адвоката затверджується Радою адвокатів України.

Помічнику адвоката забороняється суміщати роботу в адвоката з діяльністю, несумісною з діяльністю адвоката. Помічником адвоката не можуть бути особи, які, відповідно до закону, не можуть бути адвокатами.

Єдиний реєстр адвокатів України.

Рада адвокатів України забезпечує ведення Єдиного реєстру адвокатів України з метою збирання, зберігання, обліку та надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України, адвокатів іноземних держав, які відповідно до цього Закону набули права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, про обрані адвокатами організаційні форми адвокатської діяльності. Внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України здійснюється радами адвокатів регіонів та Радою адвокатів України.

До Єдиного реєстру адвокатів України вносяться такі відомості: прізвище, ім'я та по батькові адвоката; номер і дата видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, номер і дата прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (номер і дата прийняття рішення про включення адвоката іноземної держави до Єдиного реєстру адвокатів України); найменування і місцезнаходження організаційної форми адвокатської діяльності, номери засобів зв'язку; адреса робочого місця адвоката, номери засобів зв'язку; інформація про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю; інші відомості, передбачені Законом.

Адресою робочого місця адвоката є місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності або адреса фактичного місця здійснення адвокатської діяльності, якщо вона є відмінною від місцезнаходження обраної адвокатом організаційної форми адвокатської діяльності. У разі наявності декількох адрес робочих місць адвоката до Єдиного реєстру адвокатів України вноситься лише одна адреса робочого місця адвоката.

Адвокат протягом трьох днів з дня зміни відомостей про себе, що внесені або підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, письмово повідомляє про такі зміни раду адвокатів регіону за адресою свого робочого місця, крім випадків, якщо ці зміни вносяться на підставі рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури.

Інформація, внесена до Єдиного реєстру адвокатів України, є відкритою на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Рада адвокатів України і відповідні ради адвокатів регіонів надають витяги з Єдиного реєстру адвокатів України за зверненням адвоката або іншої особи.

Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру адвокатів України, включаються до нього не пізніше дня, наступного за днем отримання радою адвокатів регіону відповідної інформації, крім випадків, установлених законом. Порядок ведення Єдиного реєстру адвокатів України затверджується Радою адвокатів України. З метою ведення Єдиного реєстру адвокатів України дозволяється обробка персональних даних фізичних осіб відповідно до законодавства з питань захисту персональних даних.

Об'єднання адвокатів.

Адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські і міжнародні об'єднання. Адвокати, їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів та юристів.

Адвокатська діяльність – незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення.

Представництво – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні.

Інші види правової допомоги – види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Видами адвокатської діяльності є:

- 1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави;

- 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру;

3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення;

4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні;

5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні;

6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами;

7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань.

Адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом.

Гарантії адвокатської діяльності.

Професійні права, честь і гідність адвоката гарантуються та охороняються Конституцією України, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та іншими законами, зокрема:

1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності;

2) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора України, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

5) адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості;

6) життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом;

7) адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом;

8) забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці;

9) забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом;

10) забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі;

11) забороняється втручання у правову позицію адвоката;

12) орган або посадові особи, які затримали адвоката або застосували до нього запобіжний захід, зобов'язані негайно повідомити про це відповідну раду адвокатів регіону;

13) повідомлення про підозру адвоката у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснене виключно Генеральним прокурором України, його заступником, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя;

14) забороняється притягати до кримінальної чи іншої відповідальності адвоката (особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю) або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом;

15) не можуть бути підставою для притягнення адвоката до відповідальності його висловлювання у справі, у тому числі ті, що відображають позицію клієнта, заяви у засобах масової інформації, якщо при цьому не порушуються професійні обов'язки адвоката;

16) забороняється ототожнення адвоката з клієнтом;

17) дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється в особливому порядку.

Законом встановлені також особливості проведення окремих слідчих дій та заходів забезпечення кримінального провадження стосовно адвоката. Зокрема, у разі проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку зазначає перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження, а також враховує гарантії

адвокатської діяльності. Під час проведення обшуку чи огляду житла, іншого володіння адвоката, приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, тимчасового доступу до речей і документів адвоката має бути присутній представник ради адвокатів регіону (неявка представника ради адвокатів регіону за умови завчасного повідомлення ради адвокатів регіону не перешкоджає проведенню відповідної процесуальної дії).

З метою забезпечення дотримання вимог цього Закону щодо адвокатської таємниці під час проведення зазначених процесуальних дій представнику ради адвокатів регіону надається право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення процесуальних дій, що зазначаються у протоколі.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові і службові особи у відносинах з адвокатами зобов'язані дотримуватися вимог Конституції України та законів України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та протоколів до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, практики Європейського суду з прав людини.

Адвокатський запит.

Адвокатський запит – письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту.

До адвокатського запиту додаються посвідчені адвокатом копії свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, ордера або доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги. Вимагати від адвоката подання разом з адвокатським запитом інших документів забороняється. Адвокатський запит не може стосуватися надання консультацій і роз'яснень положень законодавства.

Надання адвокату інформації та копій документів, отриманих під час здійснення кримінального провадження, здійснюється в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законом.

Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

У разі якщо адвокатський запит стосується надання значного обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, строк розгляду адвокатського запиту може бути продовжено до двадцяти робочих днів з обґрунтуванням причин такого продовження, про що адвокату письмово повідомляється не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання адвокатського запиту.

У разі якщо задоволення адвокатського запиту передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як десять сторінок, адвокат зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк. Розмір таких витрат не може перевищувати граничні норми витрат на копіювання та друк, встановлені Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Відмова в наданні інформації на адвокатський запит, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом, крім випадків відмови в наданні інформації з обмеженим доступом.

Порядок та умови залучення адвокатів до надання безоплатної правової допомоги встановлені Законом України «Про безоплатну правову допомогу». Оцінка якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної первинної правової допомоги здійснюється за зверненням органів місцевого самоврядування, а безоплатної вторинної правової допомоги – за зверненням

органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів.

8.3 Договір про надання правової допомоги

Договір про надання правової допомоги – домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору

Адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правової допомоги. Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги, можуть бути:

- 1) договір про надання правової допомоги;
- 2) довіреність;
- 3) ордер;

4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Ордер – письмовий документ, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та повинен містити підпис адвоката. Рада адвокатів України затверджує типову форму ордера.

Повноваження адвоката як захисника або представника в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві підтверджуються в порядку, встановленому законом.

Адвокат зобов'язаний діяти в межах повноважень, наданих йому клієнтом, у тому числі з урахуванням обмежень щодо вчинення окремих процесуальних дій.

Форма та зміст договору про надання правової допомоги.

Договір про надання правової допомоги укладається в письмовій формі.

Договір про надання правової допомоги може вчинятися усно у випадках:

1) надання усних і письмових консультацій, роз'яснень із правових питань з подальшим записом про це в журналі та врученням клієнту документа, що підтверджує оплату гонорару (винагороди);

2) якщо клієнт невідкладно потребує надання правової допомоги, а укладення письмового договору за конкретних обставин є неможливим – з подальшим укладенням договору в письмовій формі протягом трьох днів, а якщо для цього існують об'єктивні перешкоди – у найближчий можливий строк.

До договору про надання правової допомоги застосовуються загальні вимоги договірного права.

Договір про надання правової допомоги може укладатися на користь клієнта іншою особою, яка діє в його інтересах. Особливості укладення та змісту контрактів (договорів) з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу, встановлюються законом, що регулює порядок надання безоплатної правової допомоги.

Зміст договору про надання правової допомоги не може суперечити Конституції України та законам України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, присязі адвоката України та правилам адвокатської етики.

Виділяють наступні підстави для відмови в укладенні договору про надання правової допомоги:

1) доручення на виконання дій виходять за межі професійних прав і обов'язків адвоката;

2) результат, досягнення якого бажає клієнт, або засоби його досягнення, на яких він наполягає, є протиправними, суперечать моральним засадам суспільства, присязі адвоката України, правилам адвокатської етики;

3) адвокат брав участь у відповідному провадженні, і це є підставою для його відводу згідно з процесуальним законом;

4) виконання договору про надання правової допомоги може призвести до розголошення адвокатської таємниці;

5) адвокат є членом сім'ї або близьким родичем посадової особи, яка брала або бере участь у господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справи про адміністративне правопорушення, щодо яких до адвоката звертаються з пропозицією укладення договору про надання правової допомоги;

6) виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов'язкам адвоката, а також у разі наявності інших обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів;

7) адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правової допомоги.

У разі відмови від укладення договору про надання правової допомоги адвокат зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю про відомості, що стали йому відомі від особи, яка звернулася з пропозицією укладення такого договору.

Припинення та розірвання договору про надання правової допомоги.

Дія договору про надання правової допомоги припиняється його належним виконанням.

Договір про надання правової допомоги може бути достроково припинений за взаємною згодою сторін або розірваний на вимогу однієї із сторін на умовах, передбачених договором. При цьому клієнт зобов'язаний

оплатити адвокату (адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню) гонорар (винагороду) за всю роботу, що була виконана чи підготовлена до виконання, а адвокат (адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язаний (зобов'язане) повідомити клієнта про можливі наслідки та ризики, пов'язані з достроковим припиненням (розірванням) договору.

Гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

8.4 Зупинення та припинення права на заняття адвокатською діяльністю. Дисциплінарна відповідальність адвоката

Право на заняття адвокатською діяльністю зупиняється у випадках, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме, у разі:

1) подання адвокатом заяви про зупинення адвокатської діяльності (зупиняється з дня подання раді адвокатів регіону за адресою робочого місця адвоката відповідної заяви адвоката);

2) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення злочину, крім випадку, коли адвокатом вчинений тяжкий, особливо тяжкий, а також злочин середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі (зупиняється з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду);

3) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю (зупиняється з дня прийняття кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури відповідного рішення);

4) визнання адвоката за рішенням суду недієздатним або обмежено дієздатним (зупиняється з дня набрання законної сили відповідним рішенням суду).

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

- 1) повторного протягом року вчинення дисциплінарного проступку;
- 2) порушення адвокатом вимог щодо несумісності;
- 3) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики.

Копія рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, у триденний строк з дня його прийняття надсилається адвокату та відповідній раді адвокатів регіону. Рішення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю може бути оскаржено протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження такого рішення не зупиняє його дії.

Протягом строку зупинення права на заняття адвокатською діяльністю адвокат не має права її здійснювати. Такий адвокат також не може брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування, крім випадків, коли таке право зупинено у зв'язку з призначенням особи на посаду до органу державної влади з'їздом адвокатів України.

Відомості про зупинення права на заняття адвокатською діяльністю вносяться до Єдиного реєстру адвокатів України.

Окрім зупиненням права на заняття адвокатською діяльністю законодавець встановив випадки, коли таке право припиняється шляхом анулювання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Зокрема, у разі:

1) подання адвокатом заяви про припинення права на заняття адвокатською діяльністю;

2) визнання адвоката безвісно відсутнім або оголошення його померлим;

3) смерті адвоката;

4) накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю;

5) встановлення факту надання недостовірних відомостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та складення присяги адвоката України;

6) набрання законної сили обвинувальним вироком суду стосовно адвоката за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі.

Накладення на адвоката дисциплінарного стягнення у вигляді позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю може застосовуватися виключно у разі:

1) порушення присяги адвоката України;

2) розголошення адвокатом відомостей, що становлять адвокатську таємницю, використання їх у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;

3) заподіяння протиправними діями адвоката, пов'язаними із здійсненням адвокатської діяльності, значної шкоди клієнту, якщо така шкода встановлена судовим рішенням, що набрало законної сили;

4) систематичного або грубого одноразового порушення правил адвокатської етики, що підриває авторитет адвокатури України.

Припинення права особи на заняття адвокатською діяльністю має наслідком припинення такої діяльності та права особи на участь у роботі органів адвокатського самоврядування. Відомості про припинення права на заняття адвокатською діяльністю вносяться до Єдиного реєстру адвокатів України.

Дисциплінарна відповідальність адвоката

Адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, визначених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Дисциплінарне провадження – процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявність у діях адвоката ознак дисциплінарного проступку.

Дисциплінарне провадження стосовно адвоката здійснюється кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури за адресою робочого місця адвоката, зазначеною в Єдиному реєстрі адвокатів України.

Підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним дисциплінарного проступку. До таких проступків належать:

- 1) порушення вимог несумісності;
- 2) порушення присяги адвоката України;
- 3) порушення правил адвокатської етики;
- 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення;
- 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків;
- 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування;
- 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

Не є підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності винесення судом або іншим органом рішення не на користь його клієнта, скасування або зміна судового рішення або рішення іншого органу, винесеного у справі, в якій адвокат здійснював захист, представництво або надавав інші види правової допомоги, якщо при цьому не було вчинено дисциплінарного проступку.

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень:

- 1) попередження;
- 2) зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року;

3) для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

Адвокат може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності протягом року з дня вчинення дисциплінарного проступку.

Право на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури із заявою (скаргою) щодо поведінки адвоката, яка може бути підставою для дисциплінарної відповідальності, має кожен, кому відомі факти такої поведінки. Не допускається зловживання правом на звернення до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, у тому числі ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката без достатніх підстав, і використання зазначеного права як засобу тиску на адвоката у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності. Дисциплінарну справу стосовно адвоката не може бути порушено за заявою (скаргою), що не містить відомостей про наявність ознак дисциплінарного проступку адвоката, а також за анонімною заявою (скаргою).

Дисциплінарне провадження складається з таких стадій:

- 1) проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката;
- 2) порушення дисциплінарної справи;
- 3) розгляд дисциплінарної справи;
- 4) прийняття рішення у дисциплінарній справі.

Адвокат чи особа, яка ініціювала питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, має право оскаржити рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня його прийняття до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури або до суду. Оскарження рішення не зупиняє його дії.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури протягом десяти днів з дня отримання заяви (скарги) витребує матеріали дисциплінарної

справи у відповідної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та забезпечує розгляд скарги на рішення у дисциплінарній справі протягом тридцяти днів з дня одержання матеріалів дисциплінарної справи.

8.5 Адвокатське самоврядування

Засади адвокатського самоврядування визначені в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката.

Брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України.

Завданнями адвокатського самоврядування є:

- 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності;
- 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів;
- 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури;
- 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності;
- 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність;
- 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України;
- 7) участь у формуванні Вищої ради юстиції у порядку, визначеному законом.

Національна асоціація адвокатів України є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Національна асоціація адвокатів України: представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади; захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності; забезпечує високий професійний рівень адвокатів України; забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України; виконує інші функції відповідно до закону.

Національна асоціація адвокатів України є юридичною особою та діє через організаційні форми адвокатського самоврядування.

Національна асоціація адвокатів України утворюється з'їздом адвокатів України та не може бути реорганізована. Ліквідація Національної асоціації адвокатів України може бути здійснена лише на підставі закону. Статут Національної асоціації адвокатів України затверджується з'їздом адвокатів України та є її установчим документом. З моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України.

Організаційними формами адвокатського самоврядування є конференція адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рада адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Рада адвокатів України, з'їзд адвокатів України.

Адвокатське самоврядування здійснюється через діяльність конференцій адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), рад адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста

Севастополя), Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, ревізійних комісій адвокатів регіонів (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя), Вищої ревізійної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Рішення з'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України є обов'язковими до виконання всіма адвокатами.

Фінансове забезпечення органів адвокатського самоврядування здійснюється за рахунок: плати за складання кваліфікаційного іспиту; щорічних внесків адвокатів на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування; відрахувань кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури на забезпечення діяльності Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури; добровільних внесків адвокатів, адвокатських бюро, адвокатських об'єднань; добровільних внесків фізичних і юридичних осіб; б) інших не заборонених законом джерел.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «адвокатура України».
2. На яких принципах та засадах здійснюється адвокатська діяльність?
3. Хто може бути адвокатом?
4. Хто може бути стажистом адвоката та в чому полягає стажування?
5. Надайте характеристику організаційним формам адвокатської діяльності.
6. Які є види адвокатської діяльності?
7. Яка інформація належить до адвокатської таємниці?
8. Які є підстави для відмови адвокатом в укладенні договору про надання правової допомоги?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2014. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст.15.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 2509.
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст.1370.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради

- України. – 2004. – № 40–42. – Ст. 492.
7. Положення про Вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури: затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://vkdkka.org/polojennia/>
  8. Правила адвокатської етики: затверджено Установчим з'їздом адвокатів України 17.11.2012 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://vkdkka.org/pravil-advokatskoji-etiki/>
  9. Регламент Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури: затверджено рішення Ради адвокатів України 04–05.07.2014 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://vkdkka.org/wp-content/uploads/2015/08/>
  10. Реформування інституту адвокатури як одна з умов виконання зобов'язань перед Радою Європи: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 17.07.2013 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0014323-13>.
  11. Реформування системи доступу до адвокатської професії та дисциплінарної відповідальності адвокатів: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 28.02.2013 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0006323-13>.
  12. Бакаянова Н. Адвокатська мантія в контексті законодавчого регулювання професійних прав адвоката / Н. Бакаянова // Юридичний вісник. – 2014. – № 1. – С. 107–110.
  13. Жукаровська Я.М. Правове регулювання діяльності адвоката в Європейському Союзі на наднаціональному рівні / Я. М. Жукорська // Право і суспільство. – 2014. – № 52. – С. 3–6.
  14. Судові та правоохоронні органи України: Академічний курс: Підручник / Нор В. Т., Анікіна Н. П., Бобечко Н. Р. – К.: ІнЮре, 2010. – 240 с.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Про затвердження Переліку питань для тестування претендентів під час другого етапу конкурсу з відбору адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 30.10.2012 р. // Електронний ресурс. – Режим доступу. – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v1582323-12>.
2. Про затвердження Порядку і умов укладення контрактів з адвокатами, які надають безоплатну правову допомогу на постійній основі, та договорів з адвокатами, які надають вторинну правову допомогу на тимчасовій основі: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 3. – Ст. 92.
3. Адвокатура в Україні: Зб. офіційних нормативних актів / Спілка адвокатів України; Ін-т адвокатури при Київському ун-ті ім. Т.Шевченка; відп. ред В.В.Медведчук; упор. С.В. Гончаренко. – Київ: Юрінком Інтер, 2000. – 206 с.
4. Андрусів В.Г. Співвідношення забезпечення адвокатурою права на захист з наданням правової допомоги / В. Г. Андрусів // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 12. – С. 126-131
5. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України : навчальний посібник / Р.В. Бараннік. – К.: Дакор; КНТ, 2008. - 348с.
6. Гловацький І.Ю. Діяльність адвоката-захисника у кримінальному процесі: монографія / І. Ю. Гловацький. – К.: Атіка, 2003. – 352 с.
7. Гончаренко В.С. Дисциплінарна відповідальність адвоката іноземної держави в Україні / В. С. Гончаренко // Часопис Академії адвокатури України. –2015. – Т. 8, № 1. – С. 82–84.
8. Долежан В., Полянський Ю. Перспективи розвитку самоврядування в адвокатурі України / В. Долежан, Ю. Полянський // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 45-51
9. Котирло А. Адвокатська таємниця / А. Котирло // Правовий тиждень. – 2010. – № 11(189).
10. Логінова С. Адвокатська таємниця: історико-правовий підхід // Право України. – 2001. – № 3. – С. 111-116.
11. Нескороджена Л.Л. Особливості оплати послуг адвоката в господарському процесі /

- Л. Л. Нескороджена // Юридична наука. – 2014. – № 9. – С. 35–40. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / [І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 528 с.
12. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / [І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : Одісей, 2007. – 328 с.
13. Сапін О.В. Проблеми процесуального статусу адвоката в кримінальному провадженні: вітчизняний та зарубіжний досвід / О. В. Сапін, О. Ю. Вишнеvsька // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 259–263
14. Скрябін О.М. Участь адвоката при вирішенні питання про обрання підозрюваному, обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою / О. М. Скрябін // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2014. – № 2. – С. 143–148.
15. Сміх В. Правове становище адвоката під час забезпечення права особи на правову допомогу / В. Сміх // Право України . – 2005. – № 10. – С. 60–63.
16. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів (порівняльно-правова характеристика): навч. посіб. / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К.: КНТ, 2008. – 96 с.

РОЗДІЛ 9 НОТАРІАТ УКРАЇНИ

9.1 Поняття нотаріату, його завдання, основні принципи діяльності

Останніми роками у системі захисту прав людини і громадянина зросла роль нотаріату. На сьогодні діяльність нотаріусів не обмежується поставленням відбитка державної печатки на оформлюваному документі. Вони посвідчують різноманітні факти, угоди, доручення, достовірність підписів на документах, пред'являють чеки до платежу, ведуть справи щодо спадщини громадян, роз'яснюють громадянам та юридичним особам їхні права та обов'язки, а також наслідки несумлінного виконання обумовлених у документах умов, вчиняють інші дії, які дають змогу громадянам реалізувати свої права і законні інтереси, гарантовані Конституцією України.

Роз'яснення громадянам їхніх прав і обов'язків як до, так і після вчинення нотаріальних дій, а також роз'яснення несумлінного виконання обумовлених у документах умов є однією з найважливіших функцій нотаріуса. Адже він має виступати як неупереджений радник і поборник захисту прав усіх сторін угоди та всіх осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій. Законодавство України поклало на нотаріусів важливі повноваження щодо посвідчення угод відчуження квартир, житлових будинків, коштовного майна, автотранспорту усіх видів, розширивши правові підстави набувачів цього майна; з'явилися угоди, пов'язані з придбанням права власності на землю, землекористуванням і землеволодінням; розширено діапазон заставного права та інших угод.

У вітчизняній юридичній науці на сучасному етапі не сформовано єдиного погляду на поняття «нотаріат». Так, можна виділити щонайменше три основні точки зору відносно визначення цього правового інституту. Найбільш поширеним в юридичній літературі є законодавче визначення нотаріату як системи органів та посадових осіб, на яких покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші

нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. При цьому, на думку деяких авторів, наведене поняття включає суб'єктивну сторону поняття «нотаріат» як сукупність існуючих органів і посадових осіб, яким надано повноваження із вчинення нотаріальних дій, та об'єктивну сторону цього поняття – коло нотаріальних дій, які ці органи та посадові особи можуть вчиняти відповідно до чинного законодавства, тобто посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом.

Але за останній час наведене визначення піддається в спеціальній літературі серйозній критиці з тієї підстави, що воно регулює організаційну структуру та загальну спрямованість нотаріату як системи, орієнтованої на вчинення ряду нотаріальних дій. Проте не розкривається нерозривний правовий зв'язок нотаріату зі спеціальною процедурою, не підкреслюється характер взаємовідносин системи нотаріальних органів із державою. Тому під поняттям «нотаріат» цими авторами пропонується розуміти структуру нотаріальних органів, на яку покладається правоохоронна і правозахисна державна функції, що має здійснюватись відповідно до змісту нотаріального процесу і процедури, передбаченої чинним законодавством України.

Не дивлячись на те, що у вказане поняття нотаріату було внесено низку важливих додаткових ознак, які роблять його більш повним, авторам все ж не вдалось повністю уникнути деяких притаманних йому недоліків і формальних ознак.

Щоб зрозуміти сутність поняття, яке досліджується, потрібно виділити його тотожність і відмінність порівняно з іншими інститутами. Провести розмежування тут можна, взявши за основу найбільш суттєві характеристики нотаріату, які притаманні тільки йому. Більш поглиблене вивчення показує, що поняття нотаріату має багато значень, серед яких можна виділити, принаймні, чотири:

- нотаріат як система органів і посадових осіб;
- нотаріат як галузь (підгалузь) права;

- нотаріат як галузь законодавства;
- нотаріат як наукова та навчальна дисципліна.

Виходячи з поданих положень, найбільш повним і науково обґрунтованим є, на нашу думку, таке визначення: нотаріат в Україні – це правовий інститут, покликаний забезпечувати позасудову охорону та захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, територіальних громад, а також держави шляхом вчинення в межах безспірних правовідносин нотаріальних дій уповноваженими на те органами та посадовими особами.

В цьому визначенні наведені всі характерні риси нотаріату як правового інституту: позасудова охорона та захист прав і законних інтересів, безспірність правовідносин, щодо яких вчиняються нотаріальні дії, здійснення нотаріальних дій уповноваженими на те органами та посадовими особами, а також функції нотаріату: охорони та захисту.

Основні функції нотаріату необхідно виділити для визначення його загальних та специфічних завдань.

Завданням нотаріату є забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяння у зміцненні законності та правопорядку, попередження правопорушень.

Три основні завдання, що їх виконує нотаріат.

Перше завдання – захист і охорона власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб. Нотаріальні органи в основному виконують правоохоронну функцію, але нотаріальна діяльність може бути засобом захисту прав, наприклад, у разі вчинення виконавчих написів, протестів векселів, посвідчення несплати чеків. Виконання цього завдання буде ефективним, якщо воно реалізуватиметься відповідно до процесуальних норм, установлених Законом України «Про нотаріат», який гарантує захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян і організацій при вчиненні нотаріальних дій. Порушення цих процесуальних норм веде до недійсності нотаріального акту.

Друге завдання – дії, що їх вчиняють нотаріальні органи, забезпечують захист і охорону важливих прав та інтересів громадян і організацій, які

пов'язані з їхнім буттям, існуванням, діяльністю, бо стосуються їхніх майнових прав та гарантування подальшої реалізації інших суттєвих прав громадян.

Підтверджуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус виконує і третє завдання – запобігає можливим правопорушенням.

Третє завдання – запобігання правопорушенням виконується також через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії. Виходячи з завдань, що їх виконують нотаріальні органи, можна зробити висновок, що сутність нотаріальної діяльності полягає в посвідченні та підтвердженні певних прав і фактів, у юридичному закріпленні цивільних прав із метою запобігання можливим порушенням або є засобом захисту вже порушених прав.

Функції нотаріату як правоохоронного та правозахисного інституту полягають в наступному:

1. Охорона та захист прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад, а також держави. Слід відзначити, що в юридичній літературі дискусія щодо того, чи пов'язана діяльність нотаріальних органів з охороною або з захистом прав та законних інтересів громадян, набрала досить великого розмаху. Розмежування цих взаємопов'язаних понять, на думку авторів, лежить у площині моменту настання порушення цих прав та інтересів. Можна повністю підтримати їхню позицію відносно того, що охорона – це потенційна можливість захисту прав та інтересів громадян, коли фактично зазіхання на них ще не сталося, тоді як захист може розглядатись як конкретна дія, яка виникає з початком правопорушення. Нотаріальні органи в основному виконують правоохоронну функцію, але нотаріальна діяльність може бути засобом захисту прав, наприклад, у разі вчинення виконавчих написів, протестів векселів, посвідчення неоплати чеків. Таким чином, нотаріальні дії забезпечують захист і охорону важливих прав та інтересів громадян і організацій, які пов'язані з їхнім життям і діяльністю, стосуються їхніх майнових інтересів та гарантують подальшу реалізацію інших суттєвих прав.

2. Нотаріус, застосовуючи норми матеріального і процесуального права, впливає на правовідносини між суб'єктами, наприклад, встановлюючи в договорі конкретні права та обов'язки сторін, а отже, має місце праворегулююча функція нотаріату.

3. Також нотаріат виділяється як орган, який має право аналізувати вимоги закону і робити висновки щодо можливості або неможливості застосувати це положення законодавства для виконання покладених на нього функцій і реалізації волевиявлення громадян. Це входить в поняття правоаналізуючої функції. Нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в урегульованих законом правовідносинах, тоді, коли надається можливість для декількох альтернативних варіантів правової поведінки, а також тоді, коли такі правовідносини взагалі не мають аналогів.

4. Підтверджуючи законність і достовірність нотаріальної дії, нотаріус виконує ще одне важливе завдання — запобігає можливим правопорушенням. Так, скажімо, якщо нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулися заінтересовані особи, не відповідає закону, нотаріус відмовить у її вчиненні, запобігши в такий спосіб правопорушенням і можливим негативним наслідкам для цих осіб.

5. Завдання запобігання правопорушенням шляхом підвищення правосвідомості та правової обізнаності громадян виконується через правові консультації, роз'яснення наслідків вчинення нотаріальної дії. Адже саме на нотаріуса покладається виконання державного завдання сприяти громадянам у правильному, юридично грамотному здійсненні їхніх прав, оскільки юридично необізнаній особі важко знайти шляхи для правильного та законного волевиявлення.

6. Можливість нотаріальної практики впливати на законотворчість передбачає те, що під час застосування законодавства нотаріусами впливають певні неузгодженості, прогалини, які потребують вирішення. В ідеалі нотаріальна діяльність впливатиме на подальше вдосконалення не тільки нотаріального процесуального законодавства, а й норм матеріального права.

Серед загальних положень про нотаріат, закріплених законодавством, можна виділити ті, що є основою діяльності нотаріусів та інших посадових осіб нотаріату – принципи нотаріату.

Одним з найважливіших є принцип законності. Він виявляється насамперед у тому, що нотаріуси і службові особи, які виконують ці функції, діють згідно з чинним законодавством. Разом з тим нотаріуси повинні вимагати додержання законності всіма громадянами і юридичними особами, які звертаються до них з проханням виконати певну нотаріальну дію; відмовляти у виконанні дій, що суперечать закону; не приймати документи, які оформлені з порушеннями закону або містять відомості, що порочать честь і гідність громадян.

Не менш важливим принципом діяльності нотаріату є додержання таємниці виконуваних нотаріальних дій. У ст. 5 Закону України «Про нотаріат» прямо вказується на те, що одним із обов'язків нотаріуса є зберігання у таємниці відомостей, одержаних ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій. Дія цього принципу має поширюватися не лише на нотаріусів, а й на тих осіб, які виконують будь-які допоміжні функції і яким стало відомо про суть вчинюваних нотаріальних дій (наприклад, друкарки, перекладачі).

Саме тому довідки й документи державні нотаріальні контори і приватні нотаріуси видають лише тим громадянам, установам та організаціям, для яких або за дорученням яких виконувалися нотаріальні дії. Довідки, що стосуються заповітів, можуть бути видані тільки після смерті спадкодавця і тільки у разі пред'явлення свідоцтва про його смерть. Довідки і документи про виконувані нотаріальні дії видаються також на вимогу (оформлену належним чином) судових органів, органів прокуратури, слідства, пов'язаних з кримінальними або цивільними справами, що є у їх провадженні.

Важливе значення у діяльності нотаріату має також принцип об'єктивної істини, тобто обґрунтованості дій нотаріусів та інших посадових осіб, які виконують нотаріальні дії. Цей принцип передбачає, що підставою для виконання нотаріальних дій є дійсні обставини, підтверджені необхідними і

достатніми письмовими доказами (документами). Подані матеріали нотаріус оцінює з точки зору їх належності, допустимості та достовірності.

Значну роль відіграє принцип національної мови нотаріального діловодства. Мова нотаріального діловодства визначається Конституцією України, Законами України «Про нотаріат» та «Про засади державної мовної політики». Якщо особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не знає мови, якою ведеться діловодство, тексти оформлюваних документів мають бути перекладені їй нотаріусом або перекладачем.

9.2 Правовий статус нотаріуса

Нотаріус (лат. – писар, секретар) – представник органів та установ нотаріату, що законом уповноважений вчиняти нотаріальні дії.

Нотаріус при реалізації нотаріальних функцій зобов'язаний, встановивши фактичні обставини при вчиненні конкретної нотаріальної дії, здійснювати провадження за суворо регламентованими правилами.

Нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності, а також здійснює функції державного реєстратора прав на нерухоме майно у порядку та випадках, встановлених Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може

бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Вимоги щодо несумісності. Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

Реєстраційна справа приватного нотаріуса зберігається і ведеться відповідно Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в урочистій обстановці приносить присягу такого змісту: «урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».

Нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, – законодавством Республіки Крим, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Нотаріуси у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також укладених Україною міждержавних угод.

Гарантії нотаріальної діяльності.

Держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності.

Будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

Обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) провадяться на підставі та в порядку, встановленому законом. Вилучення (виїмка) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса не допускається. Такі реєстри нотаріальних дій, документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду.

Нотаріус має право:

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;
- одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;
- складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру. Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

Нотаріус зобов'язаний:

- здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону України «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;
- сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;
- зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;
- відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;
- вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;
- дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;
- надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених Законом, проходити підвищення кваліфікації;
- виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Законодавець встанови деякі обмеження у праві вчинення нотаріальних дій. Зокрема, нотаріус та посадова особа органу місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у

трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників даного виконавчого комітету. Посадові особи органу місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені даного виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншої сільської, селищної, міської Ради народних депутатів.

Помічником нотаріуса може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки. Не може бути помічником нотаріуса особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Помічник нотаріуса не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності.

За дорученням нотаріуса помічник нотаріуса бере участь у прийомі фізичних осіб та представників юридичних осіб, складенні проектів правочинів, свідоцтв, інших документів, пов'язаних із вчиненням нотаріальних дій, і статистичних звітів; вносить записи до реєстру для реєстрації нотаріальних дій, веде діловодство та архів нотаріуса, готує та надсилає за дорученням нотаріуса запити до підприємств, установ і організацій щодо відомостей та документів, необхідних для вчинення нотаріальних дій, а також виконує іншу допоміжну і технічну роботу. Помічник нотаріуса не має права підписувати нотаріальні документи та використовувати печатку нотаріуса.

Помічник нотаріуса зобов'язаний виконувати свої професійні обов'язки відповідно до Закону України «Про нотаріат» та трудового договору, укладеного з нотаріусом; дотримуватися нотаріальної таємниці; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса; постійно підвищувати свій професійний рівень.

Добір кандидатур і прийняття на роботу помічника приватного нотаріуса є виключним правом нотаріуса. З помічником нотаріуса укладається трудовий договір. Нотаріус може мати одного помічника.

В законодавстві України є таке поняття, як «нотаріальний округ», під яким розуміють територіальну одиницю, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якого знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса.

Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. У містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста. У разі зміни адміністративно-територіального поділу України, в результаті якого розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса увійшло до іншого нотаріального округу, нотаріальна діяльність відповідних нотаріусів повинна бути зареєстрована в цьому нотаріальному окрузі.

Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Законом.

9.3 Порядок отримання та анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю

Свідоцтво про право на заняття нотаріальною діяльністю – це документ, що видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату та є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

Саме на Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, яка утворюється при Міністерстві юстиції України, покладається завдання визначати рівень професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішувати питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Персональний склад Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату затверджується наказом Міністерства юстиції України. Строк повноважень персонального складу Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату становить три роки, починаючи з дня його затвердження. Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату затверджується Кабінетом Міністрів України.

Особи, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит на право на зайняття нотаріальною діяльністю та відповідають вимогам, передбаченим Законом України «Про нотаріат», допускаються Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату до його складання на підставі подання відповідно Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Порядок допуску до складання кваліфікаційних іспитів та їх проведення встановлюється Міністерством юстиції України.

На підставі результатів складеного іспиту Вища кваліфікаційна комісія нотаріату приймає рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Особи, які не склали кваліфікаційний іспит, допускаються до наступного його складання не раніш як через рік за поданням відповідно Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Особа, приватна нотаріальна діяльність якої не здійснювалася протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і яка не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату, до подання заяви про реєстрацію нотаріальної діяльності повинна підтвердити свою кваліфікацію шляхом складання нового кваліфікаційного іспиту в порядку, встановленому Міністерством юстиції України.

Питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю розглядається Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату за

поданням відповідно Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі або Нотаріальної палати України у випадках, визначених цим Законом.

Порядок внесення відповідно Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату встановлюється Міністерством юстиції України.

Рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату може бути оскаржено до суду. Так само може бути оскаржена до суду відмова у видачі свідоцтва.

За видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю вноситься плата, розмір якої встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Підставами для анулювання Міністерством юстиції України свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю (за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі) є:

а) втрата громадянства України або виїзд за межі України на постійне проживання;

б) винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності;

в) винесення ухвали про застосування щодо нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;

г) закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав;

д) винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, яка виконує обов'язки нотаріуса, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою;

е) неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян;

є) невідповідності нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;

ж) порушення нотаріусом вимог щодо несумісності, нотаріальної таємниці та обмежень у праві вчинення нотаріальних дій;

з) набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальної дії;

и) знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів;

і) неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції України;

з) за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики.

Рішення про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю може бути оскаржено до суду.

9.4 Організація роботи в нотаріальних органах

Організація роботи державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів регламентується Главою 2 Закону України «Про нотаріат».

Державні нотаріальні контори створюються і ліквіднуються Міністерством юстиції України. Штати державних нотаріальних контор затверджуються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється у встановленому законом порядку. Очолює державну нотаріальну контору завідуючий, який призначається із числа осіб, які мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Призначення на посаду державного нотаріуса і завідуючого державною нотаріальною конторою та звільнення з посади провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством. За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Кошти, одержані від надання таких додаткових послуг, спрямовуються до Державного бюджету України.

Державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету.

Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Державні нотаріальні архіви. В обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі засновуються державні нотаріальні архіви, які є складовою частиною Національного архівного фонду і здійснюють тимчасове (до 75 років) зберігання нотаріальних документів.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначаються положенням про нього, що затверджується Міністерством юстиції України.

Державний нотаріальний архів очолює завідуючий, який призначається на посаду і звільняється з неї Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Мережа і штати державних нотаріальних архівів затверджуються в порядку, передбаченому для державних нотаріальних контор. Державний нотаріальний архів є юридичною особою і має печатку із зображенням Державного герба України та своїм найменуванням.

Приватна нотаріальна діяльність регламентується Главою 3 Закону України «Про нотаріат». Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі на підставі заяви особи, яка має свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, та акта про сертифікацію про відповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим цим Законом умовам. У заяві зазначається назва нотаріального округу, в якому особа буде займатися нотаріальною діяльністю.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса повинно розташовуватися в межах визначеного для нього нотаріального округу. Вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановлюються Міністерством юстиції України.

Реєстраційне посвідчення видається Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі у семиденний строк після подання заяви. Відмова у реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише у разі, коли подані документи не відповідають встановленим вимогам.

Про видачу реєстраційного посвідчення Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі повідомляють

органи доходів і зборів за місцезнаходженням постійного проживання приватного нотаріуса.

Приватний нотаріус зобов'язаний розпочати нотаріальну діяльність протягом 30 робочих днів після видачі реєстраційного посвідчення.

У разі коли нотаріус не розпочав роботу в установлений строк без поважних на те причин, реєстраційне посвідчення за наказом Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі анулюється.

Приватний нотаріус вправі мати контору, укладати цивільно-правові та трудові договори, відкривати поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках.

Час прийому громадян приватним нотаріусом повинен становити не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень за виключенням обставин, за яких нотаріус з незалежних від нього причин не може здійснювати такий прийом.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса має знаходитись у межах нотаріального округу, в якому приватний нотаріус здійснює нотаріальну діяльність. Робоче місце (контора) має відповідати таким умовам: забезпечувати дотримання нотаріальної таємниці; давати можливість кожному приватному нотаріусу, який здійснює нотаріальну діяльність, одночасно та незалежно від іншого приватного нотаріуса здійснювати нотаріальну діяльність; бути захищеним від несанкціонованого проникнення; бути забезпеченим сейфом для зберігання печаток, штампів, металевою шафою для зберігання архіву нотаріуса; кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у його межах; бути пристосованим для роботи технічного персоналу з документами у відокремленій від нотаріуса кімнаті.

До початку нотаріальної діяльності приватним нотаріусом, а також у разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса,

Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі протягом 15 днів з моменту отримання заяви про зміну адреси розташування робочого місця (контори) проводиться перевірка відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим цим Законом умовам, за результатами якої складається акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

Приватний нотаріус може здійснювати нотаріальну діяльність лише за наявності акта про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або рішення суду, яке набрало законної сили, яким визнано незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

Про зміну адреси робочого місця (контори) приватний нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Приватний нотаріус має печатку із зображенням Державного Герба України, яка містить слова «приватний нотаріус», його прізвище, ім'я та по батькові, назву нотаріального округу. Печатка приватного нотаріуса виготовляється за єдиним зразком та описом, встановленими Міністерством юстиції України, за рахунок коштів приватного нотаріуса в установленому законодавством порядку.

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії здійснення функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» шкоди приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір

страхування цивільно-правової відповідальності. Держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса при здійсненні ним нотаріальної діяльності функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно. Так само приватний нотаріус не несе відповідальності по зобов'язаннях держави.

Мінімальний розмір страхової суми становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати. Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Заміщення приватного нотаріуса можливе у разі зупинення його нотаріальної діяльності в порядку, визначеному Законом України «Про нотаріат». Приватний нотаріус може укласти договір про заміщення його з іншим приватним нотаріусом у порядку та у межах строків, визначених Законом. Заміщення приватного нотаріуса проводиться до припинення обставин, з якими це заміщення пов'язане.

Приватний нотаріус, який заміщує приватного нотаріуса, нотаріальна діяльність якого зупинена, вчиняє нотаріальні дії від свого імені та прикладає свою особисту печатку. Приватний нотаріус, якого заміщують, не вправі здійснювати нотаріальну діяльність під час цього заміщення, якщо інше не передбачено Законом.

У разі дострокового повернення приватного нотаріуса до здійснення нотаріальної діяльності повноваження нотаріуса, який його заміщує, що виникли внаслідок такого заміщення, автоматично припиняються.

Підстави зупинення нотаріальної діяльності. Нотаріальна діяльність приватного нотаріуса тимчасово зупиняється на час дії таких обставин:

1) якщо приватний нотаріус не має приміщення для розміщення робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим цим Законом умовам, – до усунення цих недоліків, але не більше 60 днів з дня виявлення цього порушення;

2) якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не

відповідає вимогам цього Закону, – до усунення цих недоліків, але не більше 30 днів з дня виявлення цього порушення;

3) якщо приватний нотаріус при вчиненні нотаріальних дій неодноразово порушував правила нотаріального діловодства, – до закінчення строку проходження підвищення кваліфікації (не більше двох тижнів);

4) у разі необґрунтованої відмови приватного нотаріуса від надання Міністерству юстиції України, Головному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в порядку, передбаченому цим Законом, документів для перевірки організації нотаріальної діяльності та виконання правил нотаріального діловодства – до усунення цієї обставини;

5) у разі заміщення приватного нотаріуса в порядку, передбаченому Законом, – на строк такого заміщення;

6) у разі ненадання інформації приватним нотаріусом органам та особам, зазначеним у законі, – до усунення цієї обставини;

7) у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

8) Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі надіслали до Міністерства юстиції України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – до вирішення питання по суті, але не більш як на шість місяців.

Приватний нотаріус вправі зупинити нотаріальну діяльність за власним бажанням на строк, що не перевищує двох місяців протягом календарного року, або на більший строк за наявності поважних причин (вагітність, догляд за дитиною, хвороба тощо).

Про зупинення нотаріальної діяльності на строк більше трьох днів приватний нотаріус зобов'язаний не пізніше ніж за один робочий день до дня зупинення нотаріальної діяльності письмово повідомити Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні

управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі із зазначенням причин та строку відсутності.

Підстави припинення нотаріальної діяльності. Нотаріальна діяльність приватного нотаріуса припиняється у разі:

1) подання приватним нотаріусом письмової заяви про припинення нотаріальної діяльності;

2) анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

3) неусунення приватним нотаріусом без поважних причин порушень щодо розміщення робочого місця нотаріуса, а також не укладення договору про страхування цивільно-правової відповідальності;

4) смерть приватного нотаріуса або оголошення його померлим у порядку, встановленому законом;

5) припинення громадянства України або виїзд за межі України на постійне проживання;

6) призначення приватного нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

7) невиконання приватним нотаріусом наказу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі про зупинення його нотаріальної діяльності, за винятком випадків оскарження приватним нотаріусом такого наказу;

8) набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким приватний нотаріус засуджений за навмисний злочин;

9) набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції»;

10) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса недієздатним, обмежено дієздатним або про застосування до нього примусових заходів медичного характеру;

11) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса безвісно відсутнім.

Приватний нотаріус зобов'язаний припинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про припинення його нотаріальної діяльності. Наказ про припинення нотаріальної діяльності може бути оскаржений приватним нотаріусом до Міністерства юстиції України або до суду.

Особа, нотаріальна діяльність якої припинена, зобов'язана протягом одного місяця з дня одержання копії наказу передати до відповідного державного нотаріального архіву всі документи нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса. У разі якщо цей строк є недостатнім, він може бути продовжений рішенням Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, але лише один раз і не більше ніж на місяць.

У разі неможливості або відмови приватного нотаріуса особисто здійснити передачу документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса у встановлені строки цей обов'язок покладається на Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, яке в разі необхідності залучає до цього представників органів внутрішніх справ.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою. Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

Приватний нотаріус сплачує податки, встановлені Податковим кодексом України.

Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в

областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ним правил нотаріального діловодства за певний період. Проведення повторної перевірки з тих питань, які вже були предметом перевірки, не допускається, крім перевірки звернень громадян чи юридичних осіб у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Перевірка організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, крім повторних перевірок, передбачених Законом, здійснюється не частіше одного разу у два роки виключно на робочому місці (у конторі) приватного нотаріуса з обов'язковим повідомленням його про проведення такої перевірки.

У разі виявлення під час перевірки порушень в організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса або неодноразових порушень ним правил нотаріального діловодства Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, які проводили перевірку, можуть зупинити або припинити нотаріальну діяльність приватного нотаріуса, а у разі виявлення неодноразового грубого порушення порядку вчинення нотаріальних дій – анулювати свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Порядок проведення перевірки організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства затверджується Міністерством юстиції України.

9.5 Компетенція нотаріальних органів і посадових осіб

Компетенція нотаріальних органів – це визначене законом коло дій, які вчиняють нотаріальні органи з метою виконання покладених на них завдань. До поняття компетенції нотаріальних дій входить комплекс дій, які вчиняють нотаріальні органи відповідно до Закону України «Про нотаріат», а також певні права та обов'язки, що надають їм можливість здійснювати дії, підвідомчі нотаріальним органам.

Компетенція нотаріальних органів щодо вчинення нотаріальних дій регламентується залежно від суб'єкта, уповноваженого вчиняти нотаріальні дії.

Нотаріальні органи мають право вчиняти лише ті дії, які згідно із законом належать до їх компетенції. Точне і неухильне дотримання правових норм щодо компетенції гарантує належний захист прав і законних інтересів громадян та організацій.

Нотаріуси вчиняються такі нотаріальні дії:

- 1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо);
- 2) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;
- 5) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);
- 6) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися;
- 7) провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;
- 8) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса;
- 9) накладають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягає державній реєстрації;
- 10) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;

- 11) засвідчують справжність підпису на документах;
- 12) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 13) посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту;
- 14) посвідчують факт, що фізична особа є живою;
- 15) посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;
- 16) посвідчують час пред'явлення документів;
- 17) передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам;
- 18) приймають у депозит грошові суми та цінні папери;
- 19) вчиняють виконавчі написи;
- 20) вчиняють протести векселів;
- 21) вчиняють морські протести;
- 22) приймають на зберігання документи.

На нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом.

Державні нотаріуси в державних нотаріальних архівах видають дублікати і засвідчують вірність копій і виписок з документів, які зберігаються у справах цих архівів.

Нотаріальні дії, що вчиняються посадовими особами органів місцевого самоврядування. У населених пунктах, де немає нотаріусів, уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії:

- 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчують заповіти (крім секретних);
- 3) видають дублікати посвідчених ними документів;
- 4) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчують справжність підпису на документах.

Зазначені посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону.

Нотаріальні дії, вчинювані консульськими установами України. Консульські установи України вчиняють такі нотаріальні дії:

1) посвідчують угоди (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;

2) вживають заходів до охорони спадкового майна;

3) видають свідоцтва про право на спадщину;

4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя;

5) засвідчують вірність копій документів і виписок з них;

6) засвідчують справжність підпису на документах;

7) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;

8) посвідчують факт, що громадянин є живим;

9) посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці;

10) посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;

11) посвідчують час пред'явлення документів;

12) приймають в депозит грошові суми і цінні папери;

13) вчиняють виконавчі написи;

14) приймають на зберігання документи;

15) вчиняють морські протести;

16) видають дублікати посвідчених ними документів.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України.

До нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються:

1) заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень,

госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів;

2) заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

3) заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій;

4) заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

5) заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені начальниками таких установ;

6) заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками слідчих ізоляторів.

До нотаріально посвідчених довіреностей прирівнюються:

1) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

2) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

3) довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів;

4) довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Посадові особи, що вчиняють ці нотаріальні дії, зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача.

Капітани морських суден зобов'язані передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів капітанові морського порту України або консулові України в іноземному порту для подальшого надсилання їх до державного нотаріального архіву за місцем проживання заповідача.

Державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, та залишити у себе отриманий ним примірник заповіту з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. У разі встановлення невідповідності заповіту законні державний нотаріус державного нотаріального архіву повідомляє про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

У разі якщо заповідач не мав місця проживання в Україні або місце проживання заповідача невідоме, заповіт надсилається до Київського державного нотаріального архіву.

До нотаріального засвідчення справжності підпису на документах прирівнюється також засвідчення справжності підпису особи, яка перебуває в установі виконання покарань, начальником такої установи.

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняття «нотаріат».
2. Розкрийте, у чому полягає державне регулювання нотаріальної діяльності.
3. Хто може бути нотаріусом?
4. Хто може бути помічником нотаріуса?
5. Якими правами наділений нотаріус?
6. Які передбачені обмеження у праві вчинення нотаріальних дій?
7. Які є підстави для анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю?
8. Що таке нотаріальний округ?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2010. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст. 15.
2. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
3. Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.2011 р. // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 163.
4. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції від 22.02.2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – Ст. 632.
5. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів: Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 69. – Ст. 1951.
6. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України від 04.10.2013 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 82. – Ст. 3070.
7. Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів: Наказ Міністерства юстиції України від 18.05.2009 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 39. – Ст. 1331.
8. Нотаріат в Україні : законодавство, судова практика / за ред. Л.В. Єфіменка. – К.: Юрінком Інтер. – 2009. – 400 с.
9. Спектор О.М. Шляхи реформування нотаріальної діяльності в Україні в контексті міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду / О. М. Спектор, В. О. Негода // Сучасні питання економіки і права. – 2014. – Вип. 1. – С. 108–112.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Деякі питання надання нотаріусам доступу до Державного земельного кадастру: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 54. – Ст. 1742.
2. Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства: Наказ Міністерства юстиції України від 17.02.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 16. – Ст. 512.
3. Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій: Указ Президента України // Офіційний вісник України. – 1998. – №28. – Ст. 2.
4. Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навчальний посібник / Р.В. Бараннік. - К. : Дакор; КНТ, 2008. - 348с.
5. Білоус В.Т., Захарова О.С., Карабань В.Я., Ковальський В.С., Лукомський В.С. Суд,

- правоохоронні та правозахисні органи України: Підручник / В.Т. Маляренко (відп.ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 375 с.
6. Іваницький С. О. Судова влада та правоохоронні органи України: практикум / Луганський держ. ун-т внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: ЛДУВС, 2008. – 192 с.
  7. Насенко О. Депозитні операції нотаріусів (проблеми та перспективи) // Право України. – 2003. – №3 – С.100-102.
  8. Організація судових та правоохоронних органів: підручник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч. закладів / [І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 528 с.
  9. Радзівська Л.К., Пасічник С.Г. Нотаріат в Україні: Навч. посібник / За відп. ред. Л.К. Радзівської. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 528 с.
  10. Судові та правоохоронні органи України: Академічний курс: Підручник / Нор В. Т., Анікіна Н. П., Бобечко Н. Р. – К.: ІнЮре, 2010. – 240 с.
  11. Судові та правоохоронні органи України: збірник законодавчих і нормативних актів / А.В. Паливода (упоряд.). – К.: Паливода А.В., 2008. – 304 с. – (Закони України). Т. 1 – 2008. – 304 с.
  12. Тюріна О.В. Сучасні системи судових і правоохоронних органів(порівняльно-правова характеристика): навч. посіб. / Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К.: КНТ, 2008. – 96 с.
  13. Фурса С. Правова концепція нотаріальної діяльності щодо охорони прав громадян / С. Фурса // Право України. – 2009.– № 6. – С.100
  14. Юзікова Н. С. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Дніпропетровський національний ун-т. – 4.вид., перероб. і доп. – К.: Істина, 2006. – 320 с.

РОЗДІЛ 10

ОРГАНИ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

10.1 Система органів юстиції України, їх завдання і повноваження

Діяльність сучасних органів юстиції України спрямована на максимальне сприяння зміцненню інститутів державної влади в Україні і в цьому контексті – проведення державної правової політики. Органи юстиції України покликані стояти на сторожі принципів справедливості, верховенства права свідчить про значний внесок в утвердження демократичних засад розвитку державності, пріоритету прав і свобод людини незалежної, самостійної держави.

Органи юстиції України – це система органів виконавчої влади, яку очолює Міністерство юстиції України, призначенням якої є формування та забезпечення реалізації державної правової політики та виконання інших завдань, визначених законодавством.

До системи органів юстиції належать центральний орган – Міністерство юстиції України та його територіальні (місцеві) органи: Головні управління юстиції Міністерства юстиції України в АР Крим, в областях, містах Києві та Севастополі; районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції, до складу яких входять управління та відділи Державної виконавчої служби, реєстраційні служби та відділи державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційних служб.

До сфери управління Міністерства юстиції належать органи нотаріату, науково-дослідні установи судових експертиз, інші установи, підприємства та організації.

Слід зазначити, що органи юстиції України з моменту їх створення в нашій державі і до цього часу перебувають у процесі реформування, яке є складовою частиною загальної адміністративної реформи. Із здобуттям Україною незалежності було прийнято Концепцію судово-правової реформи в Україні (схвалено постановою Верховної Ради України від 28.04.1992), яка встановила

відправні організаційні та інші засади перетворень у правовій царині нашої держави з метою привести систему судових та правоохоронних органів, а також усі галузі права у відповідність до соціально-економічних та політичних змін, що відбулися у суспільстві.

Низку положень Концепції було втілено у Конституції України 1996 р. Але із розробленням та прийняттям нової Конституції конституційний процес не завершується, навпаки, йдеться про початок його нового етапу. З'явилася можливість на конституційному фундаменті, за допомогою передбачених Конституцією засобів і на підставі її принципів завершити будівництво розвинутого громадянського суспільства і суверенної, демократичної, правової, соціальної держави.

Зазначене в першу чергу стосується органів юстиції України, адже Міністерство юстиції України є центральним органом виконавчої влади, тобто складовою частиною вищого органу в системі виконавчої влади – Кабінету Міністрів України. Тому організація, повноваження і порядок діяльності органів юстиції мають вдосконалюватися і в майбутньому визначатися лише Конституцією і законами України, як того вимагає ч. 2 ст. 120 Конституції України.

Органи юстиції України під час виконання покладених на них завдань взаємодіють з іншими органами державної влади, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, з органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами та організаціями.

У своїй діяльності органи юстиції керуються Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а територіальні органи юстиції також – наказами Мін'юсту, а також наказами вищестоящих головних управлінь юстиції.

Історія органів української юстиції пов'язана із зародженням української державності і нараховує понад 90 років, проте закону «Про органи юстиції» дотепер не прийнято. Пройшовши довгий шлях змін та перетворень нині до структури органів юстиції входять органи нотаріату, реєстрації актів цивільного стану, державна виконавча служба, науково-дослідні інститути судових експертиз.

Характерною рисою правової регламентації організації і діяльності органів юстиції України є відсутність закону з цих питань, що визначає підзаконний рівень їх нормативного регулювання. Так, правове підґрунтя діяльності Міністерства юстиції України становить Положення про Міністерство юстиції України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228, яке визначає завдання і повноваження Міністерства юстиції України.

Статус його територіальних органів визначається відповідними нормативними актами, прийнятими Міністерства юстиції України: Положенням про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 1707/5, та Положенням про районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні управління юстиції, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 707/5. Названі документи встановлюють правові засади функціонування управлінь юстиції у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, визначаючи їхні завдання й повноваження.

Слід зазначити, що органи юстиції України з моменту їх створення в нашій державі й до сьогодні перебувають у процесі реформування, яке є складовою частиною судово-правової й адміністративної реформ.

Сьогодні органи юстиції України беруть активну участь у роботі з підготовки найважливіших законопроектів судово-правової реформи, зокрема, процесуальних кодексів, з забезпеченням їх публічного обговорення; реалізують Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до

законодавства ЄС; забезпечують представництво України в Європейському суді з прав людини; беруть активну участь у роботі з підготовки, укладання та виконання міжнародних договорів про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах; здійснюють представництво інтересів держави в судах України та в закордонних юрисдикційних органах; виконують значний обсяг роботи щодо належної організації експертного забезпечення правосуддя та вдосконалення діяльності науково-дослідних інститутів судових експертиз; забезпечують належне функціонування державної виконавчої служби.

10.2 Міністерство юстиції України як правоохоронний орган, його склад, завдання, і повноваження

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011: «міністерство є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику в одній чи декількох визначених Кабінетом Міністрів України сферах, проведення якої покладено на Кабінет Міністрів України Конституцією та законами України». Кожне Міністерство очолює міністр України, який є членом Кабінету Міністрів України.

Міністерство юстиції України (Мін'юст) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), з питань державної реєстрації актів цивільного стану, з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, з питань державної реєстрації договорів

комерційної концесії (субконцесії), з питань реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, статутів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо їх реєстрація передбачена законами, статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності; забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, у сфері виконання кримінальних покарань.

Мін'юст України є державним органом з питань банкрутства, а також органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р.

Мін'юст України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

У своїй діяльності Мін'юст України керується Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України. Його діяльність регламентується Положенням про Міністерство юстиції України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228.

Основними завданнями Мін'юсту України є: 1) забезпечення формування та реалізація державної правової політики, політики у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС, політики з питань банкрутства; 2) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, у сфері виконання кримінальних покарань; 2-1) забезпечення проведення перевірки, передбаченої Законом України «Про очищення влади»; 2-2) забезпечення формування та реалізація державної політики з питань державної реєстрації актів цивільного стану, речових прав на

нерухоме майно та їх обтяжень, юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, договорів комерційної концесії (субконцесії), реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, статутів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо їх реєстрація передбачена законами, статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності; 2-3) забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері організації примусового виконання рішень; 2-4) забезпечення своєчасного, повного і неупередженого виконання рішень у порядку, встановленому законодавством; 3) здійснення загального управління у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги; 4) забезпечення представництва інтересів держави у судах України, здійснення захисту інтересів України у Європейському суді з прав людини, під час урегулювання спорів і розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземних суб'єктів та України; 5) експертне забезпечення правосуддя; 6) організація роботи нотаріату; 7) виконання функцій центрального засвідчувального органу шляхом забезпечення створення умов для функціонування суб'єктів правових відносин у сфері електронного цифрового підпису; 8) протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги); 9) здійснення міжнародно-правового співробітництва, забезпечення дотримання і виконання зобов'язань, узятих за міжнародними договорами України з правових питань.

Відповідно до покладених на нього завдань Мін'юст: 1) розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів; 2) розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та подає їх в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України; 3) здійснює правову експертизу проектів законів, інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, які подаються на розгляд Верховної Ради України

іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим; 4) готує зауваження і пропозиції до прийнятих Верховною Радою України законів, що надійшли на підпис Президентові України; 5) проводить гендерно-правову експертизу актів законодавства; 6) здійснює в установленому законодавством порядку анти корупційну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, а також розробляє за її результатами рекомендації щодо усунення виявлених факторів, що спричиняють або можуть спричинити вчиненню корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень; 8) здійснює державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, а також інших органів, акти яких відповідно до законодавства підлягають державній реєстрації; 9) скасовує рішення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також інших органів, акти яких відповідно до законодавства підлягають державній реєстрації; 10) перевіряє у міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади, а також інших органах, акти яких відповідно до законодавства підлягають державній реєстрації, стан додержання законодавства про державну реєстрацію нормативно-правових актів, вимагає у разі потреби подання нормативно-правових актів для державної реєстрації або їх скасування, вносить пропозиції про усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях; 11) розробляє за пропозиціями міністерств та інших центральних органів виконавчої влади плани законопроектної роботи, координує нормотворчу діяльність у міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, здійснює контроль за такою діяльністю; 12) організовує роботу з підготовки щорічного плану заходів щодо виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, проводить моніторинг її виконання; 13) здійснює науково-експертне, аналітичне, інформаційне та методологічне забезпечення

виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, переклад актів *acquis communautaire* українською мовою, оновлення глосарія термінів *acquis communautaire*;

14) проводить експертизу на відповідність *acquis communautaire* проектів нормативно-правових актів, які за предметом правового регулювання належать до пріоритетних сфер адаптації законодавства України до законодавства ЄС, визначених Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу;

15) здійснює експертизу проектів нормативно-правових актів та нормативно-правових актів, що підлягають державній реєстрації, на відповідність положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського Суду з прав людини;

16) підтримує тексти актів законодавства у контрольному стані, веде їх облік та здійснює зберігання; веде облік та здійснює зберігання чинних міжнародних договорів України, актів законодавства держав, з якими здійснюється обмін правовою інформацією;

17) забезпечує ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, надання інформації з нього;

18) здійснює офіційне опублікування нормативно-правових актів, чинних міжнародних договорів України, рішень Європейського суду з прав людини щодо України в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України»;

19) здійснює офіційне видання збірників актів законодавства та кодексів, виступає засновником журналів і газет із правових питань;

20) координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань систематизації законодавства, перевіряє стан такої діяльності, надає рекомендації щодо її поліпшення і вносить пропозиції про усунення виявлених недоліків;

21) здійснює методичне керівництво правовою роботою в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, міністерствах та інших органах виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністраціях, а також на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях, організовує підвищення кваліфікації працівників їх

юридичних служб; 22) перевіряє в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, міністерствах та інших органах виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністраціях, а також на державних підприємствах, в установах, організаціях та державних господарських об'єднаннях стан правової роботи, надає рекомендації щодо її поліпшення, вносить пропозиції про усунення виявлених порушень і недоліків та притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у допущених порушеннях; 23) видає висновок щодо призначення на посаду керівників юридичних служб міністерств, інших центральних органів виконавчої влади; 24) координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністерств та інших органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, а також державних підприємств, установ, організацій та державних господарських об'єднань, навчальних закладів із питань щодо правової освіти населення, перевіряє стан їх діяльності із зазначених питань та надає їм необхідну методичну допомогу; 25) бере участь разом із МОН в організації роботи з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців за спеціальністю «Правознавство» у навчальних закладах незалежно від форми власності та підпорядкування, надає пропозиції щодо підготовки юридичних кадрів; вносить до відповідних органів управління освітою пропозиції щодо вдосконалення роботи, пов'язаної з вивченням права у вищих, професійно-технічних, загальноосвітніх навчальних закладах, закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; 26) бере участь у проведенні ліцензійної та акредитаційної експертизи спеціальності «Правознавство» і перевірки дотримання державних вимог щодо провадження освітньої діяльності вищими навчальними закладами, які здійснюють підготовку юристів; 27) сприяє розвитку надання юридичних послуг з метою реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян та юридичних осіб; 28) забезпечує координацію діяльності центральних органів виконавчої влади щодо реалізації державної політики у сфері надання безоплатної правової

допомоги, взаємодіє з центральними органами виконавчої влади з питань реалізації Закону України «Про безоплатну правову допомогу»; 29) затверджує нормативно-правові акти з питань функціонування системи безоплатної правової допомоги та надання такої допомоги відповідно до закону; 30) надає методичну допомогу органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань, що стосуються надання безоплатної первинної правової допомоги; 31) бере участь у розробленні та розповсюдженні освітніх програм у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян; 32) надає роз'яснення з питань, пов'язаних з діяльністю Мін'юсту, його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства, а також стосовно актів, які ним видаються; 33) організовує розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних із діяльністю Мін'юсту, його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, а також стосовно актів, які ним видаються; 34) забезпечує роботу громадських приймалень з надання безоплатної первинної правової допомоги; 35) відповідає за впровадження та функціонування системи безоплатної вторинної правової допомоги; 36) утворює центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та контролює їх діяльність; 37) забезпечує підвищення професійного рівня працівників центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги; 38) установлює порядок ведення головними територіальними управліннями юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, в областях, м. Києві та Севастополі локальних реєстрів Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, та Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору; та виконує низку інших важливих повноважень, покладених на Мін'юст відповідно до п. 4 Положення про Міністерство юстиції України від 2 липня 2014 р. № 228.

Мін'юст під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними

Президентом України та тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами та організаціями.

Мін'юст у межах повноважень, передбачених законом, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України видає накази, здійснює організацію і контроль за їх виконанням.

Накази Мін'юсту, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, видаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Нормативно-правові акти Мін'юсту підлягають державній реєстрації в установленому законодавством порядку. Накази Мін'юсту, видані у межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади АР Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та громадянами.

Мін'юст очолює Міністр, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади Верховною Радою України.

Міністр: 1) очолює Мін'юст, здійснює керівництво його діяльністю; 2) спрямовує і координує здійснення іншими центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до компетенції Мін'юсту; 3) спрямовує та координує діяльність Державної архівної служби (Укрдержархіву), Державної виконавчої служби (ДВС), Державної пенітенціарної служби (ДПтС), в тому числі: забезпечує формування державної політики у відповідній сфері та контролює її реалізацію службами; погоджує та

подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені службами проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України; визначає пріоритети роботи служб і шляхи виконання покладених на них завдань, затверджує плани їх роботи; вносить Прем'єр-міністрові України пропозиції стосовно кандидатур на посади керівників служб і за пропозицією керівників служб – кандидатури на посади їх заступників; погоджує структуру апаратів служб; видає обов'язкові до виконання службами накази та доручення з питань спрямування і координації їх діяльності; погоджує призначення на посаду і звільнення з посади керівників та заступників керівників територіальних органів служб; погоджує призначення на посаду і звільнення з посади керівників та заступників керівників самостійних структурних підрозділів апаратів служб; погоджує пропозиції керівників служб щодо утворення, реорганізації та ліквідації їх територіальних органів, вносить на розгляд Кабінету Міністрів України відповідні подання; порушує перед Кабінетом Міністрів України питання щодо скасування актів служб повністю чи в окремій частині; доручає керівникам служб скасувати акти їх територіальних органів повністю чи в окремій частині, а в разі відмови скасовує такі акти повністю чи в окремій частині; порушує перед Кабінетом Міністрів України питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників служб та їх заступників; ініціює питання щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності керівників структурних підрозділів апаратів служб, територіальних органів служб та їх заступників, а також керівників підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління; ініціює питання щодо проведення службового розслідування стосовно керівників служб, їх заступників, інших державних службовців і працівників апаратів служб та їх територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління; приймає рішення щодо проведення перевірки діяльності служб та їх територіальних органів; заслуховує звіти про виконання покладених на служби завдань і планів їх роботи; визначає структурний підрозділ апарату Мін'юсту, що відповідає за

взаємодію із службами; визначає посадових осіб Мін'юсту, які включаються до складу колегій служб; установлює порядок обміну інформацією між Мін'юстом та центральними органами виконавчої влади, службами, періодичність її подання; вирішує інші питання, пов'язані із спрямуванням і координацією діяльності служб; 4) визначає пріоритети роботи Мін'юсту та шляхи виконання покладених на нього завдань, затверджує плани його роботи, звіти про їх виконання; 5) організовує та контролює виконання Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України в апараті Мін'юсту, його територіальних органах; 6) подає на розгляд Кабінету Міністрів України проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, розробником яких є Мін'юст; 7) представляє в установленому порядку проекти законів, розробником яких є Мін'юст та служби, і доповідає з інших питань, що належать до компетенції Мін'юсту, під час їх розгляду на пленарних засіданнях Верховної Ради України; 8) веде переговори і підписує міжнародні договори України у межах наданих йому повноважень; 9) є відповідно до Конституції України членом Вищої ради юстиції; 10) бере участь у засіданнях з'їзду суддів України та Ради суддів України; 11) призначає члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від Мін'юсту; 12) вносить Президенту України подання про утворення і ліквідацію судів загальної юрисдикції на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду; 13) затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату Мін'юсту; 14) вносить ДСА подання щодо визначення кількості суддів у судах на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду; 15) призначає на посаду за погодженням із головами відповідних місцевих державних адміністрацій, звільняє з посади керівників територіальних органів Мін'юсту, призначає на посаду та звільняє з посади заступників керівників його територіальних органів. Особливості погодження призначення на посаду керівників територіальних органів Мін'юсту в АР Крим визначаються Конституцією АР Крим та законами; 18) розглядає в установленому порядку питання щодо присвоєння керівникам територіальних органів Мін'юсту та їх

заступникам відповідних рангів державних службовців, їх заохочення; 19) призначає на посаду та звільняє з посади в установленому порядку керівників та заступників керівників самостійних структурних підрозділів апарату Мін'юсту, працівників патронатної служби Міністра, присвоює їм ранги державних службовців, приймає рішення щодо їх заохочення або притягнення до дисциплінарної відповідальності; 20) вносить подання щодо представлення в установленому порядку державних службовців та працівників апарату Мін'юсту, його територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління, до відзначення державними нагородами; 21) порушує в установленому порядку питання щодо заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності своїх заступників; 22) порушує в установленому порядку питання щодо присвоєння рангу державного службовця заступнику Міністра – керівнику апарату; 24) визначає обов'язки першого заступника Міністра, заступників Міністра та заступника Міністра - керівника апарату, розподіл повноважень Міністра між першим заступником Міністра та заступниками Міністра, які вони здійснюють у разі його відсутності; 25) скасовує повністю чи в окремій частині накази заступника Міністра – керівника апарату; 26) притягує до дисциплінарної відповідальності керівників територіальних органів Мін'юсту та їх заступників, керівників підприємств, установ та організацій, що належать до сфери його управління; 27) представляє Мін'юст у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами та організаціями в Україні і за її межами; 28) скликає та проводить наради з питань, що належать до його компетенції; 29) підписує накази Мін'юсту; 30) скасовує повністю чи в окремій частині акти територіальних органів Мін'юсту, що суперечать Конституції України, іншим актам законодавства та актам Міністерства; 31) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Міністр має першого заступника, заступників та заступника міністра – керівника апарату, які призначаються на посаду та звільняються з посади

Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозицій Міністра.

Перший заступник міністра призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозицій відповідного міністра.

У разі звільнення міністра перший заступник міністра та заступники міністра звільняються з посад Кабінетом Міністрів України.

Особа, яка призначається на посаду першого заступника міністра чи заступника міністра, повинна відповідати вимогам до членів Кабінету Міністрів України, передбаченим Законом України «Про Кабінет Міністрів України» (ст. 7: громадяни України, які мають право голосу, вищу освіту та володіють державною мовою. Не може бути призначена на посаду члена Кабінету Міністрів України особа, яка має судимість, не погашену або не зняту в установленому законом порядку, або на яку протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення).

Перший заступник міністра, заступники міністра дають обов'язкові для виконання державними службовцями та працівниками апарату міністерства та його територіальних органів (у разі утворення) доручення. Посади першого заступника міністра та заступників міністра належать до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу.

Відповідно до ст. 10 Закону «Про Центральні органи виконавчої влади» заступник міністра – керівник апарату призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозиції відповідного міністра. Заступник міністра – керівник апарату є державним службовцем. Кандидатами на посаду заступника міністра – керівника апарату можуть бути громадяни України, які мають вищу освіту, і відповідають іншим вимогам, передбаченим законодавством про державну службу. Основними завданнями заступника міністра – керівника апарату є

забезпечення діяльності апарату міністерства, стабільності і наступності у його роботі, організація поточної роботи, пов'язаної із здійсненням повноважень міністерства.

Для погодженого вирішення питань, що належать до компетенції Мін'юсту, обговорення найважливіших напрямів його діяльності у Мін'юсті може утворюватися колегія. Рішення колегії можуть бути реалізовані шляхом видання наказу Мін'юсту. Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у Мін'юсті можуть утворюватися інші постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи. Рішення про утворення чи ліквідацію колегії, інших постійних або тимчасових консультативних, дорадчих органів, їх кількісний та персональний склад, положення про них затверджуються Міністром.

Гранична чисельність державних службовців та працівників Мін'юсту затверджується Кабінетом Міністрів України. Структура апарату Мін'юсту затверджується Міністром. Штатний розпис і кошторис Мін'юсту затверджується заступником Міністра - керівником апарату за погодженням з Мінфіном.

Мін'юст є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням, самостійний баланс, рахунки в органах Казначейства.

Повноваження щодо загального управління у сфері надання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги Мін'юст здійснює за участю координаційного центру з надання правової допомоги, що належить до сфери його управління (п. 8 Положення про Міністерство юстиції України).

10.3 Територіальні органи Міністерства юстиції України, їх склад, структура, завдання, та повноваження

Відповідно до п. 7 Положення про Міністерство юстиції України Мін'юст здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені в установленому порядку головні територіальні управління юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, в областях, мм. Києві та Севастополі, а також районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції.

До системи територіальних (місцевих) органів юстиції в Україні належать:

- Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі;
- районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції.

Відповідно до п. 1 Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, затвердженого наказом Мін'юсту від 23.06.2011 № 1707/5, Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, мм. Києві та Севастополі підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами.

Основними завданнями головного територіального управління юстиції є: реалізація державної правової політики, державної політики з питань банкрутства, державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, державної реєстрації договорів комерційної концесії (субконцесії), реєстрації (легалізації, прийняття повідомлення про утворення) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, статутів, друкованих засобів масової інформації; забезпечення реалізації державної політики у сферах організації примусового

виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); внесення на розгляд Мін'юсту пропозицій щодо формування та реалізації політики у зазначених сферах; забезпечення роботи нотаріату; експертне забезпечення правосуддя; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги); здійснення в межах повноважень міжнародно-правового співробітництва.

Головне територіальне управління юстиції відповідно до покладених на нього завдань: 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його повноважень, готує пропозиції щодо його вдосконалення та подає їх на розгляд Мін'юсту; 2) підтримує тексти актів законодавства у контрольному стані, веде їх облік та здійснює зберігання; 3) здійснює узагальнення роботи з питань систематизації законодавства підвідомчих органів та установ юстиції, надає їм практичну та методичну допомогу з цих питань; 4) координує діяльність територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій з питань систематизації законодавства, перевіряє стан такої діяльності, надає рекомендації щодо її поліпшення і вносить пропозиції про усунення виявлених недоліків; 5) бере участь у формуванні Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів; 6) забезпечує розгляд запитів на отримання публічної інформації, забезпечує доступ до публічної інформації; 7) формує локальні реєстри Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, та Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору, а також розглядає пропозиції центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про виключення таких адвокатів з локальних реєстрів відповідно до закону; 8) проводить за рішенням Мін'юсту конкурси для залучення адвокатів для надання безоплатної вторинної правової допомоги; здійснює інші повноваження на основі та на виконання Конституції та законів України, указів

Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України.

Головне управління юстиції здійснює свої повноваження як безпосередньо, так і через утворені в установленому порядку районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції.

Головне управління юстиції взаємодіє з територіальними органами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органами виконавчої влади АР Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями на відповідній території з питань, віднесених до його компетенції.

Головне управління юстиції у межах своєї компетенції видає накази, які є обов'язковими для виконання районними, районними у містах, міськими (міст обласного значення), міськрайонними, міжрайонними управліннями юстиції, підвідомчими органами та установами юстиції та посадовими особами. У випадках, передбачених законодавством, акти головного управління юстиції є обов'язковими для виконання територіальними органами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органами виконавчої влади АР Крим, місцевими державними адміністраціями, підприємствами, установами і організаціями незалежно від форм власності, а також громадянами. Головне управління юстиції, у разі потреби, видає разом з територіальними органами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органами виконавчої влади АР Крим, місцевими державними адміністраціями спільні акти.

Начальник Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим призначається на посаду та звільняється з посади Міністром юстиції України за погодженням з Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Начальники головних територіальних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі призначаються на посади за погодженням з головами

відповідних місцевих державних адміністрацій та звільняються з посад Міністром юстиції України.

Начальник головного територіального управління юстиції має трьох заступників, у тому числі: першого заступника начальника головного територіального управління юстиції, заступника начальника головного територіального управління юстиції з питань державної виконавчої служби – начальника Управління державної виконавчої служби, заступника начальника головного територіального управління юстиції з питань державної реєстрації – начальника Управління державної реєстрації.

Заступники начальника Головного територіального управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим призначаються на посади та звільняються з посад Міністром юстиції України за погодженням з Головою Верховної Ради Автономної Республіки Крим та Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

Перший заступник начальника головного територіального управління юстиції, заступник начальника головного територіального управління юстиції з питань державної виконавчої служби – начальник Управління державної виконавчої служби, заступник начальника головного територіального управління юстиції з питань державної реєстрації – начальник Управління державної реєстрації призначаються на посади та звільняються з посад Міністром юстиції України.

Якщо призначення осіб на посади начальника головного територіального управління юстиції, першого заступника та заступника начальника головного територіального управління юстиції здійснюється за результатами конкурсного відбору, Міністр юстиції України призначає таких осіб за рекомендацією кадрової комісії в установленому порядку з урахуванням абзаців першого, другого та четвертого цього пункту.

Начальник головного територіального управління юстиції несе персональну відповідальність за виконання покладених на головне територіальне управління юстиції завдань і здійснення ним своїх повноважень,

упровадження програми діяльності Кабінету Міністрів України в частині проведення державної правової політики, в межах компетенції установлює ступінь відповідальності заступників начальника головного територіального управління юстиції, керівників структурних підрозділів відповідного головного територіального управління юстиції за керівництво окремими ділянками його діяльності, а також за роботу районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управлінь юстиції, підвідомчих органів та установ юстиції.

Начальник Головного територіального управління юстиції: 1) очолює Головне територіальне управління юстиції, здійснює керівництво його діяльністю і підвідомчими органами та установами юстиції, представляє Головне територіальне управління юстиції у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами, організаціями та несе персональну відповідальність за організацію та результати діяльності Головного територіального управління юстиції перед Міністром юстиції України; 2) організовує роботу Головного територіального управління юстиції, підвідомчих органів і установ юстиції на виконання завдань, покладених на Мін'юст, його територіальні органи; 3) вносить на розгляд Міністра юстиції України пропозиції щодо формування та реалізації державної політики у відповідних сферах; 4) забезпечує виконання Головним територіальним управлінням юстиції Конституції та законів України, указів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Мін'юсту та доручень Міністра юстиції України, розпоряджень голови відповідної місцевої державної адміністрації; 5) звітує перед Міністром юстиції України щодо виконання покладених на Головне територіальне управління юстиції завдань та планів роботи; 6) вносить Міністру юстиції України на затвердження структуру головного територіального управління юстиції відповідно до Типової структури головних територіальних управлінь юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях,

містах Києві та Севастополі, затвердженої цим наказом, у строки, встановлені дорученням Міністра юстиції України. У разі недотримання строків внесення структури головного територіального управління юстиції Міністр юстиції України затверджує структуру відповідного головного територіального управління юстиції, керуючись Типовою структурою; 7) затверджує положення про структурні підрозділи і посадові інструкції працівників апарату Головного територіального управління юстиції; 8) затверджує кошториси районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управлінь юстиції, нотаріальних контор; 9) затверджує структуру та штатний розпис районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управлінь юстиції; 10) вносить Міністру юстиції України в установленому порядку пропозиції щодо призначення на посади та звільнення з посад своїх заступників, начальників та заступників начальників районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управлінь юстиції, а також в установленому порядку пропозиції про їх заохочення або притягнення до дисциплінарної відповідальності; 11) призначає на посади та звільняє з посад державних службовців, службовців і робітників Головного територіального управління юстиції та за поданням начальників районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управлінь юстиції - державних службовців відповідних управлінь юстиції, крім випадків, визначених законодавством; 12) призначає на посаду та звільняє з посади за поданням заступника начальника головного територіального управління юстиції з питань державної виконавчої служби - начальника Управління державної виконавчої служби, погодженим із директором Департаменту державної виконавчої служби, начальника відділу примусового виконання рішень Управління державної виконавчої служби головного територіального управління юстиції; 13) призначає на посади та звільняє з посад завідувачів та інших працівників державних нотаріальних контор, завідувачів та інших працівників державних нотаріальних архівів; 14) розподіляє обов'язки між

своїми заступниками; 15) здійснює інші повноваження відповідно до законодавства (п. 11 Положення).

У Головному територіальному управлінні юстиції для колективного вирішення питань, що належать до його компетенції, утворюється колегія в складі начальника Головного територіального управління юстиції (голова колегії), заступників начальника Головного територіального управління юстиції, керівників структурних підрозділів за посадою. До складу колегії можуть входити керівники районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних, міжрайонних управлінь юстиції, а також інші фахівці. Склад колегії затверджується начальником Головного територіального управління юстиції.

Рішення колегії запроваджуються в життя наказами начальника головного управління юстиції.

Для розгляду наукових рекомендацій та інших пропозицій щодо поліпшення організації і діяльності головного управління юстиції, підвідомчих органів та установ юстиції при головному управлінні юстиції може бути утворена наукова рада, склад якої та положення про яку затверджує начальник головного управління юстиції.

Головні управління юстиції утримуються за рахунок Державного бюджету України. Структуру головних управлінь юстиції затверджує Міністр юстиції України. Штатний розпис та кошторис головних управлінь юстиції затверджує заступник Міністра юстиції - керівник апарату.

Головне управління юстиції є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в установах Казначейства, печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

Районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції (управління юстиції) є територіальними органами Міністерства юстиції України, підпорядковуються Мін'юсту та безпосередньо головним управлінням юстиції. Вони створюються і функціонують відповідно до Положення про районні, районні у містах, міські

(міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції: затверджено наказом Міністерства юстиції України 23.06.2011 № 1707/5.

Основними завданнями управління юстиції є: реалізація державної правової політики, державної політики з питань державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, державної реєстрації договорів комерційної концесії (субконцесії), реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, статутів, а також забезпечення реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); експертне забезпечення правосуддя; забезпечення роботи нотаріату; здійснення в межах повноважень міжнародно-правового співробітництва (п. 3 Положення).

Управління юстиції відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його повноважень, готує пропозиції щодо його вдосконалення та подає їх на розгляд головних територіальних управлінь юстиції;
- 2) бере участь у розвитку системи правової інформації;
- 3) підтримує тексти актів законодавства у контрольному стані, веде їх облік та здійснює зберігання; доводить інформацію про збірники актів законодавства, що видаються Мін'юстом, та про доступ до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів до відома органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та громадян;
- 4) координує діяльність територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій з питань систематизації законодавства, перевіряє стан такої діяльності, надає рекомендації щодо її поліпшення і вносить пропозиції про усунення виявлених недоліків;
- 5) координує діяльність територіальних органів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, а також державних

підприємств, установ, організацій та державних господарських об'єднань, навчальних закладів з питань правової освіти населення, перевіряє стан їх діяльності із зазначених питань, надає їм необхідну методичну допомогу, консулює їх з питань підготовки навчально-тематичних планів, програм, посібників, визначення форм і методів правового навчання; дає рекомендації щодо його вдосконалення; бере участь у проведенні семінарів, конференцій, олімпіад, конкурсів та інших навчально-методичних заходів; здійснює інші повноваження на основі та на виконання Конституції та законів України, указів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України.

Управління юстиції взаємодіє з територіальними органами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами, організаціями на відповідній території з питань, віднесених до його компетенції.

Управління юстиції у межах своєї компетенції видає накази, організовує і контролює їх виконання.

Начальники управлінь юстиції призначаються на посади за погодженням з головами відповідних місцевих державних адміністрацій та звільняються з посад Міністром юстиції України за поданням начальника відповідного головного управління юстиції. Начальники управлінь юстиції призначаються на посади за погодженням з головами відповідних місцевих державних адміністрацій та звільняються з посад Міністром юстиції України за поданням начальника відповідного головного територіального управління юстиції.

Начальник управління юстиції має заступників, у тому числі: заступника начальника управління юстиції з питань державної реєстрації або заступника начальника управління юстиції - начальника відділу державної реєстрації актів цивільного стану (при наявності в структурі управління юстиції лише відділу

державної реєстрації актів цивільного стану) та заступника начальника управління юстиції – начальника відділу державної виконавчої служби або заступника начальника управління юстиції (при наявності в структурі управління юстиції двох та більше відділів державної виконавчої служби).

Заступники начальників управлінь юстиції призначаються на посади та звільняються з посад Міністром юстиції України за поданням начальника відповідного головного територіального управління юстиції. У випадку, якщо призначення особи на посаду заступника начальника управління юстиції здійснюється за результатами конкурсного відбору, Міністр юстиції України призначає таку особу за рекомендацією кадрової комісії.

Начальник управління юстиції: 1) очолює управління юстиції, здійснює керівництво його діяльністю і підвідомчими органами та установами юстиції, представляє управління юстиції у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами, організаціями та несе персональну відповідальність за організацію та результати діяльності управління юстиції перед Міністром юстиції України та головним територіальним управлінням юстиції; 2) організовує роботу управління юстиції, підвідомчих органів і установ юстиції на виконання завдань, покладених на Мін'юст, його територіальні органи; 3) забезпечує виконання управлінням юстиції Конституції та законів України, указів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Мін'юсту та головного територіального управління юстиції, доручень Міністра юстиції України; 4) звітує перед головним територіальним управлінням юстиції щодо виконання покладених на управління юстиції завдань та планів роботи; 5) вносить начальнику головного територіального управління юстиції пропозиції щодо призначення на посади та звільнення з посад своїх заступників, а також пропозиції про їх заохочення або притягнення до дисциплінарної відповідальності; 6) вносить начальнику головного територіального управління юстиції подання щодо призначення на посади та звільнення з посад державних

службовців, призначає на посади та звільняє з посад службовців і робітників управління юстиції; 7) вносить начальнику головного територіального управління юстиції на затвердження структуру та штатний розпис управління юстиції; 8) затверджує положення про структурні підрозділи і посадові інструкції працівників апарату управління юстиції; 9) вносить начальнику головного територіального управління юстиції пропозиції щодо заохочення та притягнення до дисциплінарної відповідальності державних службовців та працівників управління юстиції за погодженням із відповідним заступником начальника управління юстиції; 10) розподіляє обов'язки між своїми заступниками; 11) затверджує правовий висновок з питань легалізації об'єднань громадян та інших громадських формувань, підписує відповідний наказ та свідоцтво або довідку. На час тимчасової відсутності спеціаліста районного управління юстиції у м. Києві та м. Севастополі готує, підписує та затверджує правовий висновок; 12) здійснює інші повноваження відповідно до законодавства (п. 10 Положення).

Управління юстиції утримується за рахунок Державного бюджету України.

Структуру, штатний розпис та кошторис управлінь юстиції затверджують відповідні начальники головних управлінь юстиції у межах, визначених Мін'юстом.

Управління юстиції є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

10.4 Система органів, діяльність яких спрямовується та координується Міністром юстиції України

Поряд із територіальними органами юстиції Міністерству юстиції України підпорядковуються центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України, а саме: а) Державна архівна служба України; б) Державна пенітенціарна служба України.

Зокрема, Міністр юстиції України виконує щодо вказаних служб такі повноваження: формує державну політику у відповідній сфері та контролює її реалізацію службами; погоджує та подає на розгляд Кабінету Міністрів України розроблені службами проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України; визначає пріоритети роботи служб і шляхи виконання покладених на них завдань, затверджує плани їх роботи; вносить пропозиції Прем'єр-міністру України щодо кандидатур на посади керівників служб і за пропозицією керівників служб - кандидатури на посади їх заступників; погоджує структуру апаратів служб; установлює порядок обміну інформацією між Мін'юстом України та службами, періодичність її подання; вирішує інші питання, пов'язані зі спрямуванням і координацією діяльності служб.

Міністерство юстиції України розпочало реформу системи органів юстиції. Реформування та оптимізація органів юстиції буде здійснюватися поетапно.

Головні причини реформування системи органів юстиції: дублюючі функції в структурі органів юстиції; бюрократія; побутова корупція; відсутність мотивації у держслужбовців через низьку заробітну плату; неефективна організаційна структура головних управлінь юстиції; велика кількість керівників відносно загальної кількості співробітників (1 керівник – 9 працівників); низька ефективність роботи органів юстиції; подвійне підпорядкування; дефіцит кваліфікованих кадрів.

Відповідно до п. 1. Постанови Кабінету Міністрів України від 21.01.2015 № 17 «Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції», ліквідовано Державну реєстраційну службу та Державну виконавчу службу, покладено на Міністерство юстиції завдання і функції з реалізації державної політики у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), з питань державної реєстрації актів цивільного стану, речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, договорів комерційної концесії (субконцесії), з питань реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань, статутів фондів загальнообов'язкового державного

соціального страхування, якщо їх реєстрація передбачена законами, статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності.

Міністерство юстиції є правонаступником Державної реєстраційної служби та Державної виконавчої служби, що ліквідуються, в частині реалізації державної політики у сферах, зазначених у пункті 1 цієї постанови.

Ліквідація Державної реєстраційної служби та Державної виконавчої служби є першими кроком реформи, перехідним етапом у реформуванні інституту виконавчої та реєстраційної служби в Україні.

Ліквідація цих служб дасть простим громадянам спрощення системи, відсутність черг та хабарів, якісний сервіс надання послуг, додаткову допомогу людям. Частина функцій служб буде передана Міністерству юстиції України, місцевим органам влади та приватним суб'єктам. Тобто кошти, вилучені за надання послуг, будуть надходити до місцевих бюджетів. Держава буде здійснювати контроль за наданням послуг місцевими органами влади. Дані громадян та майновий реєстр буде належати державі. Завдяки змінам до Бюджетного кодексу України, податки будуть залишатися на місцях, тобто місцеві органи отримують додатковий фінансовий ресурс.

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 30.01.2015 № 115/5 перейменовані головні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі на головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі.

При Міністерстві юстиції створено Кадрову комісію, яка буде реалізовувати у життя нову прозору та якісну кадрову політику з відбору чесних, професійних працівників. Міністерством юстиції України разом з міжнародними партнерами оголошено 10 лютого 2015 р. публічний конкурс на заміщення вакантних посад у системі юстиції. Міністерство юстиції має на меті запровадження змішаної системи виконання рішень судів із залученням

приватних виконавців. Інститут приватних виконавців суддівських рішень спростить і поліпшить роботу у напрямку виконання рішень судів, скоротить витрати на виконавчу систему. Також забезпечить нові робочі місця для бажаючих працювати приватними виконавцями. Громадяни матимуть змогу обирати де обслуговуватися у приватного чи державного виконавця.

Крім того центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України була Державна служба України з питань захисту персональних даних, що входила до системи органів виконавчої влади, та забезпечувала реалізацію державної політики у сфері захисту персональних даних, постановою Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10.09.2014 № 442 ДСЗПД була ліквідована.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних», який набув чинності 1 січня 2014 р., з метою забезпечення незалежності уповноваженого органу з питань захисту персональних даних, як того вимагає Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, повноваження щодо контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Законом України від 6 липня 2010 р. Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додатковий протокол до неї. Цим самим Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити дотримання прав і свобод людини, зокрема, права на недоторканність приватного життя, передбаченого ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та гарантованого ст. 32 Конституції України.

Для запровадження реальних механізмів реалізації взятого на себе зобов'язання Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про захист

персональних даних», який набув чинності 1 січня 2011 р. і став основоположним актом національного законодавства у сфері захисту персональних даних.

Враховуючи досвід функціонування системи захисту персональних даних в Україні, 3 липня 2013 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних», який набув чинності 1 січня 2014 р.

Цим Законом з метою забезпечення незалежності уповноваженого органу з питань захисту персональних даних, як того вимагає Конвенція Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних, повноваження щодо контролю за додержанням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Згідно із статтею 23 Закону України «Про захист персональних даних» у сфері захисту персональних даних Уповноважений має такі повноваження: отримувати пропозиції, скарги та інші звернення фізичних і юридичних осіб з питань захисту персональних даних та приймати рішення за результатами їх розгляду; проводити на підставі звернень або за власною ініціативою виїзні та безвиїзні, планові, позапланові перевірки володільців або розпорядників персональних даних у порядку, визначеному Уповноваженим, із забезпеченням відповідно до закону доступу до приміщень, де здійснюється обробка персональних даних; отримувати на свою вимогу та мати доступ до будь-якої інформації (документів) володільців або розпорядників персональних даних, які необхідні для здійснення контролю за забезпеченням захисту персональних даних, у тому числі доступ до персональних даних, відповідних баз даних чи картотек, інформації з обмеженим доступом; затверджувати нормативно-правові акти у сфері захисту персональних даних у випадках, передбачених цим Законом; за підсумками перевірки, розгляду звернення видавати обов'язкові для виконання вимоги (приписи) про запобігання або усунення порушень законодавства про захист персональних даних, у тому числі щодо зміни,

видалення або знищення персональних даних, забезпечення доступу до них, надання чи заборони їх надання третій особі, зупинення або припинення обробки персональних даних; надавати рекомендації щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних, роз'яснювати права і обов'язки відповідних осіб за зверненням суб'єктів персональних даних, володільців або розпорядників персональних даних, структурних підрозділів або відповідальних осіб з організації роботи із захисту персональних даних, інших осіб; взаємодіяти із структурними підрозділами або відповідальними особами, які відповідно до цього Закону організують роботу, пов'язану із захистом персональних даних при їх обробці; оприлюднювати інформацію про такі структурні підрозділи та відповідальних осіб; звертатися з пропозиціями до Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо прийняття або внесення змін до нормативно-правових актів з питань захисту персональних даних; надавати за зверненням професійних, самоврядних та інших громадських об'єднань чи юридичних осіб висновки щодо проектів кодексів поведінки у сфері захисту персональних даних та змін до них; складати протоколи про притягнення до адміністративної відповідальності та направляти їх до суду у випадках, передбачених законом; інформувати про законодавство з питань захисту персональних даних, проблеми його практичного застосування, права і обов'язки суб'єктів відносин, пов'язаних із персональними даними; здійснювати моніторинг нових практик, тенденцій та технологій захисту персональних даних; організувати та забезпечувати взаємодію з іноземними суб'єктами відносин, пов'язаних із персональними даними, виконанням Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до неї, інших міжнародних договорів України у сфері захисту персональних даних; брати участь у роботі міжнародних організацій з питань захисту персональних даних.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини також має включати до своєї щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні звіт про стан дотримання законодавства у сфері захисту персональних даних. З метою забезпечення виконання Уповноваженим функцій контролю за виконанням законодавства в сфері захисту персональних даних в Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини створено Департамент з питань захисту персональних даних.

10.4.1 Державна архівна служба України

Державна архівна служба України (далі – Укрдержархів) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації (далі – СФД), а також міжгалузеву координацію з питань, що належать до її компетенції.

Укрдержархів узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції і в установленому порядку подає Міністру юстиції України пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств; розробляє цільові програми розвитку архівної справи, діловодства, СФД, у тому числі мобілізаційного та оборонного призначення, визначає заходи щодо їх виконання; здійснює контроль та методичне забезпечення архівної справи і діловодства в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності.

Основними завданнями Укрдержархіву є: 1) внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері архівної справи, діловодства та

створення і функціонування державної системи СФД, забезпечення її реалізації; 2) організація формування, державного обліку та зберігання документів Національного архівного фонду, використання відомостей, що в ньому містяться; 3) координація і контроль за формуванням страхового фонду документації, його веденням, утриманням і видачею користувачам копій документів страхового фонду документації, необхідних для поставлення на виробництво, експлуатацію та ремонт продукції оборонного, мобілізаційного і господарського призначення, для проведення будівельних (відбудовчих), аварійно-рятувальних та аварійно-відновлювальних робіт під час ліквідації надзвичайних ситуацій та в особливий період, а також у сфері збереження інформації про культурні цінності, забезпечення зберігання та використання архівних електронних документів; 4) контроль за діяльністю архівних установ, служб діловодства, управління та контроль відповідно до законодавства за діяльністю підприємств, установ, організацій СФД; 5) організація проведення науково-дослідних робіт у сфері архівної справи, документознавства, археографії, формування та зберігання СФД.

10.4.2 Державна пенітенціарна служба України

Державна пенітенціарна служба України (далі – ДПтС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції і який реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань.

Основними завданнями ДПтС є: 1) реалізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 2) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері виконання кримінальних покарань; 3) забезпечення формування системи наглядових, соціальних, виховних та профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, узятих під варту; 4) контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог

законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту.

ДПтС відповідно до покладених на неї завдань: 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові юстиції; 2) подає Міністрові юстиції пропозиції щодо визначення основних напрямів діяльності територіальних органів управління ДПтС, кримінально-виконавчої інспекції, установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, воєнізованих формувань, навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, підприємств установ виконання покарань, інших підприємств, установ та організацій, утворених для забезпечення виконання завдань Державної кримінально-виконавчої служби (далі - органи і установи); 3) аналізує результати діяльності органів і установ, готує на їх основі та подає Міністрові юстиції пропозиції щодо підвищення ефективності функціонування органів і установ; 4) забезпечує виконання державних цільових програм розвитку органів і установ; 5) бере участь у розробленні та виконанні державних комплексних програм протидії злочинності; 6) організовує та контролює виконання вироків суду та інших судових рішень і застосування передбачених законом засобів виправлення засуджених; 7) забезпечує дотримання вимог законодавства в органах і установах; 8) забезпечує здійснення заходів стосовно запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків засудженими та особами, узятими під варту, а також заходів щодо них для припинення кримінальних правопорушень і дисциплінарних проступків; 9) забезпечує виявлення кримінальних правопорушень, учинених в органах і установах; 10) організовує здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; 11) забезпечує контроль за організацією охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, дотриманням правопорядку та забезпеченням безпеки в них; 12) організовує

забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, підрозділами таких установ та слідчих ізоляторів; 13) організовує і контролює оперативно-розшукову діяльність органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, налагоджує взаємодію з органами, до складу яких входять підрозділи, що провадять таку діяльність; 14) здійснює довідково-інформаційне та методичне забезпечення органів і установ; 15) забезпечує функціонування власної системи внутрішньої безпеки; 16) здійснює управління об'єктами державної власності; 17) організовує облік та реєстрацію засуджених та осіб, узятих під варту; 18) визначає вид установи виконання покарань, у якій відбуватимуть покарання засуджені до позбавлення волі; 19) здійснює розподіл засуджених, переводить їх та осіб, узятих під варту, з однієї установи до іншої; 20) здійснює видачу осіб (екстрадицію), а також прийом громадян України, засуджених за кордоном, для відбування покарання на території України та передачу іноземців, засуджених судами України, для відбування покарання за кордоном, забезпечує транзитне перевезення через територію України осіб, узятих під варту, або засуджених згідно із законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 21) забезпечує виконання актів амністії та помилування, проводить перевірки дотримання органами і установами вимог нормативно-правових актів, які регламентують порядок оформлення матеріалів до клопотання про помилування; 22) організовує проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, залучає до її проведення представників релігійних і благодійних організацій, громадських об'єднань, творчих спілок, фізичних осіб; 23) сприяє спостережним комісіям та громадським об'єднанням у здійсненні громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань; 24) організовує у взаємодії з МОН професійно-технічне і загальноосвітнє навчання засуджених та надання освітніх послуг особам, узятим під варту; 25) організовує проведення медичної практики, здійснення санітарно-епідеміологічного нагляду, медичного контролю за станом здоров'я

засуджених та осіб, узятих під варту, надання їм медичної допомоги, забезпечує належний санітарно-епідемічний стан в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах і на їх території; 26) взаємодіє з державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями щодо підготовки засуджених до звільнення з установ виконання покарань; 27) організовує залучення засуджених до суспільно корисної оплачуваної праці; 28) здійснює державний нагляд за безпечним веденням робіт персоналом органів і установ, засудженими та особами, узятими під варту; 29) установлює і підтримує зв'язки з міжнародними організаціями, за погодженням з Міністром юстиції укладає угоди з відповідними органами іноземних держав про співробітництво у сфері виконання кримінальних покарань, протидії злочинності та з інших питань, що належать до компетенції ДПтС; 30) здійснює розгляд звернень громадян та юридичних осіб з питань, пов'язаних із діяльністю ДПтС, органів і установ; 31) здійснює інші повноваження, визначені законом.

ДПтС здійснює покладені на неї повноваження безпосередньо та через територіальні органи управління, органи і установи.

ДПтС очолює Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра юстиції.

Контрольні питання

1. Які органи входять до системи органів юстиції України?
2. Які правоохоронні функції виконують органи юстиції України?
3. Охарактеризуйте основні напрями реформування органів юстиції України.
4. Якими нормативно-правовими актами встановлюється юридичний статус і повноваження органів юстиції України у правоохоронній сфері?
5. Які завдання виконує Міністерство юстиції України?
6. Які завдання виконують територіальні органи Міністерства юстиції України?
7. Розкрийте зміст понять: юстиція, органи юстиції, Міністерство юстиції.
8. Назвіть правові засади діяльності Державної пенітенціарної служби України.
9. Що є предметом діяльності Державної архівної служби України?

Рекомендовані нормативно-правові акти та література для підготовки до семінарського заняття, написання рефератів

Основні нормативно-правові акти і література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 (редакція від 02.03.2014) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
2. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 27. – Ст. 1123. (ст. 6, 8, 9, 10).
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577. (ст. 1, 7, 13; ч. 6 ст. 12; ст. 16; 28).
4. Про виконавче провадження: Закон України від 21.04.1999 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст.207.
5. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 44. – Ст.2041.
6. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981; Ратифіковано 06.07.2010 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 1. – № 58. – Ст. 85.
7. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення системи захисту персональних даних: Закон України від 03.07.2013 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 14. – Ст.252.
9. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 // Відомості Верховної Ради. – 1998. - № 20. - Ст.99.
10. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 09.05.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 26. – Ст.892.
11. Положення про Міністерство юстиції України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 54. – Ст. 1455.
12. Положення про Головні територіальні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі від 23.06.2011 № 1707/5 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 49. – Ст. 1984.
13. Положення про районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції: затверджено наказом Міністерства юстиції України 23.06.2011 № 1707/5 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 49. – Ст. 1984.
14. Положення про Державну архівну службу України: затверджено указом Президента України від 06.04.2011 № 407/2011 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28. – Ст. 1164.
15. Положення про Державну пенітенціарну службу України: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 225 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 54. – Ст. 1452.
16. Питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.01.2015 № 17 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 6. – Ст. 127.
17. Питання Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 № 150 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 28. – Ст. 792.

Додаткові нормативно-правові акти і література

1. Бондаренко К.В. До визначення змісту юстиції як об'єкта державного управління / К.В. Бондаренко // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 2. – С. 207–209.

2. Будицький Р. В. Міністерство юстиції України: до проблеми визначення адміністративно-правового статусу / Р. В. Будицький // Юрист України. – 2014. – № 3. – С. 29–36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/uy_2014_3_7.pdf.
3. Карнаух Т. Реалізація державної правової політики в умовах системної модернізації України / Т. Карнаух // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2014. – Вип. 2(21). – С. 98–108.
4. Олєфіренко С. Становлення органів юстиції в контексті українського державотворення / С. Олєфіренко // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 34. – С. 128–134.
5. Організація судових та правоохоронних органів: підручник / [І.Є. Марочкін, Л.М. Москвич, П.М. Каркач та ін.]; за ред. І.Є. Марочкіна. – Х.: Право, 2014. – 448 с.
6. Тюрін С.Є. Становлення системи органів юстиції в період незалежності України / С.Є. Тюрін // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1043–1050.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Ковалів Мирослав Володимирович - кандидат юридичних наук, професор

Єсімов Сергій Сергійович - кандидат юридичних наук, доцент

Назар Юрій Степанович - кандидат юридичних наук, доцент

Гаврильців Марія Теодорівна - кандидат юридичних наук, доцент

Лук'янова Галина Юрївна - кандидат юридичних наук

Годяк Андрій Іванович – кандидат юридичних наук

Бліхар Марія Миронівна - кандидат економічних наук

Судові та правоохоронні органи

Навчальний посібник

Видано в авторській редакції
Комп'ютерний набір і верстка – Бліхар М.М.

Підписано до друку _____ 2016 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Ум. друк арк. 23,37. Наклад 100 прим.
ТОВ «Ліга-прес»
